

NMI Művelődési Intézet

KULTURÁLIS SZEMLE

IV. évfolyam, 2017. évi 1. szám

Az NMI Művelődési Intézet interdiszciplináris online folyóirata

A Kulturális Szemle folyóirat megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

Nemzeti Kulturális Alap

Tartalomjegyzék

FŐSZERKESZTŐI AJÁNLÁS	3
Juhász Erika: Közösségi kulturális műveltségünk.....	4
NEMZETKÖZI KITEKINTÉS	6
Juhász Erika: A kulturális tanulás nemzetközi vonatkozásai.....	7
Vehrer Adél – Belényesi Izabella: Erdélyi magyarok a romániai munkaerő-piacon.....	15
HAZAI TUDOMÁNYOS MŰHELY	26
Bérces Viktor – Domokos Andrea: A szoftverek és a zeneművek büntetőjogi védelme	27
Márkus Edina – Megyesi Judit: A kultúra civil partnerei	37
Ponyi László: „Isten háta mögötti kontextusok” Közösségtanulmányok, kisebbségi közösségek kutatásának módszertani alapjai	46
Simándi Szilvia: A tanulókörök mint a felnőttkori művelődés lehetséges szinterei, módszertani vetületei	56
Tengely Adrienn: A Mária-kongregációs könyvtárak a 20. század első felében.....	65
JUNIOR KUTATÓMŰHELY	71
Kovács Henrietta: A közösségfejlesztés alapjai és a többfunkciós közösségi terek	72
Szűcs Tímea: A magyarországi zsidóság útja az ősi földre.....	81
KÖNYVAJÁNLAT, RECENZÍÓ	87
Juhász Erika – Ponyi László: A saját fejünkkel gondolkodni! Recenzió „Trencsényi Imre: KÖZÖSSÉG – MŰVELŐDÉS – KÖZÖSSÉGI MŰVELŐDÉS – Válogatott tudósítások 1980–2010” című könyvéről.....	88
Szabó József: Márkus Edina: Amikor a harmadik az első... A civil szektorról többféle nézőpontból című könyvéről.....	91
TUDOMÁNYOS KONFERENCIÁK HÍREI	93
Juhász Erika – Deák Orsolya – Kovács Henrietta: Tudomány, felsőoktatás, kultúra — A XXXIII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia 13. szekciója.....	94
FELHÍVÁS PUBLIKÁLÁSRA	97
IMPRESSZUM	99

FŐSZERKESZTŐI AJÁNLÁS

Juhász Erika:

Közösségi kulturális műveltségünk

A Kulturális Szemle küldetése, hogy a kultúra széles spektrumán, de elsősorban a közművelődés és a közösségi művelődés témaköreiben, illetve az ezekkel kapcsolatba hozható témákban bemutassa a tudományos relevanciával bíró fontos kutatásokat, tanulmányokat, köteteket és konferenciákat. A Kulturális Szemle témái és szerzői nem csak Magyarország határain belül alkotó szakemberek, mivel a Kulturális Szemle alapítói célul tűzik ki egy Kárpát-medencei magyar Kulturális Szemle működtetését. Ez az interdiszciplináris online tudományos folyóirat így a Kárpát-medence magyar kulturális szakembereinek egy olyan hálózatát kívánja összefogni, akik hisznek a kultúra fontosságában, a kulturális közösségi kezdeményezésekben, és ezt az eszmét szeretnék hosszútávon terjeszteni és fenntartani. Ennek érdekében végeznek elméleti és empirikus kutatásokat, amelyekkel célul tűzik ki a kulturális tevékenységek, intézmények és lehetőségek folyamatos fejlesztését. A Kulturális Szemlébe a tudományos etika betartásával egyaránt publikálhatnak egyetemi oktatók, doktoranduszok, felsőoktatási hallgatók, kutatók, és természetesen a kulturális színtereken dolgozó szakemberek. A kiadás első éveiben elsősorban magyar nyelvű írásokat várunk, a későbbiek folyamán angol nyelvű publikálásra, esetenként angol nyelvű különszámra is lehetőséget kívánunk teremteni, hogy a kultúrával kapcsolatos kutatási eredményeket minél szélesebb körben, nemzetközi viszonylatokban is terjeszteni tudjuk. Ennek a célnak az eléréséért választottuk az online formát is: az elektronikus eszközök segítségével ezek az írások sokkal szélesebb körben el tudnak jutni az érdeklődőkhöz.

A jelenlegi számunkban a *Nemzetközi kitekintésben* egy kulturális tanulásról írott tanulmányommal indítunk, ahol a nemzetközi vizsgálatok legfontosabbjait összefoglalva egy definiálásra is kísérletet teszünk, majd olvashatunk az erdélyi magyarok helyzetéről a romániai munkaerő-piacon egy győri tanár-diák szerzőpáros írásában. A *Hazai tudományos* műhelyben az ország különböző pontjain működő felsőoktatási intézmények oktatói, kutatói publikálnak úgy, mint Bérces Viktor, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar adjunktusa, és Domonkos Andrea professzor asszony. Publikál továbbá a folyóirat aktuális lapszámában az Eszterházy Károly Egyetem Andragógiai és Közművelődési Tanszékéről Simándi Szilvia, valamint Tengely Adrienn, az egyetem docensei, a Debreceni Egyetem Művelődéstudományi és Humán Tanulmányok Tanszékének oktatója, Márkus Edina közös cikkben elemzi a kultúra civil partnerségeit az NMI Művelődési Intézet fiatal kutatójával, Megyesi Judittal, valamint Ponyi László, az említett intézet senior kutatója a közösségtanulmányokkal és a kisebbségi közösségek kutatásának módszertani alapjaival ismerteti meg az olvasót. A folyóirat *Junior kutatóműhely* rovatában Szűcs Tímea és Kovács Henrietta fiatal kutatók írásai olvashatók. Szűcs Tímea a magyarországi zsidósággal kapcsolatos, Kovács Henrietta pedig a közösségfejlesztés alapjaival és a többfunkciós közösségi terekkel foglalkozó kutatási eredményeit ismerteti. *Könyvajánlatként* Szabó József ismerteti és elemzi Márkus Edina: Amikor a harmadik az első című, 2016-ban megjelent könyvét, Juhász Erika és Ponyi László pedig közös recenzióban mutatja be Trencsényi Imre: KÖZÖSSÉG – Művelődés – Közösségi művelődés – Válogatott tudósítások 1980-2010 című könyvét. A *Tudományos konferenciák* keretében a 2017 április 18. és 20. között zajlott Országos Tudományos Diákköri Konferenciáról, és annak a 13. szekciójáról, a Pedagógiai, Pszichológiai, Andragógiai és Könyvtártudományi Szekcióról adunk hírt. Az immár 33. alkalommal

megrendezett konferencia helyszíne idén a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kara (SZTE JGYPK) volt.

A kulturális szakma alapítója, Durkó Mátyás professzor úr is gyakorta mondta a fontos eszmék terjesztése kapcsán az örök igazságot: „Aki felteszi a kolompot, az rázza is!” A kulturális szakma megerősítéséhez szükség van olyan tudományos folyóírra, amely küldetéséhez illeszkedően a Kárpát-medence számos kutatóját tudja egyesíteni, és folyamatos kutatásra, és kutatási eredményei publikálására buzdítani. Ezt a célt már a szerkesztőbizottság összeállításánál és későbbi bővítésének lehetősége kapcsán is szem előtt tartottuk. Ezáltal érhetjük el azt, hogy ez a folyóirat ne egy-egy szűkebb kutatócsoport nyilvánossági fóruma legyen, hanem egy minél tágabb tudományos-szakmai kör szellemi támogatását élvezze.

Hívjuk tehát szerzőként mindazokat, akik úgy érzik, hogy szeretnének és tudnának hozzátenni ehhez a vállaláshoz maguk is. És hívjuk olvasóként mindazokat, akik hasonlóan gondolkodnak, és fontosnak tartják a kultúrát, a kultúra továbbadását, mint egyetemes értéket. Gondolkodjunk közösen, őrizzük közösen a magyar kultúra értékeit Magyarországon és a Kárpát-medencében szerte!

Hasznos olvasmányélményeket kívánunk!

Az alapító NMI Művelődési Intézet és a szerkesztőbizottság nevében,

dr. Juhász Erika
főszerkesztő

NEMZETKÖZI KITEKINTÉS

Juhász Erika:

A kulturális tanulás nemzetközi vonatkozásai

Absztrakt: A kulturális tanulás vizsgálata nemzetközi viszonylatban értelmezési kereteivel és tartalmával csak részelemekben jelenik meg, így ebben a tanulmányban a szerző és munkatársai arra vállalkoznak, hogy összefoglalják a kulturális tanulás nemzetközi vonatkozásait és azok alapján egy hazai értelmezési keretet állítsanak fel. A vizsgálat alapját a Német Tanulási Atlasz (Deutscher Lernatlas – DLA) adja, azonban emellett összegyűjtik a kultúra intézményrendszerét és aktivitásait, a sporttevékenységeket és a média eszközeivel történő tanulási folyamatokat vizsgáló kutatásokat. Végeredményben néhány hazai vonatkozás bemutatását követően a kulturális tanulás értelmezésére, és lehetséges fogalmának megalkotására tesznek kísérletet.

Abstract: Examination of cultural learning is presented only in part elements with its interpretation frameworks and content in international terms, so in this paper they undertakes to summarize the international aspects of cultural learning and to set up a national interpretation framework based on them.

The study is based on the German Learning Atlas (Deutscher Lernatlas – DLA), but it will also collect the institutional system and activities of culture, the sport activities and the researches which examine the learning processes with media tools.

In conclusion after introducing a few domestic aspects, it attempts to interpret the cultural learning, and to create a possible concept.

A kutatás előzményei

A kulturális tanulás vizsgálata nemzetközi viszonylatban értelmezési kereteivel és tartalmával csak részelemekben jelenik meg, így ebben a tanulmányban arra vállalkozunk, hogy összefoglaljam a kulturális tanulás nemzetközi vonatkozásait és azok alapján egy hazai értelmezési keretet állítsunk fel. A vizsgálat alapját a Német Tanulási Atlasz (Deutscher Lernatlas – DLA) adja, amely a tanuló régiók vizsgálatát és a tanulás társadalmi-gazdasági hatását 4 tanulási dimenzióhoz kötődően (formális tanulás, szakképzés, személyes tanulás, társadalmi tanulás) vizsgálja (v.ö. Schoof et al. 2011). Az általunk vizsgált kulturális tanulás dimenziót a DLA ún. „Persönliches Lernen” dimenziója alapján alakítottuk ki elsődlegesen, ami személyes tanulásként is fordítható. Ezt a német modellben használt főbb mutatók alapján az informális tanulás és a nonformális tanulás egy speciális dimenziójaként határoztuk meg, amely elkülönül a formális (pl. köz- és felsőoktatási) tanulási rendszerektől, és a nonformális tanulás szakképzési és felnőttképzési területeitől.

Ebben a „Persönliches Lernen” dimenzióban a német kutatók (DLA) négy fő területet vizsgálnak: az általános (tovább)képzéseket, a kulturális életben való részvételt, a sporttevékenységeket, valamint a média eszközeivel történő személyes tanulást (Schoof et al. 2011). Magyarországi viszonylatban az általános felnőttképzések nehezen választhatók szét a felnőttképzés egyéb területeitől: a szakképzéstől és a nyelvi képzésektől, mivel egységes törvény hatálya alá tartoznak (2013. évi LXXVII. törvény a felnőttképzésről). Így a kutatásban az általános képzések területét nem tudjuk vizsgálni, azt a DLA-ra építve egy szakképzési-

felnőttképzési dimenzióban érdemes vizsgálni (lásd Györgyi et al. 2015), hanem a másik három területet (kultúra, sport, média) illesztjük egy egységes keretbe, amelyet egy tágabb értelemben vett kulturális tanulásként értelmezünk vizsgálatunkban. A továbbiakban azt kívánjuk bemutatni, hogy a különböző nemzetközi vizsgálatok alapján milyen lehetséges mutatószámokat, indikátorokat állíthatunk fel a kulturális tanulás mérhetővé tétele során. Ehhez a kulturális tanulás három aldimenziójának nemzetközi kutatásait tanulmányozzuk: a kulturális intézményrendszer által, a sport és a média eszközeivel történő tanulási formákat.

Kulturális tanulás a kulturális intézményrendszer által

Jelen tanulmányban nem kívánunk foglalkozni a kultúra többszáz definíciójával és azok értelmezéseivel, ezt már más kutatók megtették (l. pl. Maróti 2005, Koncz – Németh – Szabó 2008, Kroeber – Kuckhohn 1952). Mindössze néhány vizsgált kutatási forrás megközelítését nézzük meg a kulturális tanulás lehetséges indikátorai oldaláról.

A Deutscher Lernatlas (DLA) két elemre leegyszerűsíti a kulturális élet vizsgálatát, ezek a múzeumlátogatás, valamint a színház- és koncertlátogatás köre. Vizsgálatunkban ezt mindenképpen kevésnek tartjuk, és további értelmezéseket kerestünk.

Az UNESCO Kulturális világjelentése (World Culture Report 1998) a kulturális indikátorok szerkesztése során igyekezett definiálni a kultúra fogalmát (Terry McKinley, Amartya Sen, Prasanta Pattanaik), amely meglehetősen tág meghatározás: „annak módja, ahogy az emberek egymásra hatva és együttműködve együtt élnek – azzal párosulva, hogy miként igazolják az ilyen kölcsönhatásokat hiedelmek, értékek és normák valamilyen rendszerével.” (Bellavics 2000:307) A kultúra itt leíró és nem normatív jellegű kifejezés, az emberi fejlődést jelenti. A jelentés indikátorainak célja, hogy az emberi fejlődést kulturális perspektívából vizsgálják.

A kanadai kutatók kifejlesztették az ún. Composite Learning Index (CLI) indikátor- és mérőeszköz rendszert, amely négy pilléren nyugszik, és alkalmasnak tűnik országos, regionális, kistérségi és települési szinten a tanulási aktivitások mérésére. A négy pillér közül a megtanulni létezni/élni (learning to be) elnevezésű pillér vonatkozik a kulturális élet különböző aspektusaira. Azokat a képességeket és tevékenységeket értik alatta, amelyek a személyes fejlődéshez (testi, léleki, szellemi gyarapodáshoz) járulnak hozzá. A kulturális élethez/művelődéshez két mutatót rendeltek:

- A kultúra/művelődés általi tanulás (learning through culture). Ez az indikátor azt fejezi ki, hogy a kanadai háztartások mennyit költenek olyan kulturális/művelődési tevékenységekre, mint a múzeum látogatás, a zenei fesztiválok, vagy a művészetek.
- A kulturális forrásokhoz való hozzáférés (access to cultural resources). Ez az indikátor azt mutatja, hogy mennyi idő szükséges a múzeumok és művészeti galériák eléréséhez.

Az Európai Unió Kulturális Statisztikája országonként tartalmaz statisztikai adatokat, közte Magyarországról is, és ebből a legfrissebbek (2016) is elérhetőek, adataik elsősorban a kulturális fogyasztásra vonatkoznak (European Union 2016).

Az UNESCO Statisztikai Intézete is rendszeresen állít össze kulturális statisztikákat (UNESCO Institute for Statistics 2009). 2006-ban az UIS kiküldött egy jelentést az EU modell (Eurobarometer) kulturális tevékenységekkel kapcsolatos tesztelésére a fejlődő országokba. A jelentés a következőképp definiálja a kultúra alkalmazásait:

- „otthoni használatú” (Home-based) (pl. tévénézés, olvasás, internet használata)
- „látogatáshoz kötött” (Going-out) (pl. mozi, színház, múzeum látogatása)
- „öntudatformálás” (Identity building) (pl. amatőr kulturális tevékenységek, egyesületi tagság).

Az UNESCO Kulturális világjelentése (World Culture Report 1998) által megfogalmazott kultúra definíció kapcsán a következő indikátorokat kapcsolja a kulturális tevékenységekhez:

- előadó-művészetek: látogatottság, külföldi turnék, intézmények, előadások és látogatottság,
- levéltárak, múzeumok: archivált anyagok méterben, látogatások, a személyzetre kivetített látogatottságuk, múzeumlátogatottság, a személyzetre kivetített látogatottságuk.

Kulturális tanulás a szabadidősport által

A sport informális és nonformális nevelési területen is értelmezhető terület. A különféle szakirodalmak más-más elemét emelik ki a sport nevelő hatásának, de abban egyeznek, hogy bármilyen típusú és célú sportnak nevelő hatása van, nem csak a testi fejlesztő és egészségügyi karbantartó hatása érvényesül. A sportra vonatkozó nevelési folyamatok közül ki kell emelnünk a testi, erkölcsi, értelmi, esztétikai és közösségi nevelést. A sportsiker, legyen az élsport, vagy a szabadidősportban az egyéni célok elérése megköveteli a sportoló jellemének következetes fejlesztését. „A sport, és nemcsak testnevelés, hanem a léleknek is a legerőteljesebb és legnemesebb nevelő eszköze... egy sportcsapata társadalom kicsinyített képe, a mérkőzés az életért való nemes küzdelem szimbóluma. Itt a játék alatt tanítja meg a sport az embert rövid idő alatt a legfontosabb polgári erényekre: az összetartozásra, az önfeláldozásra, az egyéni érdek teljes alárendelésére, a kitartásra, a tettekészségre, a gyors elhatározásra, az önálló megítélésre, az abszolút tisztességre és mindenekelőtt a „fair play” a nemes küzdelem szabályaira.” (Szent-Györgyi 2006[1930]:40.)

Snyder és Spreitzen (1981) szerint a sport és a szocializáció kapcsolatát két irány jellemzi: az egyik a szocializáció a sport világába, a másik pedig a szocializáció a sport révén. Az előbbi esetén fontos, hogy a hatékony sporttevékenység egy tanulási, szocializációs folyamat, így az erre irányuló kutatások azt vizsgálják, hogy milyen fizikai és mentális tényezők befolyásolják a részvételt valamely sporttevékenységben. Másik oldalról pedig fontos, hogy a sportolás általában közösségi tevékenység (még az egyéni sportteljesítmény mögött is általában min. egy edző vagy testnevelés tanár áll), így számos szocializációs szerepe van. A sportban történő szocializációs folyamatok olyan értékek elsajátítását jelentik, mint az önmeghatározás, céltudatosság, sportszerűség, versenyzés, a kemény munka értékelése. (Frey – Eitzen 1991).

A kutatások terén különbséget jelent, hogy mely típusát vizsgálják a sportnak, nem jellemző ugyanis, hogy egyszerre, együtt vizsgálják a versenysportot és a szabadidősportot. A versenysportot a szabadidősporttól és a játéktól az különbözteti meg leginkább, hogy rendszerint a normák nagyobb változata és a formális előírások (azaz a szabályok) nagyobb abszolút száma jellemző a versenysportra. Továbbá több és szigorúbb szankció figyelhető meg a versenysportokban (Loy 1974:41). E szabályok közé tartoznak – az adott sportág játékszabályain kívül – pl. az edzések látogatásának mennyiségi és minőségi kritériumai: hányszor, milyen felszerelést magával hozva kell hetente edzésre járni, az önkontroll, fegyelem és kitartás gyakorlása az edzéseken, amelyek mindegyike hozzájárul az egyének lelki, mentális és személyiségjegyeik fejlődéséhez. A sportközegbe kerülő fiatal új környezetbe kerül, új tevékenységet tanul, mindez pedig azzal jár, hogy új érték- és normarendszer veszi körül.

A vizsgálati dimenziókat a Deutscher Lernatlas (DLA) kutatásban szintén úgy értelmezik, hogy a sport nemcsak a testi erőnlét fontossága miatt elsődleges, hanem társadalmi és kompetenciafejlesztési, nevelési funkciói miatt is (önszervezés, önbizalom, felelősségtudat,

csoportmunka stb.). Úgy vélik, hogy a sport összetartja a helyi társadalmat, integráló hatása van, a település vonzerejét is növeli. Itt is érvényesül azonban, hogy nagyon szűk területen vizsgálja: a sportegyesületeknek egy régió művelődési életére, társadalmi tőkájére, gazdaságának fejlesztésére irányuló hatásait nézi. (Schoof – Blinn Ribbe – Wiek 2011)

A Composite Learning Index (CLI) kutatásban vizsgált négy dimenzió közül a „megtanulni létezni/élni” nevesíti a sport területét. Ezen belül a sportolás általi tanulás (learning through sports) jelenik meg, amivel a kanadai kutatók a sportolási és rekreációs tevékenységét mérik. Ezen túl azonban a megtanulni együtt élni dimenziójában is megjelenhet, mivel a sport sok esetben közösségi cselekvés, így az együttéléshez szükséges szabálytanulás, értékek elsajátítása, sportlétesítményekbe járás, sportegyesületekbe, sportklubokba való csatlakozás is fontos eleme. (Canadian Council on Learning 2010)

A további fellelt nemzetközi kutatások és főbb indikátorai főként a sport szociológiai aspektusait (Washington – Karen 2001), módszereit (Johanssohn – Turowetz – Gruneau 1981), társadalmi hatását (Mansfield 2007) stb. vizsgálják, amelyek a jelenlegi kutatásnak csak határterületei. A Fehér könyv a sportról (2007) külön foglalkozik a sport szerepével az oktatásban és képzésben. Úgy véli, hogy a formális és a nem formális oktatásban betöltött szerepe által a sport megerősíti Európa humán tőkáját. A sport által közvetített értékek hozzájárulnak a tudás, motiváció, készségek fejlesztéséhez, valamint a személyes elkötelezettség iránti hajlandóság fokozásához. Az iskolában és egyetemen sporttevékenységgel töltött idő egészségügyi és oktatási előnyökkel jár, amelyeket fokozni kell. A Bizottság a 2004-es „A sporton keresztül történő nevelés európai éve” során szerzett tapasztalatok alapján az oktatás és képzés területén tett különböző politikai kezdeményezéseken keresztül a sport és fizikai aktivitás támogatására bátorít, ideértve a szociális és állampolgári kompetenciák fejlesztését a 2006-os élethosszig tartó tanuláshoz szükséges kulcskompetenciákról szóló ajánlással összhangban.

Kulturális tanulás a média eszközeivel

A média eszközein keresztül történő tanulás létét ma már nem kell hangsúlyozni. Általános elvárás egyre többek részéről, hogy valamilyen módon mérhetővé tegye az informális és nonformális tanulás során megszerzett tudását, bárhol is szerezte. A nonformális és informális úton szerzett tudások beszámítása, becsatornázása a formális iskolarendszerű képzésekbe régóta foglalkoztatja a szakembereket szerte a világon. Salomon elemzésében rámutat, hogy az információ átvétele a televízióból sokszor ún. „csöpögtető hatás” (drip-effect) révén alakul ki: a néző akkor is felszed információkat és tudást, ha a tévét csak szórakozásból nézi. Még a kevésbé igényes műsorokból érkező ismételt állítások is beépülnek a befogadó tudati sémába, és befolyásolják a gondolkodását, véleményét (Salomon 1981).

Comstock és Scharrer (1999) a televíziózás motivációinak három csoportját alkották meg, ezek fontossági sorrendben a következők: menekülés a valóságból, önértékelés megerősítése összehasonlítás útján és információkeresés.

Brown, Steele és Walsh-Childers (2002) „média-gyakorlat modell”-je szerint az, hogy valaki mit tanul meg a médiából, függ a néző motivációjától, a befogadói szituációtól, a saját érzékeitől, az identitásától és a megélt tapasztalataitól is. A megélt tapasztalatok faktorai: a fejlődési szint, a nem, a faji hovatartozás, a társadalmi-gazdasági szint, és minden más, ami az egyik embert elkülönítheti a másiktól.

A vizsgálati dimenziók tekintetében a Deutscher Lernetlas (DLA) kutatás ehhez az aldimenzióhoz sorolja a tömegkommunikációs eszközök, az internet és a könyvtár szerepét a

tanulásban. A magyar viszonylatot figyelembe véve¹ ebből a könyvtári témakört a kulturális intézmények aldimenziójába soroltuk át, így a média aldimenzióban a média négy alapvető eszközével történő tanulás vizsgálata jelenik meg: sajtó, rádió, televízió és internet. (Schoof – Blinn Ribbe – Wiek 2011)

A Composite Learning Index (CLI) kutatásban vizsgált megtanulni létezni/élni dimenzió nevesíti a média területét. Ezen belül a média használat (exposure to media) indikátora jelenik meg, amely a kanadai háztartások hagyományos (könyvek, folyóiratok) és modern média (internet) eszközökkel való ellátottságát fejezi ki, illetve használatuk gyakoriságáról közöl információkat. A másik szintén ebben a körben vizsgált indikátor (Szélessávú internet használat/hozzáférés – broadband internet access) a nagy sebességű, széles sávú internethez való hozzáférhetőség mértékét fejezi ki. (Canadian Council on Learning 2010)

A nemzetközi vizsgálatokból Van Evra (2004) elemzését tartottuk témánkhoz leginkább illeszkedőnek, amelyben az involválódást vizsgálja a televízió kapcsán. Nézete szerint a tévét kétféleképpen lehet nézni: egyrészt komolyan, erőfeszítést téve arra, hogy a tartalomból információt és tudást szerezzen a néző. A másik tévé nézési típus az, amikor a néző a tévét pusztán kikapcsolódásból, figyelemelterelésből és szórakozásból nézi. Ennek nyomán Van Evra vizsgálja a nézők közötti interakciót is: az egyik nézőt jobban befolyásolja a tartalom, a másikat pedig kevésbé. A tévé nézők társadalmi-gazdasági státuszát tekintve arra a megállapításra jut, hogy a jelentős időtartamban tévé nézők között olyan csoportok vannak, mint az etnikai kisebbségek, a hátrányos helyzetűek, a fiatalok, az idősek, a kevésbé iskolázottak. Ők inkább hagyatkoznak a televízióból szerzett értesülésekre, és kevesebb vagy kevésbé változatos alternatív forrásaik vannak. A nézői preferenciákat vizsgálva pedig megállapítja, hogy aki információt keres, annak a tartalomválasztása egészen más lesz, mint azé, aki csak a szórakozást keresi. Ezek alapján a televíziót tanulási céllal használók is különbözőek. A televíziót tudatosan tanulási eszközként használók jobban válogatnak a tartalmak között, azt kritikusan szemlélik, és a befogadás során jelentős mentális erőfeszítést tesznek az információk feldolgozásával. Míg a televíziót tudattalanul tanulási eszközként használó, de más információforrással kevésbé rendelkező nézők csaponganak a műsorok és tartalmak között, az információ „véletlenül” talál rájuk, és azt nagyobb mértékben elhiszik, befogadják.

A 2006. január 1. – 2008. június 30. között zajló „Enhanced Learning Unlimited (ELU)” elnevezésű projektben magyar konzorciumi partner is dolgozott. Ennek céljai között szerepelt, hogy megismertesse, és elterjessze a digitális TV-n keresztüli tanulás lehetőségét otthon, az irodában, vagy az iskolában. (ORT France 2009)

Összegzés helyett – a magyar vonatkozásokról

A nemzetközi kutatások vizsgálata segíti azt, hogy egy magyar rendszerhez illeszkedő mérőrendszert dolgozhassunk ki.

A kulturális intézmények és aktivitások vonatkozásában Magyarországon az Emberi Erőforrás Minisztérium a kulturális intézményektől kötelező statisztikai adatszolgáltatást kér, ez az ún. Kulturális statisztika (EMMI 2015). A fő elérhető indikátorok ebben az intézményekről és a kulturális fogyasztásról szólnak. Emellett az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete által megtervezett és koordinált (az egykori Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma által kezdeményezett), a határon túli magyar kulturális intézményrendszerrel átfogó képet adó

¹ A magyarországi törvénykezésben az 1997. CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről egyaránt a kulturális intézmények közé sorolja a múzeumokat, könyvtárakat és közművelődési intézményeket.

kutatásban is alapvetően intézményi kutatásról van szó (Blénesi – Mandel – Szarka 2005). A kérdőíves felmérés szakmai jellegű kérdései között hangsúlyt kaptak az egyes művészeti csoportok, ismeretterjesztő körök műfaji behatárolása mellett, a repertoár jellegére, a tagság jellemzőire, az előadások látogatottságára vonatkozó kérdések. A közgyűjtemények esetében (múzeumok, levéltárak, más gyűjtemények) az állomány összetétele, feldolgozottsága, látogatottsága, nyitvatartása képezték a legfontosabb kérdésköröket. A komplex kulturális intézményekre/szervezetekre vonatkozó kérdések elsősorban az adott intézmény/szervezet jellegére, tevékenységi körére, rendezvényeinek számára, valamint a résztvevők számára, és az eseményeinek látogatottságára irányultak.

A sport, és különösen az amatőr sport vizsgálatáról kevés átfogó, országos ismeretünk van, és az országos sportstatistika is várat magára. Ezért főként helyi, vagy kisebb térségekre vonatkozó sportkutatásokat említhetünk, azonban ezek a nemzetközi vonatkozásokhoz képest újabb dimenziókat nem adnak a jelenlegi vizsgálathoz.

A magyarországi médiakutatás során jelentősek a témában fellelhető adatbázisok, amelyek közül kiemelkedik a Központi Statisztikai Hivatal, az AGB Nielsen és a Médiahatóság adatbázisa. Ezek a médiaszolgáltatókra és a médiafogyasztásra vonatkozóan egyaránt tartalmaznak adatokat, nehezebb azonban a konkrét tanulóval összefüggő vonatkozásokat azonosítani.

A kulturális tanulás összességében értelmezésünkben a kultúra széleskörű intézményrendszere és eszközrendszere által megvalósuló nonformális és informális tanulási forma, amely különböző intenzitással és eszközhasználattal, de az egyén egész életében jelen van. A kulturális tanulás intézményei a közművelődési, muzeális és könyvtári intézmények, az előadóművészet különféle színterei (színház, mozi, cirkusz, zenei intézmények, táncművészeti intézmények, vidámparkok stb.), a sportszervezetek és a média (sajtó, rádió, televízió, internet). A kulturális tanulás eszközrendszere a passzív, befogadó műfajoktól (pl. színházi előadás, bábjáték, koncert vagy sportmérkőzés látogatása, televízió nézés, rádióhallgatás) az aktív, alkotó műfajokig (pl. amatőr művészeti csoportban tagság, hagyományőrző tánc tanulás, szabadidős sporttevékenység, internetes tartalmak megosztása stb.) széles körben elérhető. A kulturális tanulás különböző formái az egyes életkorokban változó aktivitással, de folyamatosan jelen vannak az egyén életében. Ez a jelenlét történhet autonóm, tudatos tanulási folyamatként, amikor az egyén saját elhatározásából, önmaga fejlesztése céljából kezd el tanulni a kulturális intézmény- és eszközrendszer segítségével valamit irányított formában (nonformális tanulás) vagy önirányító módon (informális tanulás) (Forray – Juhász 2009). De a kulturális tanulás jelenléte spontán, akaratlan jelleggel is megfigyelhető folyamat, amikor véletlenszerűen, vagy nem tanulási (pl. szórakozási) céllal látogat az egyén kulturális intézményt, és ott előre nem tervezett módon a kulturális tanulás által gazdagodik.

Felhasznált irodalom:

- 1997. CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről
- 2013. évi LXXVII. törvény a felnőttképzésről
- Bellavics, István (2000): Kulturális világjelentés: kultúra, kreativitás, piac 1998. Budapest, Osiris Kiadó
- Blénesi, Éva – Mandel, Kinga – Szarka, László (2005): A kultúra világa: a határon túli magyar kulturális intézményrendszer. Budapest, MTA Etnikai - Nemzeti Kisebbségkutató Intézet

- Brown, J. D. – Steele, J. R. – Walsh-Childers, K. (2002): Introduction and overview. In: Brown, J. D. – Steele, J. R. – Walsh-Childers, K.: Sexual teens, sexual media: Investigating media's influence on adolescent sexuality. Mahwah NJ, Lawrence Erlbaum Associates Inc., 1-24. p.
- Canadian Council on Learning (2010): The 2010 Composite Learning Index (CLI). Canada, Ottawa, University of Ottawa.
- Comstock, G. – Scharrer, E. (1999): Television: What's on, who's watching and what it means. San Diego, CA: Acedemic
- Emberi Erőforrások Minisztériuma (EMMI) (2016): Kulturális statisztika 2015. Elérhető: kultstat.emmi.gov.hu, letöltés ideje: 2017. 06. 01.
- European Union (2016): Cultural Statistics. 2016 Edition. Luxemburg, Publications Office of the European Union
- European Commission (2007): Fehér könyv a sportról. Elérhető: http://ec.europa.eu/sport/documents/white-paper/whitepaper-short_hu.pdf, letöltés ideje: 2012. 04. 30.
- Frey, James H. –Eitzen, D. Stanley (1991): Sport and Society. Annual Review of Sociology. 17. sz. 503-522. p.
- Györgyi Zoltán – Benke Magdolna – Juhász Erika – Márkus Edina – Szabó Barbara (2015): Nem formális tanulás. In: Kozma Tamás és munkatársai: Tanuló régiók Magyarországon. Debrecen, CHERD
- Koncz, Gábor – Németh, János – Szabó, Irma (2008): Közművelődési fogalomtár. Budapest, OKM
- Kroeber, A. L. – Kuckhohn C. (1952): Culture. A Critical Review of the Concepts and Definitions. Cambridge, Papers of Peabody Museum of Archeology and Ethnography
- Johanssohn, Kurt – Turowetz, Allan – Gruneau, Richard (1981): Research Methods in the Sociology of Sport: Strategies and Problems. Elérhető: <http://ehis.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?sid=7e9e1160-03a7-4474-a646-6ea2f0ba9ba9%40sessionmgr4&vid=4&hid=2>, letöltés ideje: 2012. 05. 02.
- Mansfield, Louise (2007): Involved-Detachment: A Balance of Passion and Reason in Feminisms and Gender-related Research in Sport, Tourism and Sports Tourism. Elérhető: <http://ehis.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?sid=7e9e1160-03a7-4474-a646-6ea2f0ba9ba9%40sessionmgr4&vid=5&hid=2>, letöltés ideje: 2012. 05. 02.
- Loy, John W. Jr (1974): A sport természete: meghatározási kísérlet. In: Schiller János: Sportpszichológia szöveggyűjtemény II. Budapest, Tankönyvkiadó, 38-56. p.
- Maróti, Andor (2005): Sok szemszögből a kultúráról: Irányzatok a kultúra elméletében és filozófiájában. Budapest, Trefort
- ORT France (2009): Az Enhanced Learning Unlimited (ELU) projekt. Elérhető: <http://elearning.sztaki.hu/elu>, letöltés ideje: 2014. 12. 04.
- Washington, Robert E. – Karen, David (2001): Sport and Society. 2001. Elérhető: <http://letsbreal.files.wordpress.com/2009/02/sports.pdf>, letöltés ideje: 2012. 05. 02.
- Salamon, G. (1981): Communication and education: Social and psychological interactions. Beverly Hills, CA: Sage
- Schoof, Ulrich –Blinn, Miika –Schleiter, André – Ribbe, Elisa –Wiek, Johannes (2011): Deutscher Lernatlas (DLA). Germany, Gütersloh, Bertelsmann Stiftung
- Snyder, E., Spreither, E. (1981): Sport, Education and Schools. In: Lüschen, G., Sage, G., Sfeir, L.: Handbook of Social Science of Sport. 119-146. p.

- Szent-Györgyi, Albert (2006): Az iskolai ifjúság testnevelése. Mester és Tanítvány, 3. 10. sz. 39-43. Elérhető: <http://www.btk.ppke.hu/uploads/files/10.pdf>, letöltés ideje: 2014. 12. 12.
- UNESCO (1998): World Cultural Riport. Paris, Unesco
- UNESCO Institute for Statistics (2009): The 2009 UNESCO Framework For Cultural Statistics (FCS). Montreal. Elérhető: http://www.uis.unesco.org/Library/Documents/FCS09_EN.pdf, letöltés ideje: 2014. 12. 15.
- Van Evra, Judith (2004): Television and child development. Mahwah, Lawrence Erlbaum Associated Publishers

Vehrer Adél – Belényesi Izabella:

Erdélyi magyarok a romániai munkaerő-piacon

Absztrakt: A tanulmányban a szerzők a romániai magyarok munkaerő-piaci esélyeit és helyzetét vizsgálják, rávilágítanak a negatív és pozitív tendenciákra is. Kérdőíves kutatásukban arra keresik a választ, hogy az erdélyi magyar munkaerő előnyben részesíti-e a magyar dominanciájú munkahelyeket, milyen mértékben diszkriminálják őket a nemzetiségük miatt, és a munkahelyi konfliktusok forrása a román nyelvismeret hiányosságában vagy az eltérő kultúrában keresendő, végül azt, hogy a román-magyar konfliktusok valóban jelen vannak-e a mindennapokban, vagy mindez csupán a média által gerjesztett tévhiten alapul.

Abstract: In this study authors examine the Hungarian people's opportunity and situation in the Romanian labor market. They also highlight the positive and negative trends. In their research questionnaire they seek the answers to the Hungarian labor force would prefer the Hungarian dominated jobs and how much they are discriminated because of their nationality. The conflicts due to lack of Romanian language skills or because of the difference in the culture. Finally they seek: is the Romanian Hungarian conflicts are really present in the everyday life or all based on a myth created by the media.

A romániai magyar közösség földrajzilag nagy területen, elszórtan él, jelentősen eltérő viszonyok között. Az etnikai térszerkezet alapján három régiót különböztethetünk meg: A Székelyföld a romániai magyarok csaknem felének ad otthont, Erdély egyetlen magyar többségű régiója. A partiumi határ menti sávban a romániai magyarok egynegyede él. A román-magyar viszony itt sokkal kevésbé aszimmetrikus, mint Erdély más területein, a nyelvhasználati normák kiegyensúlyozottabbak. A harmadik régió egy interetnikus zóna, amely Máramarostól Kolozs megye és Maros megye nem székelyföldi részén keresztül, Dél-Erdélyig és a Bánságig nyúlik. Ezen a területen a magyarok tényleges kisebbségi, illetve szórványhelyzetben vannak. (Kis-Barna 2013)

Romániában több nemzetiség együttes jelenléte tapasztalható. A többség és a kisebbség közötti viszony és az ebből adódó feszültségek előfordul, hogy etnikai konfliktusokhoz vezethetnek. Tanulmányunkban elsősorban azokra a nézeteltérésekre fókuszálunk, amelyek résztvevőjük szerint magyarokra és románokra oszlanak, illetve személyek között vagy szervezeten belül zajlanak. Akár történelmi alapú, akár a jelenben zajló folyamatok, okok miatt robban ki a konfliktus, az összeegyeztethetetlen érdekek önmagukban nem elegendőek ahhoz, hogy a konfliktusok életben maradjanak. A nézeteltérések akkor képesek az embereket egymás ellen fordítani, ha értékeket is magukban hordoznak. Az értékekben hisznek az emberek, az identitásukat pedig meghatározza hitük. Az eltérő politikai, ideológiai, vallási értékeket valló csoportok tagjai különböznek egymástól nézeteikben, attitűdjeikben, és ha ezek között jelentős a különbség, akkor konfliktus jöhet létre. A történelmi és a társadalmi konfliktusok átszínezhetik a szervezeti kultúrát. Az azonos szervezeti hovatartozás nem zárja ki, hogy eltérő érdekek keletkezzenek, melyek háttérben állhatnak különböző értékek, nézetek, ideológiák. (Csepei 2001:278-279; Pongrácz, 2010; Vehrer-Molnár 2012; Vehrer 1997)

Tanulmányunkban a romániai magyarok munkaerő-piaci esélyeit és helyzetét vizsgáljuk, rávilágítunk az esetlegesen felmerülő nehézségekre is. A vizsgált térségben a téma aktuális, gyakorta jelennek meg hírek a sajtóban és a médiában román-magyar konfliktusokról. Egy közelmúltban megjelent álláshirdetés például így szól: „Ékszerboltunkba elárusítónót keresünk. Előnyben a munkatapasztalattal rendelkező, jó megjelenésű, fiatal személyek. Magyar nemzetiségűt nem alkalmazunk.” (<http://kitekinto.hu>) A hirdetés nemcsak nemzetiség alapján, hanem életkor szerint is diszkriminálja a jelentkezőket. Hasonló példák miatt a magyar közösségnek olykor nehézséget okozhat a szülőföldjén kisebbségben élni, miközben őrzi identitásukat és nyelvüket.

Kérdőíves kutatás

Kutatásunk során a romániai magyarok munkaerő-piaci helyzetét tekintve arra kerestük a választ, milyen nehézségekkel kell szembenézniük a megkérdezetteknek, a munkavégzés során éri-e őket diszkrimináció, illetve milyen konfliktusokba kerülnek más nemzetiségű munkatársaikkal. Kíváncsi voltunk arra is, hogy a sajtó által sokszor hangoztatott kedvezőtlen kilátások és a román-magyar konfliktusok valóban jelen vannak-e a mindennapokban, vagy ez csupán a média által gerjesztett tévhit.

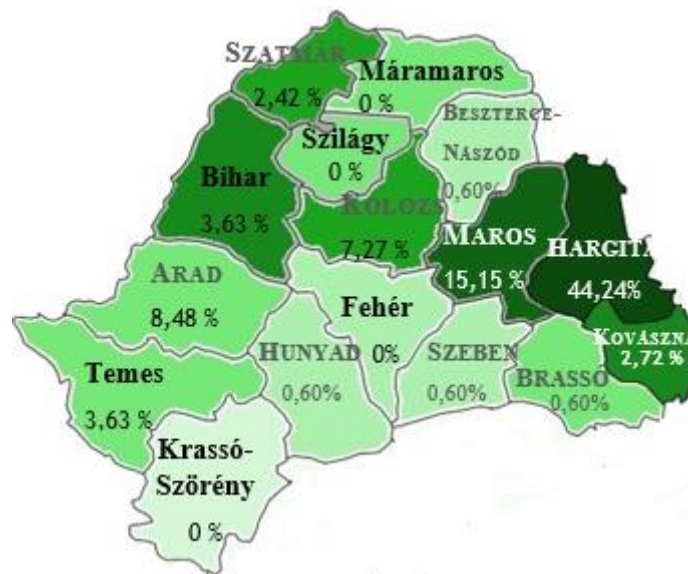
Ennek megfelelően az alábbi hipotéziseket fogalmaztuk meg:

- Feltételeztük, hogy az erdélyi magyar munkavállaló előnyben részesíti azokat a munkahelyeket, ahol magyarul beszélnek és a vezető, valamint a munkatársak nemzetisége is magyar.
- Feltételeztük, hogy az erdélyi magyar munkavállalókat már érte hátrányos megkülönböztetés a nemzetiségük miatt munkahelyükön.
- Feltételeztük, hogy a munkahelyen leggyakrabban nyelvi nehézségek miatt robbannak ki konfliktusok.

A kutatás időpontja 2015. év tavasza volt. Online kérdőívünket 165 fő töltötte ki, melyből 50,3% férfi, 49,7% pedig nő. A mintában szinte minden korosztály képviseltette magát. A legfiatalabb válaszadó 15, míg a legidősebb 70 éves. A kitöltők átlagéletkora 35 év. Tekintettel a minta alacsony elemszámára és a kutatás módszertani sajátosságaira a tanulmányban tett megállapítások és következtetések nem tekinthetők általánosan érvényesnek a teljes célpopulációra vonatkozóan, azonban további, célzott kutatások szükségességét jelezhetik.

A tágabban értelmezett Erdély 16 megyéjéből 12-ből érkeztek válaszok. A legtöbb válasz Hargita megyéből érkezett, ezt követi Maros, Kovászna, Arad, Kolozs, Temes, Bihar, Szatmár, Hunyad, Szeben és Brassó megyék. Három megyéből (Fehér, Szilágy, Máramaros) nem érkezett kitöltés.

1. ábra: Lakóhely szerinti megoszlás

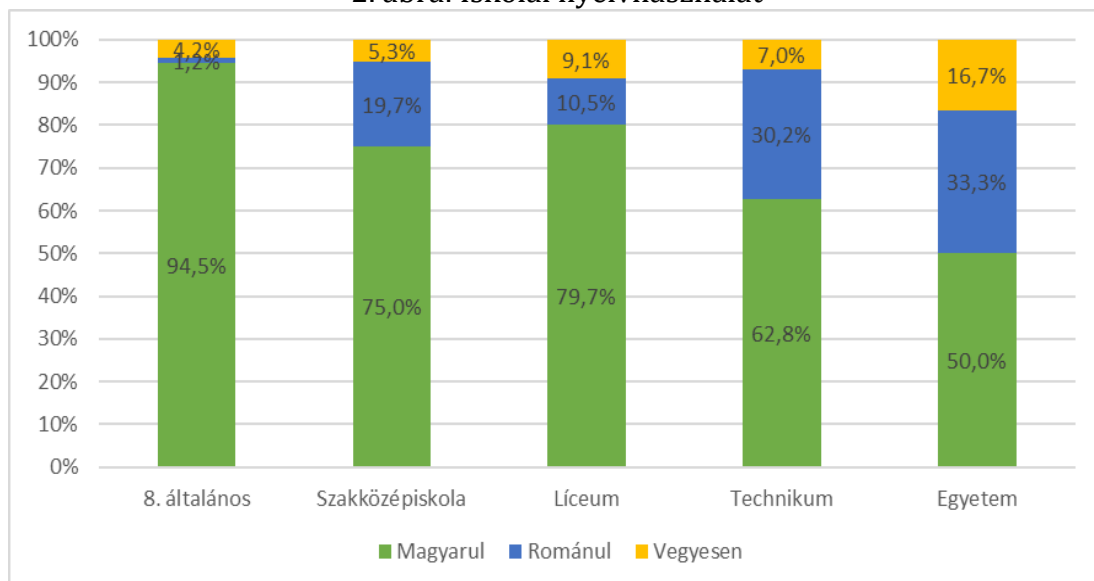

Iskolai nyelvhasználat

A kitöltők 100%-a befejezte általános iskolai tanulmányait. Ebből 94,5%-uk magyarul, 1,2%-uk románul, 4,2%-uk pedig vegyesen, román és magyar nyelven egyaránt tanult. A mintában szereplők 46,1%-a szakközépiskolát végzett, melyből 75% anyanyelvén tanult. A líceumba járók 79,7%-a, a technikumot végzettek 62,8%-a tanult magyarul. Egyetemre a válaszadók 43,6% járt, melyből 50% magyarul, 33,3% románul, 16,7% vegyesen tanult.

A diagramból kitűnik, hogy a válaszadók szerint minél magasabb végzettséget szeretne megszerezni valaki, annál nehezebb, hogy anyanyelvi oktatásban vegyen részt. Míg az általános iskolában szinte mindenkinek lehetősége van az anyanyelven történő tanulásra, addig az anyanyelven történő felsőfokú végzettség megszerzésére már csak a válaszadók felének adódott alkalm.

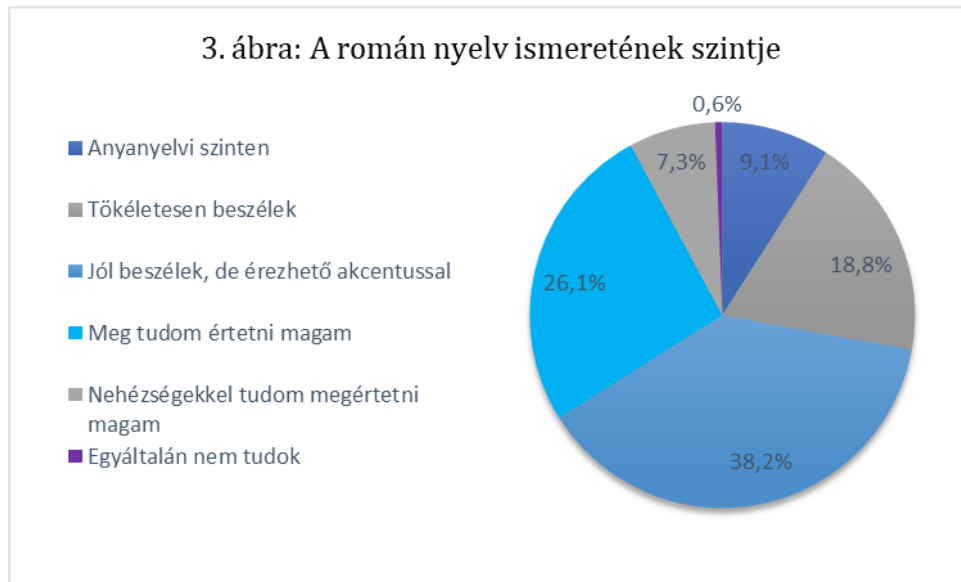
2. ábra: Iskolai nyelvhasználat

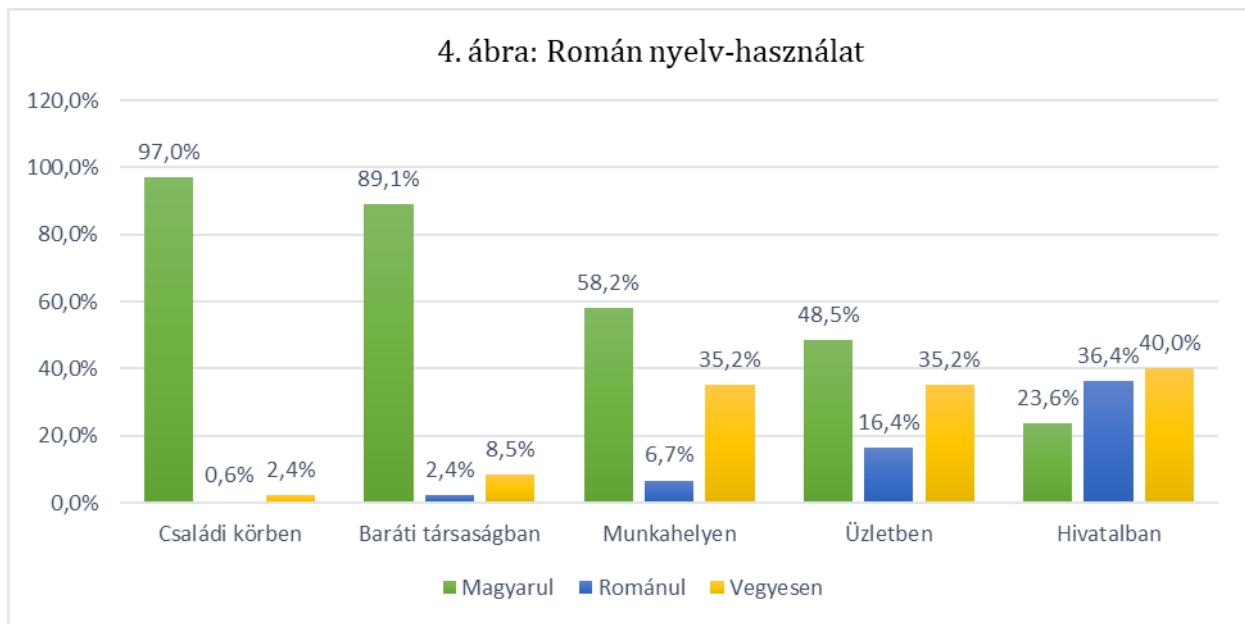
Nemzetiség, anyanyelv, román nyelvhasználat

Kutatásunk során kíváncsiak voltunk, a megkérdezettek érznek-e nemzetiségi elkötelezettséget, hovatartozás-tudatot. A válaszokból megállapítható, hogy 1 személy kivételével mindenki magyarnak vallotta magát, így a megkérdezettek 99,4 %-a tett tanúbizonyságot magyar kötődéséről és identitásáról. Az identitástudat másik meghatározó eleme az anyanyelv. A válaszadók döntő része (98,8%) magyar anyanyelvű, míg 2 fő (1,2%) nem válaszolt erre a kérdésre.

A megkérdezettek 9,1%-a anyanyelvi szinten beszél románul, 18,8% tökéletesen beszél, 38,2% jól beszél, de érezhető akcentussal, 26,1%-a meg tudja értetni magát, 7,3% bizonyos esetekben meg tudja értetni magát, de csak nehézségekkel, míg egy fő egyáltalán nem beszél az ország hivatalos nyelvét.

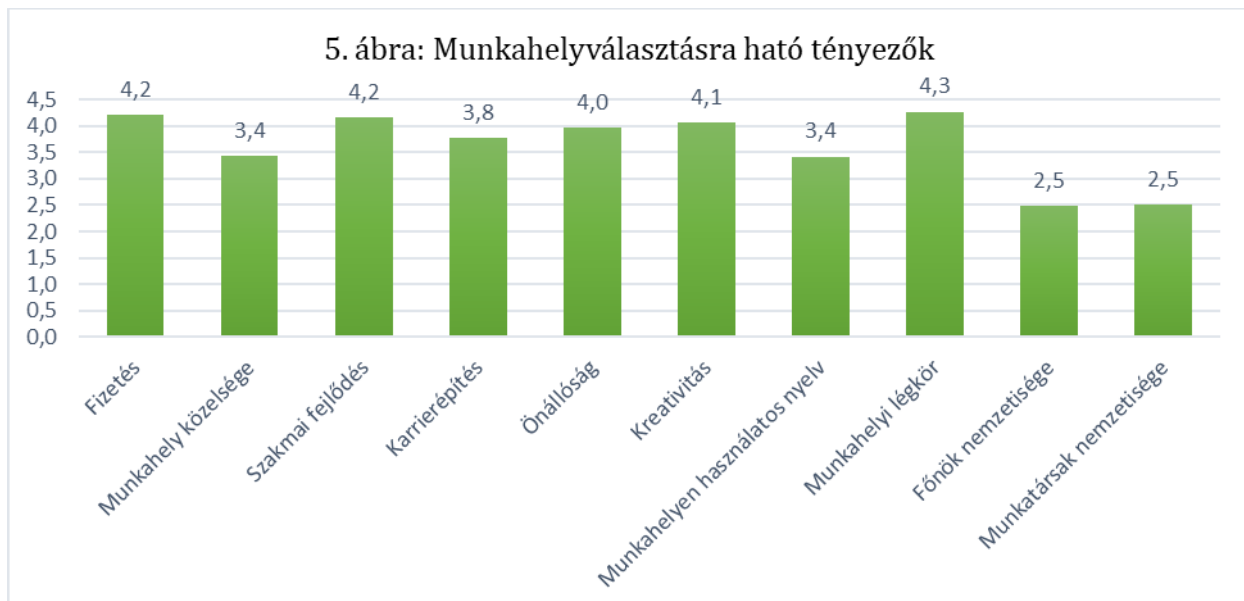

A válaszadók szűkebb családi körben magyarul beszélnek, a teljes mintából csupán 2-en beszélnek főként románul. A baráti társaságok esetében még mindig döntően magyar a használatos nyelv (89,1%), a munkahelyen viszont a válaszadók valamivel több, mint fele beszél magyarul. Az üzletekben már kevesebb lehetőség van az anyanyelv használatára (48,5%), a hivatalokban pedig még kevesebb. A válaszadók szerint az erdélyi magyarok anyanyelvüket csak a társadalmi élet szűkebb szféráiban, a családi és a baráti körben használják. Csupán a Székelyföldön mutatható ki, hogy a válaszadók mind az 5 területen tudnak magyarul kommunikálni, erre is csupán a kitöltők 14,5%-ának van lehetősége.

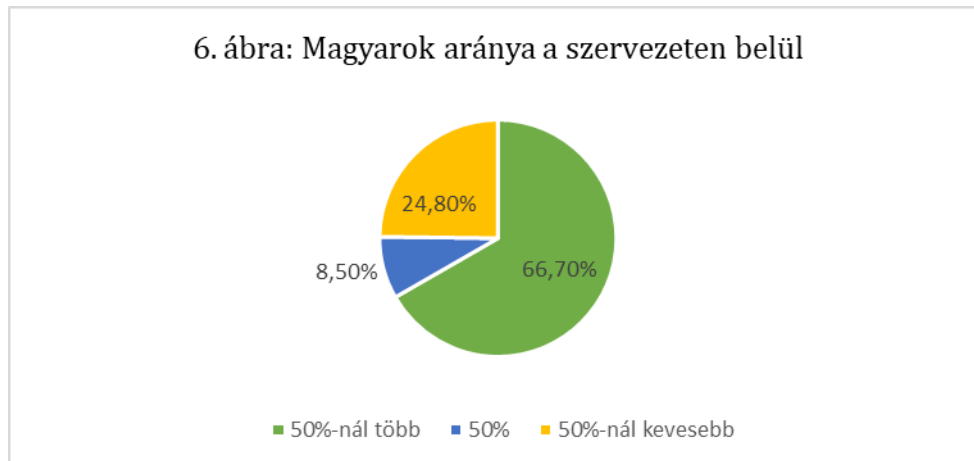
Munkahelyválasztásra ható tényezők

A munkahelyválasztást befolyásoló tényezők 5-ös skáláján a válaszadók szerint a legfontosabb a munkahelyi légkör (4,3). Ezt szorosan követi a fizetés, valamint a szakmai fejlődés (4,2). Szerepet játszik még a kreativitás (4,1), az önállóság (4,0) és a karrierépítés lehetősége is (3,8). A munkahely közelsége és a munkahelyen használatos nyelv nem játszik döntő szerepet a válaszok alapján. Az utolsó helyen a vezető és a munkatársak nemzetisége áll (2,5). Ebből arra lehet következtetni, hogy a kérdőívet kitöltők körében a különböző nemzetiségek között nincs olyan ellentét, amely befolyásolná a munkahelyi életet.

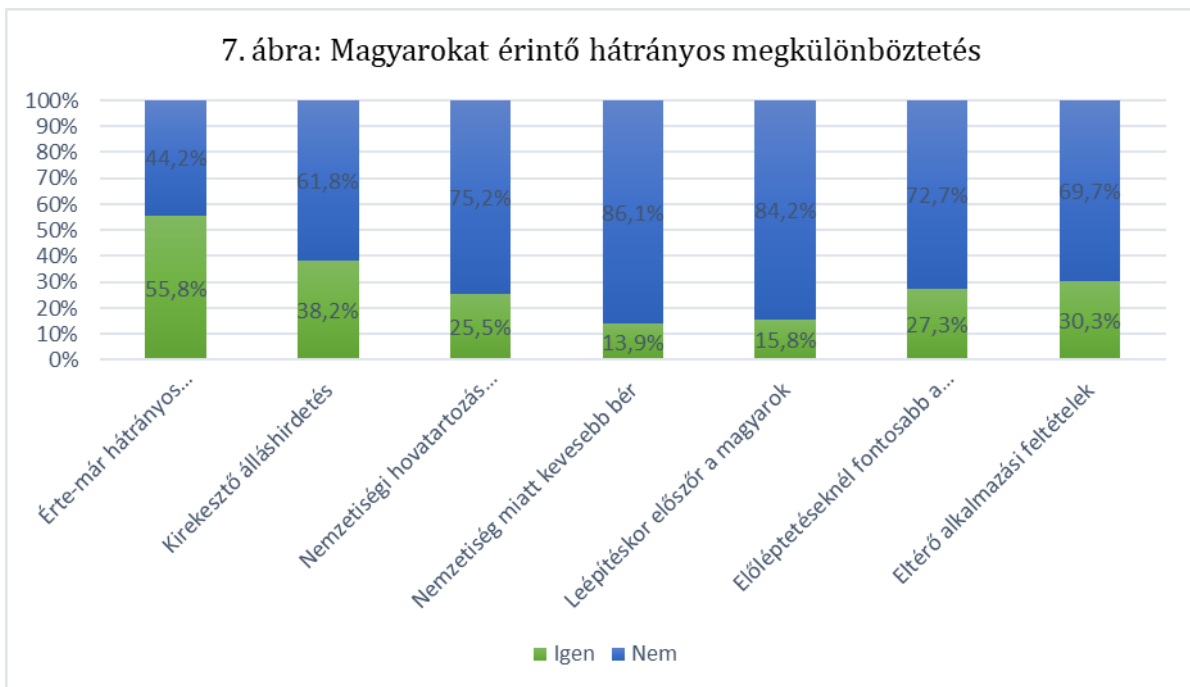
Nemzetiségek a munkahelyi szervezetben

A válaszadók 67,3%-ának magyar nemzetiségű, 25,2%-nak román, 4,4%-nak német, 0,6%-nak dán, 0,6%-nak koreai, 1,3%-nak olasz és 0,6%-nak pedig osztrák a vezetője, illetve munkáltatója. A szervezetek 66,7%-ban a magyarok aránya meghaladja az 50%-ot, 8,5%-ában fele-fele arányban oszlanak meg, míg 24,8%-ban 50% alatt van a magyarok aránya. A magyarok vállalaton belüli aránya ott alacsonyabb, ahol elsősorban elszórtan élnek.

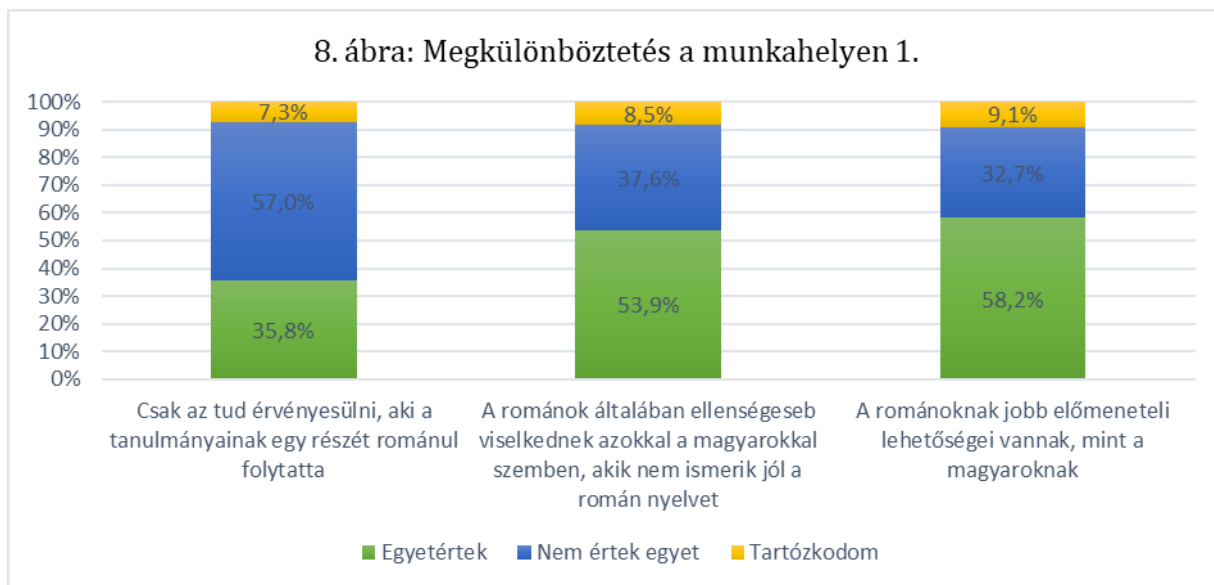

A diszkrimináció formái

Kutatásunk fókuszában az áll, milyen mértékben éri az erdélyi magyar munkavállalókat negatív diszkrimináció a romániai munkaerő-piacon. A válaszadók több mint felét (55,8 %) érte hátrányos megkülönböztetés, általában a nemzetiségük miatt. A munkához való hozzájárás tekintetében a kitöltők 38,2%-a találkozott már olyan álláshirdetéssel, amely kirekesztő volt a magyarokkal szemben, 25,5% pedig érezte már úgy, hogy nemzetiségi hovatartozása miatt esik el egy állástól. Az alkalmazási feltételek esetében 30,3% tapasztalt különbséget más nemzetiségű munkatársaival szemben. Bérezés tekintetében tapasztalták a legkevesebben az eltérő bánásmódot (13,9%). Leépítések alkalmával szintén kevesen tapasztaltak diszkriminációt (15,8%), de az előléptetések esetében a kitöltők 27,3%-a szerint előfordult már, hogy a nemzetiségi hovatartozás fontosabb volt, mint a teljesítmény. A válaszok alapján érzékelhető, hogy az emberi erőforrás menedzsment minden területét érinti az erdélyi magyarokkal szembeni megkülönböztetés, ám ennek mértéke eltérő.

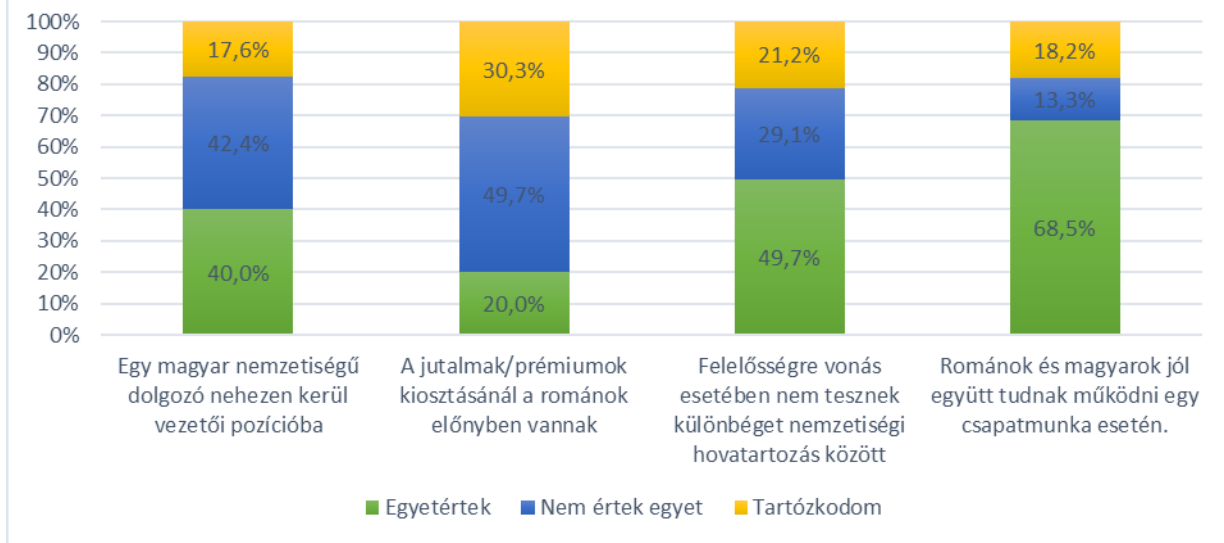

A válaszadók 57%-a nem ért egyet azzal, hogy Romániában csak azok tudnak érvényesülni, akik tanulmányaik legalább egy részét románul folytatták. A mintában szereplők valamivel több, mint fele (53,8%) úgy véli, hogy a román munkatársak általában ellenségesen viselkednek azokkal a magyarokkal szemben, akik nem ismerik jól a román nyelvet. A válaszadók 58,2%-a úgy tartja, hogy a románoknak jobb előmeneteli lehetőségeik vannak, mint a magyaroknak.

Arra az állításra, hogy egy magyar nemzetiségű nehezen kerül vezetői pozícióba, nagyon eltérő válaszok érkeztek. Közel azonos azoknak az aránya, akik egyetértene (40%) és akik nem értenek egyet (42,4%) ezzel az állítással. A mintában szereplők 20%-a értett egyet azzal, hogy a románok a jutalmak, prémiumok kiosztásánál előnyben részesülnek. A válaszadók körülbelül fele szerint (49,7%) ez nem jellemző. Szintén 49,7% úgy véli, hogy a felelősségre vonás esetében nem tesznek különbséget románok és magyarok között. A felelősségre vonás mértéke egyenlőtlen a válaszadók körülbelül egyharmada szerint.

9. ábra: Megkülönböztetés a munkahelyen 2.

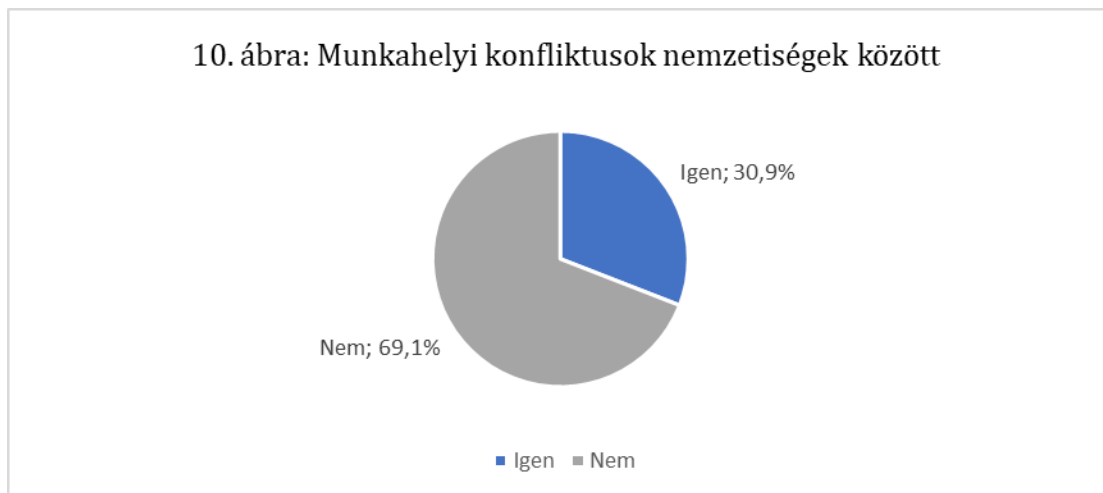

A legnagyobb egyetértés abban az esetben volt, amikor a románok és magyarok együttműködő képességére kérdeztünk rá: ha együtt kell dolgozniuk a munkahelyen egy közös projekt keretében, mennyire képesek kezelni a kulturális különbségeket, félre tudják-e tenni az előítéleteiket. A válaszadók 68,5% szerint csapatmunka esetében jól együtt tudnak dolgozni annak ellenére, hogy eltérő kultúrákat képviselnek, más nemzetiséghez tartoznak, mégsem ütköznek egymásnak egy feladat közös megoldása esetén, képesek kooperálni egymással. Mindkét fél elsődleges célja, hogy sikeresen oldják meg a feladatot.

A nemzetiségi konfliktusok jellege és típusai

A következő kérdésekben többségi és kisebbségi nemzetiséghez tartozók közötti konfliktusok vizsgálatára koncentráltunk. Általában véve a munkahelyen nem észlelnek konfliktusokat a nemzetiségek között a kitöltők (69,1%). Ennek hátterében természetesen az is állhat, hogy a magyarok aránya magas a szervezeten belül, valamint a munkáltatók többsége is szintén magyar nemzetiségű. Ahol észlelnek konfliktusokat nemzetiségek között (30,9%), ott érdemes megnézni, milyen jellegűek ezek az összetűzések.

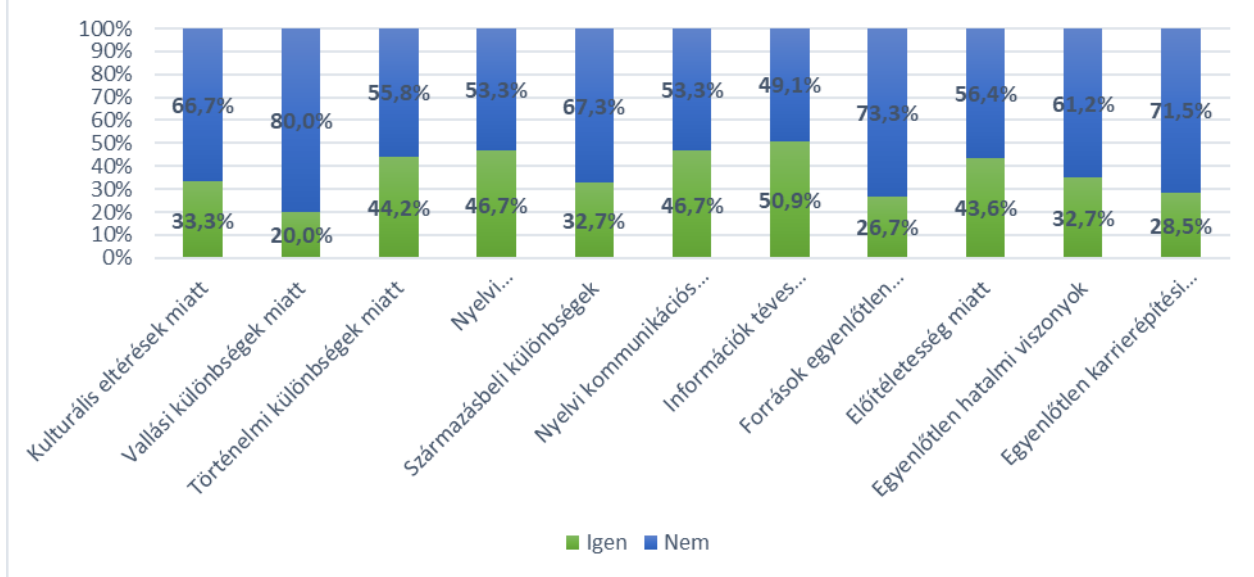
10. ábra: Munkahelyi konfliktusok nemzetiségek között

Akinek már volt munkahelyi konfliktusa a származása miatt, leggyakrabban szóbeli vitába keveredett (52,9%), ezt követik a különböző nézeteltérések (13,7%), és 9,8%-ban előfordult a veszekedés, sőt ezek a helyzetek annyira elmérgesedtek, hogy az esetek 9,8%-ában dulakodássá is fajultak. Bírósági ügy azonban egyikből sem lett. Figyelemre méltó, hogy erre a kérdésre a kitöltők 17,6% nem válaszolt.

Növekvő sorrendbe helyezve megállapítható, hogy a legkevesebb munkahelyi konfliktust a vallási különbségek miatt tapasztalták a kitöltők (20%). Erdélyben már évszázadok óta létezik a vallási sokszínűség (katolikusok, reformátusok, evangélikusok, unitáriusok, ortodoxok, zsidók), és az ezzel együtt kialakult vallási tolerancia. Ezt követi a források egyenlőtlen elosztásából származó összetűzés (26,7%), majd az egyenlőtlen karrierépítési lehetőségek (28,5%). Az egyenlőtlen hatalmi viszonyokból (32,7%), a származásbeli különbségekből (32,7%) és a kulturális eltérésekből (33,3%) adódóan körülbelül minden harmadik személy átélt már valamiféle összeütközést. Ennél jóval magasabb arányban fordult elő az előítéletesség (43,6%) és a történelmi különbségek (44,2%) által okozott konfrontálódás. Leggyakrabban a nyelvi különbségek, nehézségek (46,7%), a nyelvi kommunikációs problémák (46,7%), és feltehetően az ebből fakadó információk téves értelmezése (50,9%) vezet a munkahelyen belül az eltérő nemzetiséghez tartozók konfliktusaihoz.

11. ábra: Konfliktusok kiváltó okok szerinti csoportosítása

A kutatás eredményeinek összevetése a hipotézisekkel

Első feltételezésünk, amely szerint az erdélyi magyar munkaerőnek fontos, hogy a munkatársak és a vezető nemzetisége magyar legyen, a vizsgáltak körében nem igazolódott be. Bár a munkahelyi légkör a legfontosabb a kitöltők szerint – egy öt fokozatú skálán ennek értéke 4,3 -, a főnök és a munkatársak nemzetisége az utolsó helyre került (2,5). A munkahelyválasztásnál tehát egyáltalán nem befolyásoló tényező, hogy románokkal vagy magyarokkal kell együtt dolgozni. A válaszadók nagy része úgy gondolja, hogy a románok és a magyarok jól együtt tudnak működni egy csapatmunka esetében (68,5%). Emellett a vizsgálatunk azt is jelezte, hogy a magyarok és a románok között nincs a munkahelyen konfliktus abból adódóan, hogy melyik nemzethez tartoznak. Amennyiben sok összetűzés lenne az eltérő származások miatt, úgy jobban preferálnák azokat a munkahelyeket, ahol csak magyarokkal vannak együtt.

Második feltételezésünk, miszerint az erdélyi magyar munkavállalókat érte már hátrányos megkülönböztetés a nemzetiségük miatt, az a kutatási mintában beigazolódott. Ezzel az állítással a kitöltők több mint fele (55,8%) egyetértett. A válaszok alapján etnikai helyzetükből fakadó diszkrimináció megmutatkozik a munkavállalás minden területén. Az álláshirdetések szövegénél 38,2% tapasztalt kirekesztést, a felvételtől 25,5% esett el. A vizsgálati populáció körében az előmeneteli lehetőségek esetében is jobb lehetőségeik vannak a román munkatársaknak, mint a magyaroknak (58,2%), valamint a magyarok nehezebben kerülnek vezetői pozícióba (40%). A felelősségre vonás esetében (29,1%), valamint a jutalmak, prémiumok kiosztásánál (20%) már sokkal kisebb arányban, de előfordul a megkülönböztetés.

Harmadik feltételezésünk, mely szerint a munkahelyen a konfliktusok forrása leginkább a nyelvismeret hiányosságaiban keresendő, az a vizsgált mintán beigazolódott. A válaszadók 53,9%-a szerint a románok általában ellenségesen viselkednek azokkal a magyarokkal szemben, akik nem ismerik jól a román nyelvet. A válaszadók leggyakrabban nyelvi nehézségekből, (46,7%) nyelvi kommunikációs problémákból (46,7%) és az információk téves értelmezéséből fakadó konfliktusokat tapasztaltak a munkahelyükön.

Összegzés

A romániai magyar kisebbségi csoport erős identitástudatának eredményeképpen több esetben érzékelhetően elhatárolódik a többségtől, nem asszimilálódott, inkább tradícióik, nyelvük, szokásaik megőrzésére törekszenek. Emiatt máig jelen vannak a kulturális különbségek, illetve származásbeli eltérések miatti konfliktusok, de míg a mindennapokban a történelmi eredetűek, a munkahelyeken az anyanyelvből fakadóak a legjellemzőbbek. A mindennapi élethelyzetek kisebb arányban, a munkahelyi szituációk nagyobb százalékban várják el a román nyelv ismeretét. A kutatás eredményei alapján az erdélyi magyarok többsége nem tartja fontosnak román nyelvi ismereteinek tökéletesítését. Ebből sok esetben adódnak konfliktusok a munkahelyen.

A szülőföldjükön maradt erdélyieknek ezzel a nehézséggel szembe kell nézniük. A munkaerőpiacon nyelvi ismeretek hiányában hátrányos helyzetbe kerülhetnek. A kisebbségi létből fakadó hátrányok – mint például az a tény, hogy kedvezőtlenebb előrelépési lehetőségeik vannak vagy nem kerülnek olyan könnyen vezetői pozícióba – konfliktuspotenciálhoz vezetnek a munka világában. A jelenlegi kutatási mintánk 165 fős elemszámával nem tekinthető reprezentatív kutatásnak, de néhány tendenciát felvillant, amire érdemes odafigyelni.

A történelem viharaiiban elszenvedett traumák akkor is jelen vannak, ha az egyének személy szerint nem vettek részt a történelmi konfliktusokban, mert a kultúra kollektív emlékezete megőrizte ezt. Mivel mindez jelentős érzelmi töltetet is tartalmaz, nehéz kialakítani a nemzetiségek békés egymás mellett élését az országos szakpolitika és a kisebb közösségek szintjén is. Mindezt nehezíti, hogy az erdélyi magyarság Románia jelentős számú kisebbsége, így nagyobb figyelmet igényelnek az állam kisebbségpolitikai intézkedésében.

Felhasznált irodalom:

- Csepeli György (2001): A szervezkedő ember. Osiris Kiadó. Budapest.
- Kiss Tamás – Barna Gergő (2013): Népszámlálás 2011. Erdélyi magyar népesedés a XXI. század első évtizedében. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet. Kolozsvár.
- Pongrácz Attila (2010): Vázlat a határon túli magyarság humán erőforrás-tartalékairól. Humánpolitikai Szemle, 21. évf. 7-8. szám, 92-99. p.
- Vehrer Adél (1997): Határmenti együttműködések. In: Határmenti együttműködés a felsőoktatásban. Szerk.: Buda Mariann-Kozma Tamás. Acta Paedagogica Debrecina. A Kossuth Lajos Tudomány-egyetem Neveléstudományi Tanszékének Közleményei. XCVI. Debrecen, 67-88. p.
- Vehrer Adél-Molnár Éva (2012): A vallás szerepe a hátrányos helyzetűek beilleszkedésében. Gazdaság és Társadalom 2012/I-II. sz. 220-235. p.
- http://kitekinto.hu/karpat-medence/2013/12/17/birsag_a_magyarokat_kirekeszt_allashirdetesert/#.VR5yiPmsWS0 (Bírság a magyarokat kirekesztő álláshirdetésért c. cikk)

HAZAI TUDOMÁNYOS MŰHELY

Bérces Viktor – Domokos Andrea:

A szoftverek és a zeneművek büntetőjogi védelme

Absztrakt: A szerzői művek számának és típusainak utóbbi időkben tapasztalható növekedése fokozott védelmet kíván a jogalkotó részéről. A szerzői jog – mint a szellemi alkotások jogának részterülete – elsődlegesen a magánjog területére tartozó kérdés, azonban számtalan esetben előfordulnak olyan jogsértések, amelyek a szerzők számára jelentős vagyoni hátránnyal járnak. A tanulmány mindenekelőtt az ilyen helyzetekre fókuszál, néhány jogeset kapcsán megvizsgálja a problémák megoldásának lehetőségeit, illetőleg az ilyen, vagy ehhez hasonló jogsértésekkel kapcsolatos büntetőbírói gyakorlatot.

Abstract: The infringement of intellectual property rights is one of the central themes in Europe. Technological development unavoidably brings about dysfunctions as well, for example, by creating the possibility of cheap methods of copying. This causes huge losses in both science and arts, leading to countries announcing concerted action against such infringements. Criminal law cannot regulate the economy, it can only discipline it to some extent. This paper focuses to criminal cases, where authors suffered significant financial losses. They are checking some selected cases analyzing the subject solution and its relation to other similar criminal cases.

1. A szerzői mű fogalmának értelmezése

A szerzői művekkel kapcsolatos visszaélések büntetőjogi relevanciával is rendelkező eseteit a 2012. évi C. törvény (a továbbiakban Btk.) „szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése” néven szabályozza (385. §). Ennek alapján a bűncselekményt az követi el, aki

- a) másnak vagy másoknak a szerzői jogról szóló törvény alapján fennálló szerzői vagy ahhoz kapcsolódó jogát vagy jogait vagyoni hátrányt okozva megsérti, illetőleg
- b) a szerzői jogról szóló törvény szerint a magáncélú másolásra tekintettel a szerzőt, illetve a kapcsolódó jogi jogosultat megillető üreshordozó díj, illetve reprográfiai díj megfizetését elmulasztja.

Mindenekelőtt rámutatnánk arra, hogy a tárgyalt bűncselekményt el kell határolni az ún. bitorlástól (Btk. 384. §): utóbbi esetében az elkövető az adott szellemi alkotást sajátjaként tünteti fel, míg az általunk vizsgált deliktum² esetében az alkotáshoz kötődő vagyoni jogok (ld. terjesztés, többszörözés, stb.) megsértéséről van szó.

Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a szerzői jogok megsértésének vétségi, vagy büntetési alakzata mellett gyakran más bűncselekmény is megvalósul: pl. csempészet, rossz minőségű termék forgalomba hozatala, áru hamis megjelölése stb. Ilyenkor az általános szabályok szerint bűnhalmazat létesül, amelynek alapján a szóban forgó cselekményeket ugyanazon bíróság bírálja el egy eljárásán belül.

A bűncselekmény jogi tárgya a szerzői jogi védelem alatt álló alkotásokhoz kapcsolódó vagyoni jogok. A bűncselekmény passzív alanyai tehát azon természetes, vagy jogi személyek, akiknek a vagyoni jogait a bűncselekmény közvetlen módon sérti vagy veszélyezteti.

A szűkebb értelemben vett szerzői jog az egyéni-eredeti jelleggel rendelkező alkotások

²bűncselekmény

létrehozóját illeti meg, míg az azokhoz kapcsolódó jogok az előadóművészek, a hangfelvételgyártók, illetőleg a rádiós, televíziós, valamint filmgyártó szervezetek kontextusában értelmezendők.

A gyakorlatban „az egyéni-eredeti jelleg meglétének a megítélése” az az alapkérdés, aminek vizsgálatához, megítéléséhez a hatóságoknak hatékony eszközszerre van szükségük. A másik releváns problémakör az eredeti mű felhasználásával, a felhasználás jogának megsértésével kapcsolatos kérdések tisztázása. Leegyszerűsítve a szellemi tulajdonjogokat sértő bűncselekmények egy része ún. hamisítási jellegű cselekmény, a másik része pedig a szellemi tulajdonjogokat sértő felhasználási módokat öleli fel” (Kármán – Mészáros – Nagy – Szabó 2010:5).

A szerzői jogok a szerző életében és halálától számított 70 éven át részesülnek védelemben, a szerzői joggal szomszédos jogokra vonatkozó védelmi idő pedig 50 év. (Sztj. 31. § (1) bek.)

A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban Sztj.) alapján szerzői jogi védelem alá tartozik az irodalom, a tudomány és a művészet minden alkotása, függetlenül attól, hogy annak típusát az említett jogszabály megnevezi-e. Ilyen alkotásnak minősül különösen az irodalmi mű, a nyilvánosan tartott beszéd, a számítógépi programalkotás és a hozzá tartozó dokumentáció (a továbbiakban: szoftver), a színmű, a rajzolás, festés, szobrászat, a fotóművészeti alkotás, az ipari tervezőművészeti alkotás, stb. (1. §)

Az Sztj. 16.§ (4) bekezdés alapján a szerzőt a mű felhasználására adott engedély ellenében díjazás illeti meg. Mind a többszörözés, mind a hozzáférhetővé tétel olyan felhasználási módnak minősül, amelyhez a szerző engedélye szükséges. A büntetőjogi értékelés alól természetesen ebben az esetben is kivételt képeznek a szabad felhasználás esetei, amelyek típusaira nézve az Sztj. ad taxatív felsorolást. Így – többek között a) a mű részletét - az átvevő mű jellege és célja által indokolt terjedelemben és az eredetihez híven - a forrás, valamint az ott megjelölt szerző megnevezésével bárki idézheti b) mű iskolai oktatási célra iskolai foglalkozás keretében átdolgozható c) természetes személy magáncélra a műről másolatot készíthet, ha az jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja d) nyilvánosan tartott előadások és más hasonló művek részletei, valamint politikai beszédek tájékoztatás céljára - a cél által indokolt terjedelemben - szabadon felhasználhatók e) ha az előadás jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja, és a közreműködők sem részesülnek díjazásban, a művek előadhatók a következő esetekben: 1. színpadi mű esetében műkedvelő művészeti csoportok előadásán, kiadott szöveg vagy jogosan használt kézirat alapján, feltéve, hogy ez nem ütközik nemzetközi szerződésbe 2. iskolai oktatás céljára és iskolai ünnepélyeken 3. szociális és időskori gondozás keretében d) vallási közösségek vallásos szertartásain és vallásos ünnepségein 4. magánhasználatra, valamint alkalmasszerűen tartott zártkörű összejövetelen, stb. (Sztj. 34 – 41. §)

2. A büntetőjogi értékelés alapja: vagyoni hátrány

A büntetőjogi értékelés körébe azok az esetek tartoznak, amikor az adott jogsértés a jogosultnak valamilyen vagyoni hátrányt okoz. A vagyoni hátrány fogalmába sorolandó egyfelől az okozott vagyoni kár, illetőleg az elmaradt vagyoni előny.

A sértettek tipikusan előadóművészek, hangfelvételgyártók, illetőleg rádiós – televíziós – filmgyártó szervezetek. A büntetőbíróságok által esetlegesen kiszabott szankció mértéke az okozott vagyoni hátrány nagyságától függ. Több szerző (jogosult) esetén az egyes sértetteknek okozott vagyoni hátrány összeadódik és utóbbi vagyoni hátrány lesz a minősítés alapja.

Fontos megjegyezni, hogy a százezer forintot meg nem haladó vagyoni hátrány okozása pusztán

szabálysértésnek minősül mind a szerzői jogok, illetőleg az ahhoz kapcsolódó egyéb jogok megsértése, mind az üreshordozó díj, illetve reprográfiai díj megfizetésének elmulasztása esetén (Ld. 2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és szabálysértési nyilvántartási rendszerről, 238/A. § (1) bek. a) és b) pontok).

A vagyoni hátrány meghatározása elsősorban szakértői kérdés, amelyben a Szerzői Jogi Szakértő Testület által kialakított elvek, illetőleg normák is fontos szerephez jutnak. A bűncselekmény eredményének összezszerősítése kárbecslés alapján történik, amelynek alapját a kár és az elmaradt vagyoni előny képezi. Eszerint: a kár a vagyonban okozott értékcsökkenés, az elmaradt vagyoni előny pedig azon érték, amellyel a sértett vagyona bűncselekmény hiányában gyarapodott volna. Ennek leggyakoribb megjelenési formája az elmaradt haszon, a kamat, vagy a munkabér.

Ugyancsak jelentősége van a jogsértés súlyának, jellegének, illetőleg az elkövetés helyének.

Néhány szemelvény a gyakorlatból:

- ha moziban bemutatott filmek jogosulatlan másolása vagy forgalmazása történik ezen művek legális videó forgalmazását megelőzően, egy darab műsoros videokazetta nettó listaárát és három darab mozijegy átlagárát, összesen kb. 15.000,- Ft-ot tekintenek irányadónak filmenként vagy jogsértésenként (Kiss 2001: 27)
- műsoros videokazetták jogosulatlan többszörözésénél és terjesztésénél a műsoros videokazetta belföldi kiadói nettó listaárát tekintik kiindulási alapnak a vagyoni hátrány meghatározásánál, és ehhez járul még az ún. viszontforgalmazási kár, ami azt jelenti, hogy egy adott környéken a forgalmazott hamis kazetta elveszi a helyét egy eredeti műsoros kazettának, így a jogtiszta kazettákat kölcsönző videótéka-tulajdonosokat is kár éri (Kiss 2001:28)
- szoftver jogosulatlan többszörözése és terjesztése esetén a szerzőnek, illetőleg jogutódjának okozott vagyoni hátrány mértékét a szoftverpéldányok kiskereskedelmi árának alapul vételével kell meghatározni (több kiskereskedelmi ár esetén a szoftver eredeti forgalmazója vezérképviselőtének árait figyelembe véve) és annak eredeti összegéből le kell vonni az ÁFÁ-t, majd a jogosulatlanul használt szoftverek példányszámát kell megszorozni az egységárral (Ld. Szerzői Jogi Szakértő Testület 15/2000. számú szakértői véleménye)

3. A számítógépes programokkal kapcsolatos visszaélések

A számítástechnika kivételesen gyors fejlődése – sokak által elismerten – méltánytalan helyzetbe hozta a szerzőket, óriási erkölcsi és anyagi kárt lehet okozni nekik. „A szoftverek a digitális korszak új típusú, szerzői jogilag védendő alkotásai. Ugyanolyan védendő értéknek minősülnek, mint a különböző irodalmi, tudományos, művészeti alkotások.” (Spránitz 2007:74) Az ítélkezési gyakorlatban leginkább a különböző programok illegális letöltéséből, illetőleg az ezen tevékenységhez kapcsolódó jogdíj-fizetési kötelezettség elmulasztásából eredő jogsérelmek elbírálása merül fel megoldandó problémaként.

Az első gyakorlati jelenség az ún. kalózszoftverek működéséhez köthető, amelyekről sok esetben térítésköteles programok tölthetők le, sokszor ellenszolgáltatás fejében. A kialakult gyakorlat szerint a nem ingyenes - a nem szabad felhasználás körébe tartozó – számítógépes programnak az interneten elérhető ún. kalózszoftverekről – emelt díjas SMS-ek fejében – történő letöltése nem tekinthető jogszerű felhasználásnak, hanem olyan többszörözés, ami a jogtulajdonosnak vagyoni hátrányt okozva a szerzői jogok megsértése bűncselekményét valósítja meg. (BH 2009.

232.)

A másik alapvető kérdés az, hogy a különböző számítógépes programok kizárólag saját célra és felhasználásra történő, akár egyszeri másolása bűncselekménynek minősül-e? A kialakult gyakorlat szerint megvalósítja a szerzői és szomszédos jogok megsértésének a vétségét, aki a számítógépi programot nem forgalomba hozatal vagy jövedelemszerzés céljából, hanem kizárólag saját felhasználásra akár egy példányban is másolja. (BH 2003. 101.)

Ugyancsak megvalósítja a bűncselekményt az, aki a saját számítógépének a lemezére (winchester) a más számítógépi programját és a hozzá tartozó dokumentációkat (szoftvereket) viszi át, amelyekért szerzői díjat nem fizet, és e tevékenységével összefüggésben a szoftverek szerzőinek vagyoni hátrányt okoz (BH 2000. 288. II. pont).

Ebben a fejezet részben külön kell szólnunk az ún. torrent-file-ok letöltésével kapcsolatos büntetőjogi gyakorlatról. Az ún. bittorrent technológia olyan adatátviteli protokoll, amelynek révén két, vagy több egyenrangú számítógép között létesül kapcsolat közvetlen adat-letöltések céljából. Ahhoz, hogy egy felhasználó képes legyen e művelet elvégzésére, ún. kliens programra van szüksége, amely egy olyan szoftver, ami egyben e technika kezelő felületét is adja.

Az esetleges jogsértések kivizsgálásakor az alábbi kérdéseket kell vizsgálni:

a) Az adott szolgáltató jogosult-e az ún. elektronikus kereskedelemben az ilyesfajta tevékenységre, azaz: legális közvetítő szolgáltatónak minősül-e?

Mindenekelőtt megjegyeznénk, hogy egyes államokban a legálisan működő szolgáltató felelőssége is megállapítható, ha tud bizonyos jogsértésekről és ahhoz hozzá is járul (Nagy-Britannia: „notice and take down” elnevezéssel működő gyakorlat).

Az elektronikus kereskedelmi szolgáltatások, valamint az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások egyes kérdéseiről szóló 2001. évi CVIII. törvény (a továbbiakban: Ekertv.) alapján – ha az adott szolgáltató jogosult a fenti tevékenységre –, akkor az adott honlap üzemeltetői általában több, az Ekertv. szerinti közvetítő szolgáltatói tevékenységet is szolgáltatnak. A jogszabály alapján az „információs társadalommal összefüggő szolgáltatás az elektronikus úton, távollevők részére, ellenszolgáltatás fejében nyújtott szolgáltatás, amelynek igénybevételét a szolgáltatás igénybevevője egyedileg kezdeményezi.” (Kármán – Mészáros – Nagy – Szabó 2010:51)

A kérdés szabályozása kapcsán fontos kiemelni az Európai Parlament és a Tanács által 2000. június 8-án elfogadott, az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások, különösen az elektronikus kereskedelem egyes jogi kérdéseiről rendelkező 2000/31/EK Irányelvet (a továbbiakban: EKI), amelynek egyes szabályai meghatározzák azokat a – kivételes – eseteket, amikor a közvetítő szolgáltatót nem terheli büntetőjogi felelősség az általa hozzáférhetővé tett információkért.

b) Az adott termékért kell-e fizetni valamilyen internetes díjat?

c) Az adott program szerzői jogi védelem alatt áll-e?

Természetesen vannak olyan esetek, amelyek során a jogsértés eleve kizárható: többek között ilyennek lehet tekinteni az ún. shareware (promóciós céllal publikált) és freeware (ingyenes) programokat stb. „Tény azonban, hogy az ilyen fájlok cseréje nagyságrendekkel alatta marad a jogtalannak: egyes felmérések szerint utóbbi teszi ki például a zeneletöltések 95%-át. Napjainkban csak az Egyesült Államokban több tízmillióra tehető az illegális letöltésekben résztvevők száma, világviszonylatban pedig ez a szám minden bizonnyal ennek többszöröse. Ez, összevetve azzal az adattal, hogy felmérések szerint az amerikai internethasználók 40%-a töltött már le jogsértő tartalmat, szemlélteti az illegális fájlmegosztás elterjedtségét.” (Dornfeld 2014:54).

A hazai jogalkotás a kérdés megítélése kapcsán elsősorban arra helyezte a hangsúlyt, hogy a fájlmegosztás jövedelemszerzés célját szolgálja-e, vagy sem. A Btk. alapján nem valósítja meg a bűncselekményt az, aki másnak vagy másoknak a szerzői jogról szóló törvény alapján fennálló szerzői vagy ahhoz kapcsolódó jogát vagy jogait többszörözéssel vagy lehívásra történő hozzáférhetővé tétellel sérti meg, feltéve, hogy a cselekmény jövedelemszerzés célját közvetve sem szolgálja. (385. § (5) bek.)

Természetesen sokan felvetik kritikaként, hogy a jogsértők többsége nincs is tisztában a cselekménye jogellenességével. Mindazonáltal megjegyeznénk, hogy a magyar Alkotmánybíróság 2014-ben – lényegében precedens értékkel – kimondta, hogy „az internet nem jogmentes terület,” az új technológiák által nyújtott tereken és felületeken is érvényesülnek a való világ jogi normái. (19/2014. (V. 30.) AB határozat)

Ami az ún. „torrentezéssel” kapcsolatos jogsértéseket illeti, a különböző európai államokban elvégzett felmérések szerint csak a felhasználók nagyjából harmada van teljesen tisztában azzal, mi számít legálisnak, és mi nem (Nagy-Britannia 2013). Dániában átlagosan tízből hét ember hajlik arra, hogy elfogadja a kalózkodást, ha az magáncélból történik. Ha az illegális letöltés haszonszerzési céllal történik, az a többség számára elfogadhatatlan.

Norvégiában 2009-ben illegális fájlmegosztókról zenéket letöltők aránya a 30 év alattiaknál 80 százalék volt. 2014-re a 30 év alatti norvég polgároknak mindössze négy százaléka tölt le illegális fájlmegosztókról zenéket, és mindössze egy százaléka mondta azt, hogy a zenéket elsősorban ilyen helyekről szerzi be. A norvég jelentés készítői szerint a drámai változás egyértelmű oka az, hogy a fiatalok számára sokkal vonzóbbak lettek a legális streamszolgáltatások, mint pl. a Spotify.

Magyarországon a Hamisítás Elleni Nemzeti Testület a magyar középiskolások (16 évesnél idősebb) körében végzett felmérést 2015-ben (ld. Felmérés a magyar középiskolás diákok jogvédett digitális tartalmakkal kapcsolatos szokásairól és attitűdjeiről, Hent füzetek 2016.): háromnegyedik még egyszer sem fizetett internetes letöltésért. 78 % törvénytelennek ítéli meg a fájlmegosztó oldalak használatát. De csak 50 %-uk igyekszik a törvényes úton való megszerzésre. 2011-ben volt az előző felmérés, akkor a diákok 1 %-a hallgatott zenét fizetős oldalakon, ez az érték mára már 12 %.

A fenti jelenség megoldására számos szabályozási javaslat született, amelyek közül a francia ún. „fokozatos válasz” eljárást emelnénk ki: ennek lényege, hogy az ellenőrző hatóság

- első alkalommal figyelmeztető e-mailt küldene a felhasználónak,
- második alkalommal már ajánlott levélben is értesítést küldene,
- harmadik alkalommal pedig az internet-hozzáférést egy hónaptól egy évig terjedő periódusban korlátoznák.

4. A zeneművek felhasználásával kapcsolatos jogsértések

A zeneművek nyilvánosságra hozatala (ld. lejátszása) ugyancsak jogdíj-fizetési kötelezettséggel párosul, amelynek kontrollszerve a Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület (a továbbiakban: Artisjus).

A zeneművek bejelentéséhez a szerzőknek mindenekelőtt szükséges regisztrálni a már említett jogkezelő szervnél, amely ingyenesen megtehető, akár csak azt ezt követő esetleges műbejelentés.

A bejelentést követően a szerző jogosulttá válik a zenemű minden egyes nyilvános felhasználása után ún. szerzői jogdíjra. Ennek felosztása, illetőleg összegének meghatározása azon adatok alapján történik, amelyeket a felhasználó (ld. rádió, televíziós csatorna, rendezvény szervező,

stb.) szolgáltat – jogszabály, vagy szerződés – alapján az Artisjus részére. A szerző alapvető kötelezettsége, hogy a bejelentő-lapon a valós szerzősége és szerzőségi arányokat közölje az Egyesülettel. A szerzők és jogutódok írásos értesítőben kapnak tájékoztatást a számukra felosztott jogdíjakról. Az első oldal mindig a szerző adatait és a jogdíjak pénzügyi összesítését tartalmazza. Az értesítő többi oldala pedig a jogdíjak és az elhangzások részletes adatairól ad tájékoztatást.

A zeneművek esetében ugyancsak érvényes az a klauzula, miszerint a szerzői jogi védelem az alkotást a szerző szellemi tevékenységéből fakadó egyéni, eredeti jellege alapján illeti meg. A védelem nem függ mennyiségi, minőségi, esztétikai jellemzőktől vagy az alkotás színvonalára vonatkozó értékítéllettől. (Sztj. 1. § (3) bek.)

Schwertner ugyanakkor rámutat egy régóta visszatérő problémára, amely a zeneművek bejelentésével és a szerzői jogi védelem keletkezésével áll összefüggésben: „azért kell a zeneszerzőknek kiemelten törekedniük az egyéniség és az eredetiség minél fokozottabb megjelenítésére a művekben, mert e két sajátosság biztosítja szerzeményeik számára a jogi védelmet {...} a jog oldaláról ezen kritériumok meglétét állítjuk fel követelményként a zeneszerző alkotásával szemben, melyeket az oltalomra érdemesség vizsgálatakor bináris kódként is alkalmazhatunk akképpen, hogy azok a szerzeményben fellelhetők-e, ezáltal a mű védelemre jogosult-e, vagy nem lelehetők fel, s a művet nem illeti meg az oltalom.” (Schwertner 2010:67).

Zeneművek esetében jogosultnak tekinthető a zeneszerző, a szerzőtárs, a jogutódok, az Artisjus, illetőleg a különböző – művészeti management-tel is foglalkozó – ügynökségek.

A fenti követelésekből eredő mulasztások leggyakrabban a különböző – éttermi, szórakoztató-ipari stb. – jellegű vállalkozások esetében fordulnak elő. Az egységesnek mondható bírói gyakorlat alapján a szerzői vagy a szomszédos jogok megsértésének vétsége megvalósul, ha a vendéglátó-ipari egységet működtető kft. rádiókészülék működtetésével zeneszolgáltatást nyújt, de a kft. ügyvezető igazgatója a zeneszolgáltatás után járó jogdíjat a jogosultnak felszólítás ellenére sem fizeti meg. A szerzői vagy szomszédos jogok megsértése vétségének elkövetési magatartása a jogdíj megfizetésének elmulasztása, amelyet az a természetes személy valósít meg, akinek kötelessége lett volna a fizetési aktus teljesítése, és az közömbös, hogy a jogdíj megfizetése kinek a vagyonát terhelte volna. (BH 2002. 301.)

A fenti esetkör alól is kivételt képeznek azok az esetek, amikor az adott vállalkozás – lényegében önhibáján kívül - nem képes az adott tárgyidőszakra vonatkozó díjfizetési kötelezettségének eleget tenni. A szerzői és a szomszédos jogok megsértésének vétségében – a társadalomra veszélyesség hiányában – nem állapítható meg a vendéglátó-ipari magánvállalkozást folytató vádlott büntetőjogi felelőssége, aki az ARTISJUS Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesülettel kötött megállapodás alapján vállalja, hogy a gépi zeneszolgáltatás fejében jogdíjat fizet, de ennek – a vállalkozás sikertelensége folytán – csak részben képes eleget tenni. (BH 2001. 307.)

5. A bűncselekmény megvalósulási szakaszairól általában

A bűncselekmény a vagyoni hátrány bekövetkezésével válik befejezetté. A gyakorlatban ugyanakkor többször problémát okozhat a bűncselekmény kísérleti szakaszának megállapíthatósága, amely elsősorban annak függvénye, hogy a vagyoni hátrány bekövetkezésének mekkora volt a reális esélye. A bíróságnak ilyenkor azt is értékelnie kell, hogy 1. milyen okból nem valósult meg a bűncselekmény valamennyi tényállási eleme, illetőleg 2. milyen fokú volt a potenciális sértetti kör (ld. szerzői jogi jogosultak) veszélyeztetettsége. A gyakorlatból – exemplifikatív jelleggel – két döntést citálnánk:

- A szerzői és a szomszédos jogok megsértése vétségének a kísérlete valósul meg, ha az elkövető szándéka a jogellenesen másolt videokazettáknak értékesítésre felkínálásával 32 jogtulajdonos érdekeinek a sérelmére irányult, de a cselekmény eredményének – a vagyoni hátránynak – a bekövetkezését a próbavásárlás folytán történt leleplezés és a videokazetták lefoglalása megakadályozta (BH 1998. 324.)
- A szerzői és szomszédos jogok megsértése bűncselekményének a kísérletét nem valósítja meg az, aki újsághirdetésben – a kizárólagos forgalmazók érdekét veszélyeztetve – a műsoros videokazetták értékesítését hirdeti meg (BH 1995. 623.)

6. A megindult büntetőeljárások specialitásai

A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakba Be.) alapján a nyomozás az ügyésznek vagy a nyomozó hatóságnak hivatali hatáskörében, valamint a nyomozó hatóság tagjának hivatali minőségében tudomására jutott adatok alapján vagy feljelentésre indul meg. (170. § (1) bek.) Nyomozást az ügyész vagy a nyomozó hatóság rendel el, és erről feljegyzést készít. A feljegyzésből ki kell tűnnie, hogy milyen bűncselekmény miatt és mikor indítottak nyomozást. (170. § (2) bek.)

A szerzői vagy szerzői jogok megsértése esetén a kizárólagos nyomozó hatóság a Nemzeti Adó- és Vámhivatal (a továbbiakban: NAV). A felderítések hatékonyságát növeli, hogy a NAV - a legfőbb ügyész engedélyével a külön törvényben meghatározott feltételek esetén - az Európai Unió tagállamainak nyomozó hatóságai, továbbá az Európai Rendőrségi Hivatal (EUROPOL) részvételével egy ügyre vagy ügyek meghatározott csoportjaira közös nyomozó csoportot alakíthat, illetőleg abban részt vehet. (Be. 36. § (5) bek.)

A tárgyalt bűncselekmény felderítése kapcsán számos nehézséggel kell számolnia a nyomozó hatóságoknak: a már többször citált 2010-es OKRI kutatás ezen ügýtípusok jellemzőiként rámutat arra, hogy „{...} nagyon sokszor komoly kihívást jelent a nyomozó hatóságok számára a sértettek kilétének megállapítása, a velük való kapcsolattartás, ezért azt gyakran nem erőltetik. A bizonyítási folyamatban általában ennek különösebb jelentőségét nem látják, a sértettek kihallgatása többnyire nem mutatkozik szükségesnek. Ezért nem véletlen, hogy az ügyek 41%-ában az eljáró hatóságok nem értesítették a sértetteket, 8%-ában pedig csak egy részüket. Az ismert jogkezelő szervezetekkel, képviselői joggal rendelkező ügyvédi irodákkal viszonylag kialakult egyfajta mechanikusnak tűnő kapcsolattartás, magyarországi képviselővel nem rendelkező külföldi jogtulajdonos cégek esetén azonban ez gyakorlatilag megoldatlan.” (Kármán – Mészáros – Nagy – Szabó 2010:8)

A nyomozati, illetőleg vádszakaszhoz kötötten megjegyeznénk, hogy a tárgyalt bűncselekmény társadalomra veszélyességének csekélyebb foka, illetőleg az egyes jogsértések jellege okán a Be. több konstrukció alkalmazásával is lehetővé teszi a bírósági eljárás mellőzését.

6.1. A közvetítói eljárás lehetőségének igénybe vétele

A szerzői jogok megsértésével kapcsolatos bűncselekmények – a Be. által meghatározott esetekben és feltételekkel – közvetítói eljárásra utalhatók, amennyiben az okozott vagyoni hátrány az 50.000.000 Ft-ot nem haladja meg. E processzus célja, hogy a felek bíróságon kívül, ún. mediációs eljárás keretében megállapodjanak egymással az okozott vagyoni hátrány jóvátételének mértékéről és módjáról. A folyamatot bármelyik fél kezdeményezheti, ugyanakkor vannak bizonyos megszorító törvényi feltételek, mint:

- 1) a gyanúsított beismerő vallomása
- 2) a gyanúsított vállalása és képessége arra nézve, hogy az okozott sérelmet a sértett által elfogadott módon és mértékben jóvá tegye
- 3) mindkét fél hozzájárulása az eljárás lefolytatásához stb. (Be. 221/A. § (3) bek.)

Az ügyész a közvetítői eljárásra utalás feltételeinek vizsgálata céljából meghallgathatja a gyanúsítottat és a sértettet. Amennyiben a fenti feltételek teljesülnek, az ügyész a már folyamatban lévő büntetőeljárást 6 hónapi időtartamra felfüggeszti.

6.2. A vádemelés elhalasztásának alkalmazása

Az ügyész a vádemelés helyett háromévi, különös méltánylást érdemlő esetben pedig ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabb büntetéssel büntetendő bűncselekmény miatt - a bűncselekmény súlyára, és a rendkívüli enyhítő körülményekre tekintettel - egy évtől két évig terjedő időre határozattal elhalaszthatja, ha ennek a gyanúsított jövőbeni magatartásában mutakozó kedvező hatása feltételezhető. (Be. 222. § (1) bek.)

A szerzői jogok megsértése esetén az ügyészségek gyakran alkalmazzák a fenti eljárást, hiszen az elkövetők sok esetben fiatalok (pl. illegális szoftver-letöltések), vagy pedig egész egyszerűen kifogástalan életvezetésű, büntetlen előéletű személyek. Jelen esetben is törvényi kritérium ugyanakkor, hogy az okozott vagyoni hátrány az 50.000.000 Ft-ot nem haladhatja meg.

6.3. A bírósági eljárások karakterisztikája

Amennyiben bírósági eljárásra kerül sor, akkor annak eljárási sajátosságait elsősorban az vádiratban foglalt minősítésben szereplő vagyoni hátrány nagysága határozza meg, ennek alapján:

- első fokon általában az adott ügyre illetékes járásbíróság ítélkezik, kivéve a különösen jelentős vagyoni hátrányt okozó szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése esetén, ilyenkor ugyanis az elsőfokú bíróságként az adott ügyre illetékes törvényszék jár el (Be. 16. § (1) bek. s) pont)
- a védői részvétel nem minden esetben kötelező

A bizonyítási eljárás során általában nem mellőzhető szakértők kirendelése, amely jelentősen megnöveli a bűnügyi költségek összegét. Ezzel kapcsolatban megjegyezhető, hogy „a bűnügyi költség összege gyakorta magasabb a megítélt pénzbüntetésnél, nemegyszer több százezer forint, sőt esetenként milliós nagyságrendű.” (Kármán – Mészáros – Nagy – Szabó 2010:8).

A terheltek szemben kiszabott szankciók tekintetében a pénzbüntetés, illetőleg a próbára bocsátás, valamint az elkobzás dominál. „A terheltekkel szemben alkalmazott szankciókat szemlélve egyértelmű a pénzbüntetés elsődleges szerepe (55%). Ezt követik az önállóan alkalmazott {...} intézkedések (26%), ami gyakorlatilag próbára bocsátásokat jelent. A szabadságvesztések aránya 16%, amelyek közül végrehajtandó szabadságvesztésre csak 3 elkövetőt ítéltek. Ilyen ítéletek kiszabására még a legnagyobb tárgyi súlyú ügyekben sem kerül sor, ezt csak az elkövető személyi körülményei, bűnözői előélete indukálja esetenként” (Kármán – Mészáros – Nagy – Szabó 2010:8).

A már hivatkozott OKRI tanulmány kutatási eredményei alapján a tárgyidőszakban „leggyakrabban CD-k, DVD-k, merevlemezek és ruhaneműk lefoglalására, majd elkobzására került sor.” (Kármán – Mészáros – Nagy – Szabó 2010:8).

7. Záró gondolatok

A szerzői jogvédelem „gyűjtőfogalom”, amelynek hatékony megvalósulásához nem elegendő a büntetőjog eszköztára. A szerzői jog területére tartozó jogsértéseket sem szükséges minden esetben büntetni, a büntetőjog végső eszközként történő igénybe vételének a tárgyalat jogterület kapcsán is maradéktalanul érvényesülnie kell. Ennek megfelelően a polgári jogi, a szabályértési jog, illetőleg a vámjog szankciórendszere is egyaránt releváns a jogsértő cselekmények elbírálása szempontjából. A teljeskörű védelem mindazonáltal csak olyan jogszabályi háttérrel biztosítható, amelyben – az általános magánjogi kódexen kívül (ld. Ptk.) – adott egy különálló szerzői jogi törvény (ld. Szjt.), valamint a – folyamatos változásban lévő – ahhoz kapcsolódó „szomszédos jogokra” is irányadó jogszabályi struktúra.

A kérdés továbbra is az marad, hogy milyen – a szerzői jogokkal kapcsolatban álló – jogsértéseket szükséges kriminalizálni, illetőleg dekriminalizálni?³ Nézetünk szerint a jelenleg hatályos Btk. megfelelő módszert használ akkor, amikor elsősorban az okozott vagyoni hátrány mértékétől teszi függővé a tárgyalat cselekmények büntetőjogi értékelését. Az egyes szerzői művek között nyilvánvalóan szükségtelen lenne differenciálni, még akkor is, ha a jogsértések gyakorisága teljesen eltérő képet mutat a különböző típusú alkotásoknál.

Egyes szerzők szerint a bírósági gyakorlatban „indokolt különbséget tenni azok között, akiknek a fő jövedelmi forrásuk, vagy legalábbis az egyik fő jövedelmi forrásuk hamisításból származik (azaz üzletszerűen követik el a szerzői jogi jogsértéseket), és azok között, akik egyébként nem ebből élnek. Büntetőjogi fellépést kétségtelenül az előbbiekkal szemben indokolt fenntartani.” (Kármán – Mészáros – Nagy – Szabó 2010:8).

Ibolya Tibor szerint „az audiovizuális művek letöltése Magyarországon legális, a feltöltés pedig egyrészt bizonyíthatatlan, illetve rendkívül költséges bizonyítással jár, másrészt a vagyoni hátrány okozását, mint eredményt ekkor sem lehet megállapítani, az elmaradt vagyoni előny konkrét összegének hiányában.” Javaslatára szerint azokat kell büntetni, akik több száz terabyte jogvédett anyagot tesznek letölthetővé és ebből havonta többmillió hasznot húznak.

A magunk részéről is úgy véljük, az a helyes jogi szabályozás, ha csak a komoly, kereskedelmi célzatú jogsértőket szankcionáljuk. A felmérések egyértelműen bebizonyították, hogy a haszonszerzési célzatú cselekményeket a társadalom is elítéli, a kisebb jogsértések szankcionálását azonban igazságtalannak tartja.

A fentiek okán üdvözlendőnek tartjuk azt a törvényi megoldást is, amely a szellemi tulajdonjog elleni bűncselekmények esetében – bizonyos feltételekkel – lehetővé teszi az ügy közvetítői eljárásra utalását. Itt nem zárkóznánk el attól a lehetőségtől sem, hogy a Be. további könnyítő feltételeket határozzon meg a processzus igénybe vétele tekintetében (pl. akár a 8 évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetett cselekmények esetében is törvényi lehetőségként lehetne megfogalmazni az ügy közvetítői eljárásra utalását).

³kriminalizáció: adott cselekmény bűncselekménnyé nyilvánítása; dekriminalizáció: büntetőjogon kívüli eszközök igénybe vétele

Felhasznált irodalom:

- Dornfeld László (2014): Fájlmegosztás – A szellemi tulajdon jog legújabb kihívása. In: Diskurzus, 2014. 4. évf. 1. szám, 54-61. p. (Elérhető: <http://blszk.sze.hu/images/Dokumentumok/diskurzus/2014/1/dornfeld.pdf>)
- Ibolya Tibor (2011): A „torrentraziák” büntetőjogi megítélése. In: Belügyi Szemle, 2011. 59. évf. 2. szám, 49-59. p. (Elérhető: <http://ibolyatibor.atw.hu/Sajat/7.pdf>)
- Kardos Andrea – Szilágyi Dorottya (2011): A szellemi alkotások büntetőjogi védelme. In: Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 6. évf. 6. sz., 16. p.
- Kármán Gabriella – Mészáros Ádám – Nagy László Tibor – Szabó Imre (2010): A szellemi tulajdonjogokat sértő bűncselekmények vizsgálata. Budapest, OKRI
- Kiss Tibor (2006): Szerzői jogi jogsértések büntetőjogi jogkövetkezményei. In: Debreceni Jogi Műhely, 2006. III. évfolyam 4. szám (Elérhető: http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/4_2006/szerzoi_jogi_jogsertesek_buntetojogi_jogkovetkezmenyei/)
- Kiss Zoltán (2001): A vagyoni hátrány megállapítása szerzői és szomszédos jogok megsértése miatt indított eljárásokban. In: Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2001, 106. évfolyam 3. szám.
- Kiss Zoltán – Kulcsár Eszter (2004): A szerzői jog a gyakorlatban a Szerzői Jogi Szakértő Testület Véleményeinek Gyűjteménye. Budapest, KJK Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft., 296-298. p.
- Schwertner Nikolett Beatrix (2014): A zeneművek szerzői jogi szabályozása egy zeneszerző szemszögéből. In: Iparjogvédelmi és szerzői jogi szemle, 119. évf. 3. szám, 67. p. (Elérhető: <https://www.sztnh.gov.hu/kiadv/ipsz/201403-pdf/03.pdf>)
- Spránitz Gergely (2007): Digitális tartalmak szerzői jogi védelme online környezetben I.-II. In: Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 112.) évfolyam 3. szám, 30-47. p.
- Felmérés a magyar középiskolás diákok jogvédett digitális tartalmakkal kapcsolatos szokásairól és attitűdjeiről (2016). In: Hent füzetek, 2016. 10-17. p. (Elérhető: https://issuu.com/dv_publications/docs/hent_2016_final)

Márkus Edina – Megyesi Judit:

A kultúra civil partnerei

Absztrakt: A Nemzeti Művelődési Intézet 2014-ben kérdőíves felmérést végzett a Kulturális Közfoglalkoztatási Program partnerszervezeteivel kapcsolatban levő civil szervezetek körében. Országsszerte 3725 bejegyzett, formális és informális szervezetet kérdeztek a működési kereteikről és a tevékenységi profiljukról. A kérdőíves kutatás célja az volt, hogy megismerhető legyen az a civil szervezeti kör, amely a kulturális intézményekkel együttműködik egy-egy településen. A tanulmány ennek a vizsgálatnak az eredményeit foglalja össze.

Abstract: In 2014, the National Institute for Culture conducted a survey among civil society organizations involved in partner organizations of the Cultural Public Employment Program. Throughout the country, 3725 registered, formal and informal organizations have been asked about their operating frameworks and their activity profile. The aim of the research was to get acquainted with the civil organizations that cooperates with cultural institutions in a settlements. The study summarizes the results of this research.

1. Bevezetés

A civil szervezetek fontos szereplői a települések helyi társadalmának, számos szervezet az önkormányzati intézményekkel közösen tevékenykedik azért, hogy a lakossági igényeket kielégítse.

A Nemzeti Művelődési Intézet 2014-ben kérdőíves felmérést végzett a Kulturális Közfoglalkoztatási Program partnerszervezeteivel kapcsolatban levő civil szervezetek körében. Országsszerte 3725 bejegyzett, formális és nem intézményesült, informális szervezetet kérdeztek a működési kereteikről és a tevékenységi profiljukról. A kérdőíves kutatás célja az volt, hogy megismerhető legyen az a civil szervezeti kör, amely a kulturális intézményekkel együttműködik egy-egy településen (Nemzeti Művelődési Intézet 2014:1-2).

A '90-es évek elejétől kezdve a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) évente végez nonprofit szervezeti adatgyűjtést és helyzetelemzést a nonprofit szektorról, amely elsősorban a szervezetek alap-, működési- és gazdasági jellemzőinek feltárására irányul, így alapadatokat tekintve idősoros adatok is rendelkezésre állnak a szektor egészéről. A Nemzeti Művelődési Intézet vizsgálata azért speciális, mert kifejezetten azt a kört vizsgálja, amely a kulturális intézmények környezetében fellelhető, a Nemzeti Művelődési Intézet partnerszervezeteivel együttműködik.

A következőkben a kérdőíves felmérés adatainak elemzését megelőzően azokat a korábbi hazai kulturális célú civil szervezetekre irányuló vizsgálatokat tekintjük át, amelyeket a kérdőíves felmérés kapcsán fontosnak vélünk.

Az adatok elemzésénél arra törekedtünk, hogy megnézzük azt, hogy az országos átlaghoz, a szektor egészéhez képest mennyiben más vagy mennyiben hasonló a Kulturális Közfoglalkoztatási Program partnereivel kapcsolatban lévő civil szervezeti kör. Mivel a vizsgálat 2014-ben volt, így a KSH 2014-es nonprofit adatgyűjtésének adatait vesszük alapul az összehasonlításkor.

2. Előzmények

A számos nonprofit témájú hazai szakirodalmi munka közül néhány foglalkozik kifejezetten a kulturális célú szervezetek szerepével, ezek nagyrészt a 90-es évek második felében és a 2000-es években született írások.

Kuti 1997-es Központi Statisztikai Hivatal adataira építő általános vizsgálata a szervezetek működéséről, szolgáltatásairól (N=4656). A Civil Társadalom Fejlődéséért Alapítvány 2000-ben végzett vizsgálata. Harsányi – Kovács 2000 évi budapesti kulturális szervezetekre vonatkozó felmérése (N=411) a szervezetek működési jellemzőinek, szolgáltató szerepének feltárásának céljával. A Third System and Employment⁴ vizsgálat, amelynek a keretében kelet-közép európai, köztük debreceni kulturális nonprofit szervezeteket vizsgáltak (N=422, N=65) a működési jellemzőkre (tartalmi, anyagi), foglalkoztatási jellemzőkre összpontosítva. Blénesi – Mandel – Szarka 2003-as „A kultúra világa. A határon túli magyar kulturális intézmények” vizsgálata (N=2642), amely során a kulturális civil szervezetekre is kitértek, erre a szervezeti körre is vonatkoznak megállapítások.

A '90-es évek elejétől kezdve a Központi Statisztikai Hivatal Magyarországon évente végez nonprofit szervezeti adatgyűjtést és helyzetelemzést a nonprofit szektorról. Az éves adatgyűjtés alapkérdőíve mellett 1994-től egy-egy tevékenységi területre (szociális 1994, oktatási és tudományos 1996, kulturális 1997, környezetvédelmi 1998, egészségügyi 1999, településfejlesztési 2000, szociális 2002) kiterjedő vizsgálatot is végeznek, az adott területen működő szervezetek működéséről, szolgáltatási és támogatási tevékenységükről. 1997-ben a kulturális célú szervezetek vizsgálata (N=4656), részletes helyzetfeltárás a szervezetek működéséről, szolgáltatásairól (Kuti, 1999), azt mutatja, hogy a nonprofit szervezetek a kilencvenes évek második felére – mind adományoztó, mind szolgáltatói teljesítményeiket tekintve – a kulturális szféra fontos szereplőivé váltak. Az aktív szervezetek több mint fele számolt be valamilyen szolgáltatótevékenységről emellett jellemző tevékenységi forma még az adományozó és a közösségi művelődési feladatok ellátása. Jellemző a többféle tevékenység folytatása egyidőben, különösen gyakori a kulturális szolgáltatás, valamint a közösségi művelődés összekapcsolódása. A szervezetek közel egynegyedét a tevékenységeknek ez a kombinációja jellemezte. Az összes kulturális célú nonprofit szervezet egyötöde kifejezetten szolgáltatásra szakosodott, 15 százaléka pedig a közösségi művelődési (például olvasóköri, nyelvművelő) tevékenységet tekintette legfőbb feladatának (Kuti, 1999:15).

A kulturális szervezetek problémáinak, kihívásainak a feltárását nyújtotta a Civil Társadalom Fejlődéséért Alapítvány 2000-es vizsgálata, amelyben a KSH 1997-es kulturális szervezeti vizsgálatának másodelemzése után fókuszcsoportos interjúkat végeztek a kulturális szektor különböző területein dolgozó civil szervezetek képviselőivel. A másodelemzés célja, a kulturális célú szervezetek társadalmi, gazdasági környezetét meghatározó tényezők feltárása, valamint a szervezetek szektorszintű jellemzőinek összegzése volt. A fókuszcsoportos interjúk során a szervezetek tevékenységéből adódó speciális problémákra összpontosítottak. A másodelemzés

⁴ Az Európai Bizottság támogatásával létrejött kutatás (Third System and Employment) a civil szektor foglalkoztatásban betöltött jelenlegi és lehetséges szerepének feltárására irányult az európai országokban három területen: a kultúra; a környezetvédelem és a szociális szolgáltatások területén. Ennek a kutatásnak a részeként az Európai Bizottság támogatásával jött létre az Art and Cultural Cities: New Employment Laboratories kutatás. A kutatás első szakaszában, amelyet az Istituto per il Mediterraneo vezetett, nyugat-európai (olasz, német, spanyol) városokat vizsgáltak. A második szakaszban a Drezdai Egyetem Szociológia Intézete és a görlitzi Szászország Kulturális Infrastruktúrájáért Intézet vezetésével, a Volkswagen Alapítvány támogatásával közép-európai országok, Csehország, Lengyelország, Lettország, Magyarország, Németország városait (Prága, Krakkó, Riga, Debrecen, Drezda, Görlitz, Weimar) vonták be a vizsgálatba.

és a fókuszcsoporthoz beszélgetések alapján megállapították, hogy a nonprofit szervezet kulturális területen komoly szolgáltató szerepet töltenek be, de súlyos problémáik vannak: a szolgáltatásaik színvonalának emelése; szervezetek működésének fejlesztése a nyújtott szolgáltatással összhangban; a környezetüket meghatározó viszonyok elemzése, és az ahhoz való alkalmazkodás; a közönség bevonása, mozgósítása; valamint az együttműködő partnerekkel való viszony kiépítése, illetve a meglévő kapcsolatok ápolása.

2000-ben 411 budapesti kulturális célú nonprofit szervezetre kiterjedő kérdőíves vizsgálat (Harsányi – Kovács, 2002) célja a szervezetek működési jellemzőinek, szolgáltató szerepének feltárása volt. A kutatás során az alapítási motivációkra, fontosabb jellemzőkre alapozva a szervezeteknek négy markánsan elkülönülő csoportját mutatták ki.

Többek között a debreceni kulturális célú szervezetek vizsgálatát tűzte ki célul 2000-ben az Európai Bizottság által támogatott a Third System and Employment program. A program célja a kulturális célú nonprofit szervezetek helyzetének elemzése kelet-közép-európai városokban az alábbi témakörök mentén: a szervezetek létrehozásának motívumai, a működési keretek bemutatása, értékelése; a szervezetek céljai, fő tevékenységei, célcsoportja; a szervezetek működésének anyagi feltételei; a szervezetek foglalkoztatási jellemzői, szerepe, az önkéntes munka arányai; a szervezetek saját helyzetének értékelése, a kulturális és gazdasági helyzet értékelése az adott régióban.

A kárpát-medencei magyar kulturális intézményekről és szervezetekről (határon túli szervezetek) 2003-ban végzett átfogó vizsgálatnak (N=2642) (Mandel, 2004), amely a kultúra egész területét egységes – ugyanakkor a szakmai területek sajátosságait is figyelembe vevő – kérdőíves módszerrel vizsgálta, vannak a civil szférát érintő megállapításai. A kulturális intézményi adatbázis létrejöttének elsődleges célja volt, hogy lehetőleg teljes és átfogó képet nyújtson a kárpát-medencei magyar kulturális intézményekről és szervezetekről, azok személyi és működési feltételeiről, szakmai tevékenységéről. A kutatás további céljai, hogy – a kulturális intézmények adatait (elérhetőségét, szakmai tevékenységük jellemzőit) egy egységes és átlátható, mindenki számára hozzáférhető rendszerbe foglalva – lehetővé váljanak az adatbázisra alapozott összehasonlító vizsgálatok és regionális elemzések, valamint egy-egy szakmai terület részletes feltérképezése. A 2003-as vizsgálati eredmények arról tanúskodnak, hogy a magyar kisebbség kulturális intézményrendszere évről évre egyre több lábon álló hálózatot jelent, amelyben az egyes intézményi szereplők különböző keretek között és eltérő tulajdonosi-működtetési struktúrában tevékenykednek. Az utóbbi másfél évtized egyik legfontosabb jelensége, hogy folyamatosan nő a civil kezdeményezések, az állami szférától független finanszírozású és irányítású intézmények, és főleg szervezetek szerepe (Fábri, 2004). Összegezve a kulturális célú nonprofit szervezetek intézményi formáikat, területi elhelyezkedésüket, alapítóikat tekintve igen sokszínűek. 2000-es évek elején már nemcsak, mint a közösségi művelődés intézményei, hanem mint szolgáltatók is jelen vannak a lakosság kulturális szükségleteinek kielégítésében, kiegészítő, fejlesztő funkcióban.

3. A Kulturális Közfoglalkoztatási Program partnerszervezeteivel kapcsolatban levő civil szervezetek

2014-ben a Nemzeti Művelődési Intézet kérdőíves felmérést végzett a Kulturális Közfoglalkoztatási Program partnerszervezeteivel kapcsolatban levő civil szervezetek körében. A kérdezőbiztosokkal végzett felvétel során országszerte 3725 formális és informális szervezetet kérdeztek a működési kereteikről és a tevékenységi profiljukról (Nemzeti Művelődési Intézet 2014:1-2). A kutatás 908 településen és a főváros 18 kerületében zajlott. A

létrejött civil kataszter elsősorban a szervezetek alapjellemezőinek és tevékenységi köreinek megismerésére alkalmas.

3.1. Alapjellemezők

A következőkben a felmérés szervezeti jellemzőkre vonatkozó egységéből az alapítás évére, a szervezeti formára, a közhasznú státusra és a taglétszámra vonatkozó adatokat tekintjük át.

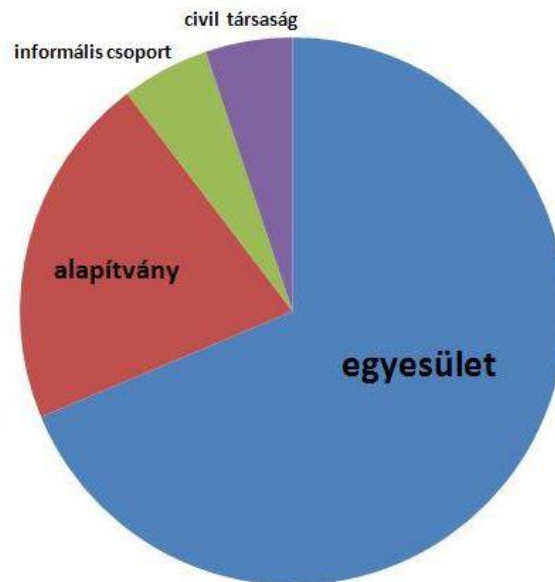
Ha az alapítás évét tekintjük, a megkérdezett civil szervezetek közül a legrégebbi 1685-ben jött létre, a három legfiatalabb szervezetet pedig a felmérés évében, 2014-ben alapították. A válaszok alapján, a legtöbb közösség 1998-ban és 2007-ben alakult, 149-149 szervezet ezekben az években kezdte meg munkáját. A (civil)szerveződések felmérésének igénye hazánkban először 1848-ban jelent meg, az első adatfelvételt ugyanakkor csak 1872-ben végezték el, amelyet 50 év kihagyással, 1932-ben ismételték meg. Ezek alapján vélelmezhető, hogy a 1872 előtt alapított szervezetekről kevés, illetve (részben) hiányos központi, korabeli írásos dokumentáció maradt fenn. A felmérésben résztvevő szervezetek közül a legrégebbi kivételével valamennyi már az első adatfelvétel utáni időkben került megalakításra 1878-tól, így ezekről a csoportokról már több írásos dokumentum fellelhető, ugyanakkor ezek a felmérések nem voltak olyan pontosak, mint a mai nyilvántartások. Az 1989-es egyesülési törvény már hozzájárult a központi információgyűjtés és elemzés naprakésszé tételéhez, a magyarországi adatfelvétel hagyománnyá válásához, majd ezért a munkáért '92-től a KSH egyik új osztálya (is) felelőssé vált (Balogh – Mészáros – Sebestyén 2003:4-5) és 1993-tól folyamatosan van adatgyűjtés.

Az egyesületek rendszerváltás utáni alapítása, újraalapítása során önkéntesen szerveződő, saját alapszabállyal és nyilvántartott tagsággal rendelkező közösségek jöttek létre, míg az alapítványok elnevezésükből adódóan „tartós közérdekű célra alapító okiratban létrehozott célvagyonok” lettek (Bartal 2005:6), amelyek 1987-ben kerültek be a Polgári Törvénykönyvbe, ekkortól hozhatók létre újra Magyarországon. A kilencvenes évek elején az alapítványok – közösségi érdekeket szolgáló tevékenységük miatt – több állami támogatásban és kedvezményben részesülhettek (adóalap-csökkentés a támogatóknak, adómentes ösztöndíjak stb.), mint az egyesületek. Ez a jelenség erőteljesen indikálta akkoriban az alapítványok létrehozását az egyesületekkel szemben. Nem a tevékenység, a választott feladat határozta meg az ahhoz elviekben legjobban illeszkedő működési formát (egyesület, alapítvány), hanem az, hogy éppen melyik szervezeti forma számára adott az érvényes jogszabályi feltételrendszer nagyobb esélyt a működőképesség fenntartásához anyagi értelemben (Márkus 2016). A két meghatározó öntevékeny szervezeti forma közötti arány az 1997. évi közhasznúsági törvény révén változott, mely az egyesületi formát (is) segítő intézkedéseket tartalmazott (Csoba – Juhász – Márkus – Szabó 2003).

2014-ben a KSH adatai szerint a 63,9 ezer működő civil és egyéb nonprofit szervezet bő egyharmada (22 ezer) alapítványi formában működik, 42 ezer társas nonprofit szervezetként (Központi Statisztikai Hivatal 2015). A kérdőíves kutatásban résztvevő 3725 szervezet között az egyesületek száma jóval magasabb, 2559 szervezet e szerint a bejegyzett forma szerint végzi tevékenységét, ez a kutatásba bevont szervezetek 68,68%-a. A megkérdezetteknek 20,96%-a, 781 szervezet formája alapítvány (1. ábra). Tehát a felmérésben szereplő szervezetek esetében jellemzőbb a társas szervezeti forma. Ennek az állhat a hátterében, hogy az egyesületi forma inkább kedvez a szolgáltatásokat nyújtó, társas jellegű tevékenységnek, amely a kulturális, szabadidős tevékenységet végző szervezetek esetében kézenfekvő. Mivel a partnerszervezetek

környezetében lévő szervezetek döntően ilyen tevékenységűek, ez indokolhatja a teljes szektorhoz viszonyítva a magasabb egyesületi arányt.

1. ábra: A válaszadók szervezeti forma szerinti megoszlása N=3725

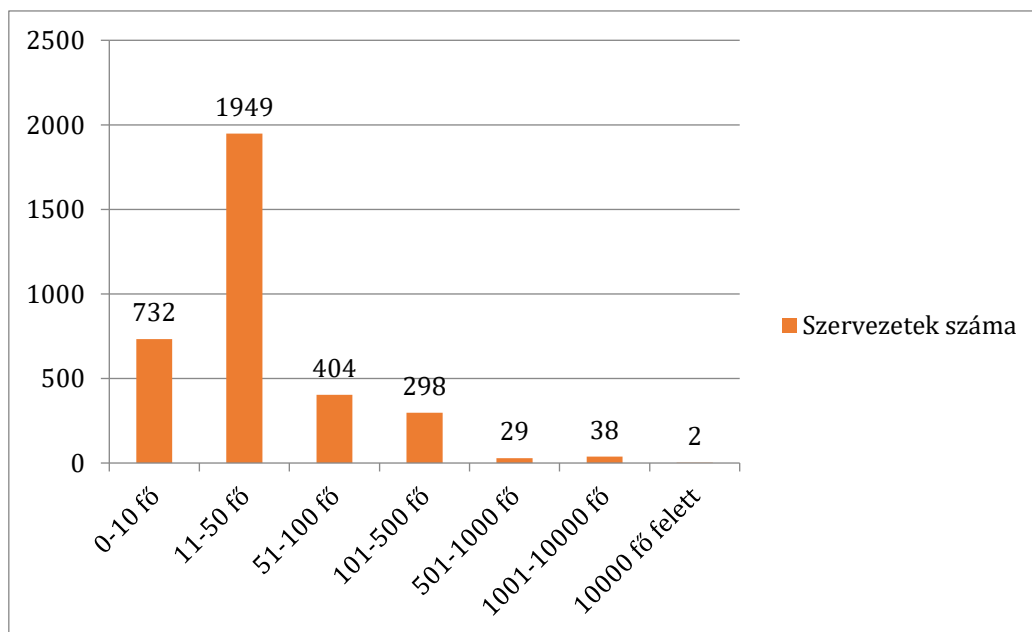
A mintában szereplő civilek közül 3699 szervezet közhasznú státuszú. Közülük 3070 közhasznúnak, 629 kiemelten közhasznú szervezetnek vallja magát, a nem közhasznú szervezetek száma elenyésző. Ez az adat jelentősen magasabb, mint a szektor egészére vonatkozó 2014-es KSH felmérés esetében. 2014-ben a közhasznú státussal rendelkező szervezetek hányada a korábbi 2013-as 55%-ról mintegy 15%-kal, 40%-ra esett vissza (Központi Statisztikai Hivatal 2015). Ennek a civil törvény közhasznúsági jogállásra vonatkozó szigorítása⁵ lehet az oka, amely 2014-ben kezdte éreztetni a hatását. A kiemelten közhasznú minősítésre vonatkozó önbevallás feltételezhetően a 2011. év előtti szervezeti állapotra vonatkozik, hiszen a „2011. évi CLXXV. törvény az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról” egyértelműen rendelkezik a közhasznúvá minősítés egyfokúvá válásáról, a kiemelten közhasznú státusz megszűnt. A nonprofit szervezetek jellegüknél fogva, egyfajta közhasznú, közösségi feladatot végeznek. A közösségi hasznosság a nonprofit szervezetek tudományos/statisztikai definícióját alkotó öt jellemző (autonómia, intézményesültség, önkéntesség, közhasznúság, pártpolitika-mentesség) része (Reisinger 2010:108-109). Ugyanakkor egy szervezet közhasznú minősítését az (is) adja,

⁵ A közhasznúság egy minősítés, ennek révén bizonyos kedvezményekhez juthat a szervezet, de kötelezettségekkel is jár, amely elsősorban a szervezeti működés nyilvánosságára vonatkozik. Azonban a megszerzésének a feltételei a 2011. évi CLXXV. törvény az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról szóló törvény révén szigorodtak. **A kötelezettségek vállalásán túl a közhasznúsági státusz megszerzésének feltételei** Magyarországon lett nyilvántartásba véve, olyan szervezeti formában, amely lehetővé teszi a közhasznú státusz megszerzését. A létesítő okiratnak tartalmaznia kell a törvény által előírt kötelező tartalmi elemeket is. Létesítő okiratában rögzíti, hogy milyen közfeladatokat végez, s ezeknek a törvényi háttérét is megadja. Ezen túl megfelelő erőforrásokkal rendelkezik és megfelelő társadalmi támogatottsága kimutatható, ezeknek a feltételeknek a teljesítését szolgáló mutatókat is rögzíti a törvény.

hogy közösségi feladatát nem csak tagjai kisebb csoportja érdekében látja el, de a társadalom egyes szegmenséért vagy akár a társadalom egészéért (Kákai 2009:70).

Ahogy a 2. ábra adatai mutatják a megkérdezettek közül legtöbb szervezet (a válaszadók 56%-a) 11-50 fős tagsággal rendelkezik. Vélhetően ez az a szervezeti méret, amely komolyabb infrastruktúra nélkül, zökkenőmentesen működtethető. Ez a taglétszám azért is lehet domináns, mert hazánkban 10 főtől lehet egyesületet létrehozni és a felmérésben résztvevők nagyobb része egyesületi formában működik. A 10 fő alatti szervezetek vélelmezhetően vagy alapítványok, civil társaságok vagy olyan informális közösségek, amelyek esetében nincs létszámbeli kritérium. Vannak olyan szervezetek, amelyek formalizált struktúra szerint végzik munkájukat, mások baráti kisközösségeként dolgoznak együtt egy jó ügy érdekében (Bartal 2005:7). Gyakorlati tapasztalatok alapján azok a civilek, amelyek létszáma a 10 főhöz közelít, nem ritkán kizárólag egy adott téma körül vagy egy megnevezett ügy érdekében végeznek tevékenységet. Őket önkéntes munkával és segítőkkel támogatja leginkább a helyi közösség. A 2000-es évekre ez a fajta részvétel meghaladta a 400 ezer fős jelenlétet Magyarországon (Balogh – Mészáros - Sebestyén 2003:15).

2. ábra: A szervezetek száma taglétszám szerint (db) N=3452

3.2. Szervezeti tevékenység

A kérdőív másik nagy egysége a válaszadó szervezetek tevékenységi köreire, illetve fő tevékenységi profiljára kérdezett rá. Ezekre a kérdésekre minden szervezettől érkezett felelet, több válasz volt adható. Ahogy az 1. táblázat mutatja a vizsgálat eredménye szerint legmeghatározóbb a kulturális feladatok ellátása, amelyet a legtöbben, 1009-en végeznek, de hangsúlyos még a szabadidős, a sport és az oktatás tevékenység is.

1. táblázat: A Nemzeti Művelődési Intézettel partnerségben álló civil szervezetek fő tevékenységei, 2014.
 (egy válaszadó több választ is megadhatott)

Jellemző tevékenység megjelölése	Válaszok száma (db)	Válaszok aránya %
kulturális	1009	20,18
szabadidő-hobbi	651	13,02
egyéb	554	11,08
sport	520	10,40
oktatás	371	7,42
településfejlesztés-szépítés	306	6,12
polgárvédelem-tűzoltás	245	4,90
környezetvédelem	214	4,28
egészségügy	170	3,40
szociális ellátás	170	3,40
fogyatékkal élők segítése és képviselete	141	2,82
érdekvédelem-jogvédelem	133	2,66
nagycsaládosok segítése és képviselete	125	2,50
vallási-egyházi	105	2,10
nemzeti, etnikai kisebbségek segítése és képviselete	102	2,04
nemzetközi kapcsolatok	77	1,54
kutatás	54	1,08
gazdaságfejlesztés és képviselet	50	1,00
politika	4	0,08
ÖSSZESEN	5001 db	100%

A 19 tevékenységtípus, amely közül a kutatásban résztvevők választhattak, bár nem egyezik meg teljes mértékben a KSH éves adatfelvételében megjelölt kategóriákkal, a tevékenységtípusok közel hasonlósága miatt az adatok részben összevethetőek.

A Központi Statisztikai Hivatalnak 63894 nonprofit szervezet szolgáltatott 2014-ben adatot a szervezet alaptevékenységéről. Van egy olyan kérdés az adatlapon, amely arra irányul, hogy mi a szervezet legjellemzőbb tevékenysége. Itt a szervezetek egy tevékenységet jelölhetnek meg. Ha összevetjük az 1. és a 2. táblázat adatait, megállapíthatjuk, hogy a hazai szektor szervezeteinek tevékenység szerinti megoszlása hasonló a Nemzeti Művelődési Intézet partnerszervezeteivel kapcsolatban lévő civil szervezetek fő tevékenységeivel.

2. táblázat: A KSH által nyilvántartott civil szervezetek fő tevékenységei, 2014.
 (Központi Statisztikai Hivatal, 2014)

Fő tevékenység megjelölése	Szervezetek száma	Szervezetek aránya %
szabadidő, hobbi	10 674	16,7
kultúra	8 766	13,7
oktatás	8 550	13,4
sport	7 792	12,2
szociális ellátás	5 635	8,8
településfejlesztés	3 828	6,0
szakmai, gazdasági érdekképviselő	3 578	5,6
egészségügy	2 924	4,6
közbiztonság védelme	2 257	3,5
környezetvédelem	1 843	2,9
gazdaságfejlesztés	1 788	2,8
vallás	1 390	2,2
kutatás	1 345	2,1
polgárvédelem, tűzoltás	839	1,3
többcélú adományosztás, nonprofit szövetségek	767	1,2
nemzetközi kapcsolatok	762	1,2
jogvédelem	753	1,2
politika	403	0,6
ÖSSZESEN	63894 db	100%

A tevékenységre vonatkozó adatok áttekintése alapján az is megállapítható, hogy a hazai civilek négy legdominánsabb feladatvállalása a szabadidő hasznos eltöltéséhez, az oktatáshoz, a kultúrához és a sporthoz kapcsolódott 2014-ben. Ha idősoros adatokat, korábbi kutatásokat nézünk, akkor azt is láthatjuk, hogy ez a tevékenységszerkezet nem változott az elmúlt 20-30 évben. Nemcsak a hazai, de a kelet-közép-európai országokat tekintve is ez tapasztalható (Salamon – Anheier 1995, 1999). Ennek hátterében a folytonosságot vélik a kutatók felfedezni, amely alatt azt értik, hogy a szervezetek egy része a rendszerváltás előtt is létezhetett (gyakran igaz nem formalizáltan), így a szervezetek infrastruktúrával, képzett, kapcsolatokkal, rendelkező vezetőkkel működtek tovább a fordulatot követően, folytonosan tudták működtetni a szervezetet és átadni a tudásukat az újabb szervezeti tagoknak (Márkus 2016).

4. Összegzés

Összegzésképpen elmondható, hogy a Nemzeti Művelődési Intézet partnerszervezeteivel kapcsolatban levő civil szervezetek a hazai szektor többségét alkotó szervezetekhez hasonlóan kulturális – szabadidős – sport és oktatási tevékenységet végeznek. Döntően a tevékenység jellegének megfelelően egyesületi formában működnek és a 2014-es vizsgálatkor nagyon nagy arányban közhasznú minősítésűek. Jellemzően 10 és 50 fő közötti taglétszámúak, amely érthető is, mert a magasabb taglétszám komolyabb infrastruktúrát igényel. Ez azonban azt is jelenti, hogy főként kis- és közepes szervezetek vannak a kulturális intézmények

partnerszervezeteinek a környezetében. Az együttműködés minőségi jellemzői leginkább kvalitatív kutatási módszerek alkalmazásával ismerhetők meg, így érdemes fókuszcsoporthoz vagy félig strukturált interjúk alkalmazásával is megvizsgálni a partnerszervezetekkel kapcsolatban lévő civil szervezeteket. Ebben az esetben az alapjellemezőkön túl olyan kérdésekre is választ kaphatunk, hogy miért azokon a területeken működnek együtt, mire lenne szükségük a szorosabb együttműködéshez, milyen segítséget tud nyújtani nekik a művelődési intézményrendszer a jövőben, milyen fejlesztési terveik vannak.

Felhasznált irodalom:

- 2011. évi CLXXV. törvény az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról
- Balogh Bence – Mészáros Geyza – Sebestyén István (2003): Módszertan és gyakorlat: A nonprofit statisztika 10 éve 1992-2002. Budapest, kézirat
- Bartal Anna Mária (2005): Nonprofit elméletek, modellek, trendek. Budapest, Századvég
- Csoba Judit – Juhász Erika – Márkus Edina – Szabó János Zoltán (2003): Kulturális célú civil szervezetek Debrecenben. In: Debreceni Szemle, 1. szám, 27-51. p.
- Fábri István (2004): A határon túli magyar kulturális intézményrendszer vizsgálata. In: Blénesi Éva – Mandel Kinga – Szarka László: A kultúra világa. A határon túli magyar kulturális intézmények. Budapest, MTA Kisebbségkutató Intézet
- Harsányi László – Kovács Róbert (2002): Kulturális nonprofit szervezetek Budapesten. Budapest, Nonprofit Kutatócsoport
- Kákai László (2009): Kik is vagyunk mi? Civil szervezetek Magyarországon. Pécs, IDResearch Kft. Publikon Kiadó
- Központi Statisztikai Hivatal (2014): 3.2.6. A nonprofit szervezetek száma, megoszlása és összes bevétele tevékenységcsoportok szerint (2005–). Elérhető: https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qpg004.html, letöltés ideje: 2016. február 10.
- Központi Statisztikai Hivatal (2015): A nonprofit szektor legfontosabb jellemzői Magyarországon, 2014. In Statisztikai Tükör, 98. szám
- Kuti Éva (1999): Kulturális célú nonprofit szervezetek. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal
- Márkus Edina (2016): Amikor a harmadik az első. A civil szektor többféle nézőpontból. Debrecen, Csokonai Kiadó
- Mandel Kinga (2004): A kulturális intézmények felmérése. A kutatás céljai és módszerei. In: Blénesi Éva – Mandel Kinga – Szarka László: A kultúra világa. A határon túli magyar kulturális intézmények. Budapest, MTA Kisebbségkutató Intézet
- Nemzeti Művelődési Intézet (2014): Közfoglalkoztatás adatfelvételi modulok, illetve közelítések a közösségi művelődés fogalomkészletéhez. (Kézirat) Budapest, Nemzeti Művelődési Intézet
- Reisinger Adrienn (2010): Civil szervezetek és a civil elit szerepe a társadalmi folyamatokban. In: Tér és Társadalom, 2. szám, 107-119. p.
- Salamon, Lester M. – Anheier, Helmut K. (1995): Szektor születik. A nonprofit szektor nemzetközi összehasonlításban. Budapest, Nonprofit Kutatócsoport
- Salamon, Lester M. – Anheier, Helmut K. (1999): Szektor születik II.- Összefoglaló egy nemzetközi nonprofit kutatás második szakaszáról. Budapest, Civitalis Egyesület

Ponyi László:

„Isten háta mögötti kontextusok” Közösségtanulmányok, kisebbségi közösségek kutatásának módszertani alapjai

Absztrakt: A szerző a tanulmányban röviden elemezi és bemutatja a magyar és nemzetközi közösségtanulmányokat, azok jelentéseit és jellegzetességeit. Ugyancsak vázlatosan ismerteti a magyar kisebbségi kutatásokat, ezen belül is főként a roma kutatásokat. Bemutatja továbbá a kisebbségi közösségek főbb módszertani kérdéseit.

Abstract: In their paper they show and briefly analyse the Hungarian and international antecedents of community studies. They also look at its' meanings and peculiarities. They briefly describe minority research in Hungary with special emphasis on roma research as well as the main methodological questions of conducting research on minority communities.

Ma már a közművelődési tevékenység egyik legfőbb célja, legerősebb szakmai orientációja a lokális – nem egy esetben kisebbségi – közösségek fejlesztése és megerősítése. Ennek a tevékenységnek egyik kiindulási alapja és vonatkozási pontja a közösségek tudományos szempontú vizsgálata. Fontos feladatként jelentkezik a korábbi, közösségekkel kapcsolatos elméleti és gyakorlati ismeretek áttekintése, kritikai elemzése, mai korra való adaptálása. Jelenti ez a meglévő módszertani bázis továbbfejlesztését, új módszerek elméleti megalapozását és a gyakorlatba való átültetésének folyamatát is. Reményeink szerint munkánkkal a fent jelzett folyamatokat segítjük, részben megalapozzuk, részben kiegészítjük. Tanulmányunkban röviden elemezzük és bemutatjuk a közösségi tanulmányok (community studies) jelentéstartalmait, tudománytörténeti előzményeit és jellegzetességeit. A 2010-es évekig vázlatosan ismertetjük a főbb magyarországi kisebbségi, ezen belül is főként a roma kutatásokat, valamint a kisebbségi közösségek kutatásának főbb módszertani kérdéseit. Jelen írásunkat elsődleges célja miatt szakirodalmi tanulmánynak is tekintjük.

A közösségtanulmányok elméleti megalapozása, szellemi előkészítése elsősorban Ferdinand Tönnies és Max Weber nevéhez fűződik. Tönnies az emberi akaratok viszonyait, más néven az emberi kapcsolatokat nevezi a közösség lényegének, amit valóságos és szerves életnek is tekint. Gondolkodásában a közösség körébe tartozik a családi élet, melynek sajátos alanya a nép, a falusi élet, amelynek alanya a község és a városi élet, melynek pedig az egyház az alanya. Tönnies a közösség fogalmához – a család és a vallás – mellett olyan szociális alapon szerveződő konstrukciókat is rendel, mint a szomszédság és barátság (Tönnies 2000:441-459).

Weber alapján:

„Közösségnek nevezük azt a társadalmi kapcsolatot, ha a társadalmi cselekvést – az egyes esetekben, vagy az esetek nagy átlagában, vagy a tiszta típusban – a résztvevők szubjektíve átértzett (érzelmi, indulati vagy tradicionális) összetartozásán alapuló beállítottság jellemzi.” (Weber 1987:66)

Hasonlóan a társadalmi cselekvés megközelítéséhez, a társadalmi kapcsolat azt jelenti

Webernél, ha több személy kognitív magatartása kölcsönösen igazodik egymáshoz, és azt az egymáshoz való közös igazodás irányítja. Ez a kapcsolat aztán a legkülönfélébb társadalmi formációkban, közösségekben ölthet testet. Szerinte beszélhetünk rendi, nemzeti, osztály, vagy éppen akár egy falu közösségéről is (Weber 1987:68). Ahhoz, hogy közösségről beszélhessünk, négy feltételnek kell fennállnia. Elsőként kell említenünk a társadalmi tér, vagy lokalitás meglétét. Másodsorban a közös érdekeket és közös identitásokat, amelyek közösséggé formálják az embereket. Harmadrészt a közösség tagjai között szükségképpen interakciók történnek, negyedrészt pedig arra van szükség, hogy a közösség önmagát is azonosítsa ezekben a cselekvésekben (Cohent (1985) idézi Kovács 1997:10).⁶

A közösségtanulmány fogalmának és jellegzetességeinek megragadásánál Sárkány Mihály definícióját vesszük alapul. A közösségtanulmányok
„...mint módszer lényege egymással összefüggő, egymást átható társadalmi folyamatok leírása és értelmezése egy világos társadalmi kereten belül, melynek körvonalait mind a kutató, mind a vizsgált csoport tagjai személyesen érzékelik.” (Sárkány 2000:57)

A definíció alapján is, így a közösségtanulmányok egyelőre nem tekinthetők sem tudománynak, sem valamilyen más tudomány aldiszciplinájának. Inkább a társadalomtudomány egy módszerének nevezhetjük, ahogyan Kovács is fogalmaz:
„...e kutatási tradíció semmiképpen aldiszciplinája a szociológiának, a néprajznak, az antropológiának, netán a kultúrákutatásnak. Sokkal inkább módszer, műfaj és zsáner ezeken belül, vagy ezek elegyében.” (Kovács 2007:9)

A nyugati típusú közösségtanulmányok három, történelmileg kialakult nemzedékéről lehet beszélni. Az első generációs közösségtanulmányok lényegében a szociológiából fejlődtek ki, ahol a közösséget adottnak, statikusnak gondolták. A történeti távlattal nem foglalkoztak, vizsgálatuk tárgyát túlidealizált organikus és egészséges egységnek fogták fel (Kovács 2007:9). A 20. század hetvenes éveiben a kutatási módszerek gyökeres megújulását hozta magával a második nemzedék jelentkezése. Itt elsősorban négy új kutatási módszert kell megemlítenünk. A megalapozott elméletet (Glaser – Strauss 1967), Clifford Geertz „sűrű leírását” (Geertz 1994), Granovetter kapcsolatháló elemzését (Granovetter 1973) és Kevin Lynch mentális térképezési eljárását (Lynch 1960).

A megalapozott elmélet (grounded theory) kidolgozása Barney Glaser és Anselm Strauss nevéhez fűződik. Véleményük szerint az elméletet a konkrét tapasztalatra, empiriára épülő kutatásoknak és arra épülő következetes elemzéseknek kell megelőznie (analitikus indukció).

„A grounded theory azon a feltételezésen alapul, hogy az általánosság különböző szintjein megfogalmazott értelmezések fontosak a társadalmi jelenségek mélyebb megértéséhez, ám az is fontos, hogy ezek az elméleti érvek ne szakadjanak el a cselekvések és jelenségek helyi értelmezésétől.” (Feischmidt 2007:238).

Clifford Geertz úgynevezett sűrű leírása – hasonlóan a megalapozott elmülethez – paradigmatiszikus változásokat hozott a közösségtanulmányokban, a tudományos gondolkodás a hermeneutikus megértés mintájának is nevezte azt. Geertz szerint:

„...az elméletalkotás legfontosabb feladata nem az, hogy elvont szabályszerűségeket

⁶ Tudomásunk szerint a Kovács Éva által szerkesztett 2007-ben megjelent Közösségtanulmány – Módszertani jegyzet mind a mai napig a legátfogóbb, legalaposabb hiánypótló munka ebben a témában.

kodifikáljunk, hanem az, hogy lehetővé tegyünk sűrű leírásokat. (...) ...nem az, hogy az esetektől elvonatkoztatva, hanem az, hogy az esetekben általánosítsunk.” (Geertz 1994:220)

Geertz azt mondja, hogy az elmélet a leírásnak alárendelődik. Azonban ez a leírás úgy tér el a pusztán események rögzítésétől, hogy abban már megjelennek az események közötti összefüggések és az általánosítás is. Ezért is sűrű leírás ennek a módszernek a neve.

„...az antropológus az ilyen tágabb értelmezéseket és elvontabb elemzéseket rendszerint úgy közelíti meg, hogy csipp-csapp ügyekkel köt egyre behatóbb ismeretséget. Ugyanazokkal a nagybetűs realitásokkal: Hatalom, Változás, Elnyomás, Munka, Szenvedély, Tekintély, Szépség, Erőszak, Szeretet, Presztízs kerül szembe, amelyekkel mások – történészek, közgazdászok, a politikai tudomány művelői és szociológusok – baljósabb formában találkoznak; csak hogy ő eléggé isten háta mögötti kontextusban kerül szembe velük.” (Geertz 1994:214-215)

Megjegyzendő, hogy társadalmi viszonyok bemutatására a sűrű leírás módszere alapján, már végeztek Magyarországon terepkutatást Drávacsehiben és Szendrőládon (Feischmidt – Szuhay 1997).

Granovetter véleménye szerint az ismerősök (gyenge kötések) összefonódása a társadalomban kisebb valószínűséggel fordul elő, mint a barátoké (erős kötés). Ebből adódóan lényegében az emberek csoportjai alacsony sűrűségű hálózatot alkotnak, ahol sok lehetséges és fontos kapcsolat hiányzik.

A szoros baráti kapcsolatokból álló csoport pedig szorosan kötött lesz, ahol a lehetséges kapcsolatok többsége jelen van. A gyenge kötésekkel nem rendelkező társadalmi rendszerek pedig töredezetté válnak. (Granovetter 1973)

Lynch (1960) 5 éven keresztül vizsgálta 3 amerikai város esetében, hogy a mentális térképezés módszerével, milyen elemek segítségével rajzolják meg az adott város képét a vizsgálatban résztvevők. Lynch állítása szerint a résztvevők 5 fő elem segítségével a környezetükről konzisztens képet festettek. Ezek az elemek a következők: 1. Kisebbségi utak, utcák és különböző közlekedési lehetőségek (paths). 2. Jól értelmezhető és elválasztható határok: falak és épületek (edges). 3. A város viszonylagosan nagyobb részei, kerületei jellegzetes karakterjegyekkel (regions). 4. A város csomópontjai, kereszteződései (nodes). Végül pedig a város emblematikus nevezetességei, jelképei, amelyek referencia pontként működnek (landmarks).

A 90-es évektől, a harmadik nemzedék kutatásainak központi kérdése az lett, hogy a vizsgálati alanyok hogyan definiálják újra közösségeiket és az azokhoz való tartozásukat. Egyre erősebben vetődött fel a kérdés, hogy valójában mi is szervezi ezeket a közösségeket, milyen hozadékaik jelentkezik a közösség tagjainak az életében. A közösségi tanulmányok ekkora már beépítették a társadalmi tőke elméleteit is. Itt elsősorban Bourdieu (1997, 1998), Coleman (1988, 1990, 2001) és Putnam (2000) neveit kell megemlítenünk.

A magyar közösségtanulmányok indulása tulajdonképpen a múlt század 30-as éveiben induló falukutató mozgalommal kezdődött, amely még a modern szociológia kialakulását is megelőzte.⁷ A közösségtanulmányok harmadik nyugati nemzedékéhez hasonlóan, a kutatások középpontjába olyan témák kerültek, mint a kisebbségi, főként roma közösségek társadalmi viszonyainak vizsgálata, a nemi szerepek közösségbeli változásai, a lokális és közpolitikák jelenségei, azok változásai a közösségekben. Magyarországon ezek a nagy témák kiegészültek

⁷ A modern szociológia megszületése Magyarországon lényegében éppen a falukutató mozgalomra való válasz eredményeként is értelmezhető (Kovács 2007).

még a szegénységgel és kirekesztettséggel is. Ezekről nagyszerű összefoglaló történeti és jelenkori képet fest meg Kotics József (2007) és Váradi Mónika Mária két tanulmányában is (2007a; 2007b). A migráció, az etnicitás és a munkaerőpiac közös összefüggéseit az erdélyi munkavállalók esetében vizsgálta tanulmányában Pulay Gergő (2007). Az aprófalvak, illetve kisközösségek tanulmányozásában megjelent a feminista, illetve a gender szempontok érvényesítése, a nők és férfiak közötti különbségek bemutatása, a nők és férfiak helyi politikában való részvételének, a gyereknevelés és a házimunka arányának vizsgálata, a gazdasági aktivitás és a nemi szegregáció kutatása is (Tímár 2007). Az elmúlt ötven év kistelepüléseken jelentkező migrációs folyamatok vizsgálata is markáns irány a hazai közösségtanulmányok sorában, amelyet tanulmányában Virág Tünde foglalt össze (2007).

A továbbiakban a roma közösségekkel kapcsolatos jelentősebb kutatásokat mutatjuk be röviden.

Az első igazán fontos cigánykutatásnak Magyarországon az 1893-as összeírást lehet nevezni. A vizsgálat a romák számát ekkor 272 777 főben határozta meg.⁸ A felmérést követően mintegy 50 évig nem történt aztán a cigány lakosságot érintő kutatás vagy felmérés. Az 1930 és 1960 közötti időszak romákkal – ezen belül is elsősorban az oláh cigányokkal – kapcsolatos etnográfiai kutatásainak két nagy tematikája létezett. Az egyik a hagyományos cigány mesterségek feltárása és rögzítése, a másik pedig a roma folklór kutatása. A kutatások tehát a korábbiakban még nem irányultak a romák aktuális társadalmi viszonyainak vizsgálatára. Ahogy Szuhay Péter is megállapítja:

„A kutatás tehát nem a „valódi” cigány kultúra leírására törekedett, hanem a magyar népi kultúra archaikus rendszerének megismerésére. A cigányok és nem cigányok együttélésének hangsúlyozása mintegy legitímálta azt a gondolatot, hogy a cigányság kultúrája kizárólag átvétel eredménye. (Szuhay 2007:90).

Meg kell megemlítenünk még a cigányság társadalmi helyzetét, elmaradottságát vizsgálni hivatott kutatásokat és összeírásokat is a II. világháború után és az 1950-es években. A felméréseket főként azok a munka-, egészség- és oktatásügyi szakminisztériumok végezték, amelyeknek a feladat- és hatáskörébe tartozott akkoriban a cigányság ügye. A vizsgálatok célja ekkoriban elsősorban a cigányság elmaradottságának feltárása és megszüntetése volt. Ezekben a felmérésekben alapult az MSZMP KB 1961. évi határozata is, amely akkoriban az oktatási és a lakhatási körülmények, valamint a munka javításában látta a kivezető utat (Szuhay 2007:91). Kemény István vezetésével zajlott 1971-ben az a vizsgálat, amelyet már valóban a cigányság társadalmi viszonyait feltáró és elemző szociológiai vizsgálatnak is nevezhetünk (Kemény – Janky – Lengyel 2004; Kemény – Rupp – Csalog – Havas 1976). Ezt követték aztán az ugyancsak Kemény István nevével fémjelzett, 1993/1994-es, majd 2003-as adatfelvételek. A kutatók 1971-ben 320 000, 1994-ben 450 000-500 000, 2003-ban pedig már 600 000 főre becsülték a cigányság országon belüli számarányát. Meg kell jegyeznünk azonban azt is, hogy a 2001-es népszámláláson megközelítőleg csupán 190 000 személy vallotta magát cigánynak.

Spreen (1992:34-58) szerint a nehezen körülhatárolható társadalmi csoportok két módon értelmezhetőek. Egyrészt az adott csoportok relatíve kis létszáma miatt, másrészt pedig a rejtőzködő magatartásuk alapján. A rejtőzködés ebben az esetben azt jelenti, hogy a csoport

⁸ A kutatás alapján állandó letelepedett ebből 243 432 fő, huzamosabb ideig egy helyben tartózkodó 20 406, vándorló pedig 8938 fő volt. A tanköteles roma gyerekek 69%-a nem járt iskolába. Arányát tekintve a roma populáció területi megoszlása egyenletlen volt, ebben az időszakban főként az erdélyi megyékben éltek (105 034 fő).

tagjai próbálják elfedni az adott csoporthoz tartozásukat mások elől. A fentiek alapján úgy gondoljuk, hogy a cigányság lényegében a klasszikus esete a nehezen körülhatárolható társadalmi csoport fogalmának és jelentésének. Erről a problematikáról és ennek társadalomtudományi vetületéről szolt lényegében a „Ki a cigány” vita hazánkban a Kritika és a Replika folyóiratokban. Az 1997-1998-as években kibontakozó szellemi diskurzus Szelényi Iván és Ladányi János közös cikkével indult (Ladányi – Szelényi 1997), amelyben a szerzőpáros kutatási alapkérdése az volt, hogy mennyi a cigány népesség száma és aránya az összlakosságon belül. Szerintük erre a kérdésre – lényegében a fenti problémák miatt – a társadalomtudomány nem tud válaszolni. A szerzőpáros szerint a külső szemlélő, a változó társadalmi és történeti helyzetek miatt maga is folyamatosan változik, éppen ezért nincsenek objektív, külső kritériumok (Ladányi – Szelényi 1998a; Ladányi – Szelényi 1998b). Így tehát nem marad más, mint az önminősítés a cigányságra vonatkozó adatok feltárásához (Kállai 2014:114-146).

A másik tábor – Kemény Istvánt és munkatársait – a fenti logika és érvelés nem győzte meg. Úgy gondolták, hogy azok tekinthetők cigánynak, akiket környezetük annak tekint (Kertesi 1998; Kertesi – Kézdi 1998; Havas – Kemény – Kertesi 1998). A vita azon túl, hogy tisztázta a fogalommal kapcsolatos tudomány-metodológiai álláspontokat, a további kutatások módszertani eszköztárát is befolyásolta. Szelényi Iván és Ladányi János a vitát követő kutatásában már a különböző módszereket kombinálta. Így egyszerre használták a minta kiválasztásánál az önazonosítást, a környezet álláspontját és a tapasztalt kérdezőbiztosok véleményét. A tudományos közéletet felpezsdítő termékeny vita azonban fontos alapkérdésekre nem kereste a választ.

„Miből gondolja akár a környezet, akár maga a megkérdezett, hogy ő cigány? Melyek azok a tényezők, amelyek a környezet számára cigányként azonosíthatóvá tesznek valakit, illetve melyek azok az identitáselvek, amelyekkel valaki azonosulva valaki cigánynak tartja magát.” (Kállai 2014:116).

Visszatérve a romakutatások vázlatos bemutatására, a vizsgálatok jelentős része az 1970-es évektől már a romákkal szembeni előítéleteket is vizsgálja. Ezek közül, a teljesség igénye nélkül, olyan kutatók neveit kell megemlítenünk, mint Hahn Endre, Tomka Miklós, Pártos Ferenc, Tauber István Fábán Zoltán Erős Ferenc, Mészáros Ágnes. A vizsgálatok egyértelműen jelzik, hogy az országban nagyon erős, több elemből álló előítéletes gondolkodás jelentkezik és uralkodik a cigánysággal szemben (Hahn – Tomka – Pártos 1979; Tauber 1984; Tomka 1994; Erős – Mészáros 1994). Ugyancsak a múlt század hetvenes éveitől jelentek meg azok a kutatások, amelyek főként a cigányság társadalmi viszonyait, kultúrájukat és beilleszkedésüket vizsgálta a többségi helyi társadalomba. (Csalog 1974; Lengyel 1974; Babus – Gáti – Mészáros 1984; Vajda 1991).

„Egyszerre szociológiai és társadalomtörténeti szemléletű, miközben a közösségtanulmányozás hagyományába is illeszkedik Ladányi János és Szelényi Iván csenyétei kutatása (Ladányi – Szelényi 2004), amely az underclass fogalmával egy új megközelítést, nyelvezetet és érvelést honosított meg a többnyire falusi zárványtelepüléseken, mélyszegénységben élő romák helyzetének értelmezésében” (Szuha 2007:93).

Feltétlenül meg kell említenünk még a sorban Michael Sinclair Stewart nevét is, aki az oláh cigányok identitását, kultúráját és közösségét vizsgálta. Ő, eltérően a korábbi vizsgálatoktól, az egyéni és közösségi viszonyokat, azok megszervezésének módját vizsgálta

(Stewart 1994). A kutatásokon belül még olyan irányzatról is beszélhetünk, melynek részben antropológus, részben szociológus kutatói elsősorban a legszegényebb a legrosszabb sorú cigány közösségeket kutatták (Horváth 2002a; Horváth 2002b; Kovai 2002; Molnár 2002; Durst 2001a; 2001b; Fleck – Virág 1999; Lakatos 2000a; 2000b; Hajnal 1998; Hajnal 2000).

Fontos eseménynek nevezhetjük, hogy 1998-ban megalakult az MTA Kisebbségkutató Műhelye, amelyet a kisebbségi kutatási terület első intézményesített formájának is nevezhetünk. A hároméves időtartamra alakult szervezet a határon túli magyar közösségeket, a hazai nemzetiségi csoportokat és külön kutatási területként a romákat állította az érdeklődésének középpontjába. A romákkal kapcsolatos kutatások vezetője Kemény István lett. Az állandó munkatársak körébe Kállai Ernő, Prónai Csaba és Vajda Imre tartoztak, külsős munkatársként pedig többek között Lakatos Elza, Virág Tünde, Fleck Gábor és Hajnal László Endre csatlakozott. Működésük alatt olyan jelentős eredmények születtek, mint a „Cigányok/romák Magyarországon”, vagy a Migrációs Kutatóközponttal közösen végzett kutatás, amely a romák kivándorlását tanulmányozta (Kovács 2002). Ekkor készült el a kisebbségi önkormányzati rendszer első átfogó vizsgálata is (Csefkó – Kovács 1999; Kállai (szerk.) 2004; Kállai 2005). A Műhely és más intézmények együttműködése eredményeként született meg a „Cigánynak lenni” Magyarországon című éves jelentés, amely 2000 és 2008 közötti időszakban elemezte a roma közösségek helyzetét (Kemény 2000a; 2000b; Kállai (szerk.) 2002; Kállai – Törzsök (szerk.) 2000, 2004).

2001-ben a kutatóközösség pozitív szervezeti és tartalmi változásokon ment keresztül, hiszen az MTA most már önálló egységként hozta létre a Kisebbségkutató Intézetet, ezen belül pedig Kállai Ernő vezetésével megalakult a Romológiai Kutatócsoport. 2001-2004 között zajlott le az intézet falai között „A magyarországi cigány népesség helyzete a 21. század elején” című kutatási program, amelynek vezetője Kemény István lett. Ebben a programban valósult meg a harmadik országos cigányfelvétel (Kemény – Janky – Lengyel 2004) és Prónai (2002) ebben az időszakban jelentette meg a „Cigányok Európában” sorozat további kötetét. A másik jelentős program „Az önkormányzatiság, a pozitív diszkrimináció, az oktatás szerepe a romák helyzetének javításában – elméleti és gyakorlati modellek” című kutatási program 2006-2010 között zajlott Kállai Ernő vezetésével.

Felhasznált irodalom:

- Babus Endre– Gáti Zoltán– Mészáros Ágnes (1984): A cigányság helyzete egy magyar faluban. In: Szociálpolitikai értesítő, 1984. 2. évfolyam, 80-126. p.
- Bourdieu, Pierre (1997): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz Róbert (szerk.): A társadalmi rétegződés komponensei. Budapest, Új Mandátum, 156-177. p.
- Bourdieu, Pierre (1998): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In Lengyel György– Szántó Zoltán (szerk.): Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája. Budapest, Aula, 155-177. p.
- Cohen, Anthony, P. (1985): The Symbolic Construction of Community. London, Tavistock
- Coleman, James S. (1988): Social capital in the creation of human capital. American Journal of Sociology, 94, 95-120. p.
<http://courseweb.ischool.illinois.edu/~katewill/for-china/readings/coleman%201988%20social%20capital.pdf>. 2016. 09. 29. 09. h. 30. s.

- Coleman, James, S. (1990): *Foundation of Social Theory*. Cambridge, Harvard University Press. o.n. (Elérhető: <https://sisphd.wikispaces.com/file/view/Coleman-Foundations+of+Social+Theory-ch+12.PDF>, letöltés: 2016. 09. 29. 09:33)
- Coleman, James, S. (2001): Társadalmi tőke. In Lengyel György– Szántó Zoltán (szerk.): *A gazdasági élet szociológiája*. Budapest, Aula, 99-129. p.
- Csalog Zsolt (1974): A jászfényszarui cigányság 1971-ben. In: Tóth János (szerk.): *A Jász Múzeum Jubileumi Évkönyve*. Jászberény, Jász Múzeum, 219-239. p.
- Csefkó F. Pálné – Kovács I. (szerk.): *Kisebbségi önkormányzatok Magyarországon, 1994-1998*. Budapest, 1999, Osiris-MTA Kisebbségkutató Műhely – MTA Regionális Kutatások Központja
- Durst Judit (2001a): A bordói „nem igazi cigányok”. Esettanulmány a paraszt cigány identitásról. In: *Beszélő*, 2001. 7-8. szám, 95-99. p.
- Durst Judit (2001b): „Nekem ez az élet, a gyerekek.” Gyermekvállalási szokások változása egy kisfalusi cigány közösségben. In: *Századvég*, 2001. ősz, 71-92. p.
- Erős Ferenc – Mészáros Ágnes (1994): Pszichológiai szempontok és problémák a magyarországi cigányság helyzetére vonatkozó kutatásokban. In: Erős Ferenc (szerk.): *A válság szociálpszichológiája*. Budapest, T-Twins, 128-148. p.
- Fleck Gábor – Virág Tünde (1999): *Egy beás közösség múltja és jelene*. Budapest, MTA PTI Regionális Kutató Központ
- Feischmidt Margit – Szuhay Péter (1997): A sűrű leírás. In: Kovács Éva (szerk.): *Közösségtanulmány – Módszertani jegyzet*. (s.l.), Néprajzi Múzeum – PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 243-260. p.
- Feischmidt Margit (2007): Sűrű leírás. In: Kovács Éva (szerk.): *Közösségtanulmány – Módszertani jegyzet*, (s.l.), Néprajzi Múzeum – PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 234-243. p.
- Geertz, Clifford (1994): Sűrű leírás – „A bennszülöttek szemszögéből”. Az antropológiai megértés természetéről. In: Niedermüller Péter (szerk.): *Az értelmezés hatalma*. Budapest, Századvég, 170-220. p.
- Glaser, Barney – Strauss, Anselm (1967): *The Discovery of Grounded Theory: Strategies of Qualitative Research*. (Elérhető: http://www.sxf.uevora.pt/wp-content/uploads/2013/03/Glaser_1967.pdf, letöltés: 2016. 09. 28. 22:51)
- Granovetter, Mark (1973): The strenght of weak ties. In: *American Journal of Sociology*, 1973. 78; 1360-1380.p. (Elérhető: https://sociology.stanford.edu/sites/default/files/publications/the_strength_of_weak_ties_and_exch_w-gans.pdf, letöltés: 2016. 09. 28. 22:53)
- Hahn Endre – Tomka Miklós – Pártos Ferenc (1979): *A közvélemény a cigányokról. Tanulmányok, beszámolók, jelentések*. Budapest, Tömegkommunikációs Kutatóközpont.
- Hajnal László Endre (1998): *Nagyvárosi cigányok (Fotóesszé)*. (s. l.), (s. n.), 167-178. p.
- Hajnal László Endre (2000): *Nagyvárosi cigányok*. In: Kemény István (szerk.): *A romák/cigányok és a láthatatlan gazdaság*. Budapest, Osiris – MTA Kisebbség Kutató Műhely, 140-162. p.
- Havas Gábor – Kemény István – Kertesi Gábor (1998): *A relatív cigány a klasszifikációs küzdőtéren*. In: *Kritika*, 1998. 3. szám, 193-201. p.
- Horváth Kata (2002a): *Savanyú mondja. Gömbaljai cigány nők életéről és gyermeknevelési szokásairól*. In: *Beszélő*, 1998. 6. szám, 70-80. p.
- Horváth Kata (2002b): „Gyertek ki nálunk, hogy jobban megismerjük egymást” *Epizódok egy falusi magyar cigány közösség életéből*. In: Kovács Nóra – Szarka László (szerk.): *Tér*

- és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből. Budapest, Akadémiai Kiadó, 241-327. p.
- Kállai Ernő (2014): Vannak-e cigányok, és ha nincsenek, akkor kik azok? In: Régió, 2014. 22. évfolyam 2. szám, 114-146. p.
 - Kállai Ernő (2005): Legislation and Government Programs Relating to the Roma Population in Hungary since the Political Changes of 1989–90. In: Kemény, I. (ed.): Roma of Hungary. Athlantic Research and Publications, Highland Lakes, New Jersey
 - Kállai Ernő (szerk.) (2004): Helyi cigány kisebbségi önkormányzatok Magyarországon. Budapest, MTA ENKI – Gondolat Kiadói Kör, 175 p.
 - Kállai Ernő – Törzsök Erika (szerk.) (2004): Helybenjárás. Cigánynak lenni Magyarországon. Jelentés. Budapest, EOKIK
 - Kállai Ernő (szerk.) (2002): The Gypsies/The Roma in Hungarian Society. Budapest, Teleki László Alapítvány
 - Kállai Ernő – Törzsök Erika (szerk.) (2000): Cigánynak lenni Magyarországon. Jelentés 2000. Budapest, EOKIP
 - Kemény István (szerk.) (2000a): A magyarországi romák. Budapest, 3-17. p.
 - Kemény István (szerk.) (2000b): Cigányok/ romák és a láthatatlan gazdaság. Budapest, 2000b, AKM – Osiris. 84-85. p.
 - Kemény István – Janky Béla– Lengyel Gabriella (2004): A magyarországi cigányság 1971 – 2003. Budapest, Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet
 - Kemény István – Rupp Kálmán – Csalog Zsolt – Havas Gábor (1976): Beszámoló a magyarországi cigányok helyzetével foglalkozó 1971-ben végzett kutatásról. Budapest, MTA – Szociológiai Kutató Intézet
 - Kertesi Gábor (1998): Az empirikus cigánykutatások lehetőségeiről. In: Replika, 1998. 29. szám, 201-222. p.
 - Kertesi Gábor – Kézdi Gábor (1998): A cigány népesség Magyarországon. Budapest, Socio-Typo
 - Kotics József (2007): A magyar közösségtanulmányok huszadik századi története. In: Kovács Éva (szerk.): Közösségtanulmány – Módszertani jegyzet. (s. l.), Néprajzi Múzeum – PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék. 23-43. p.
 - Kovai Cecília (2002): Az átokról. „Cigány beszéd” a gömbaljaiak között. In: Tabula, 2002. 5. évf. 2. szám, 272-289. p.
 - Kovács Éva (2007): A közösségtanulmánytól a lokális megismerésig. In: Kovács Éva (szerk.): Közösségtanulmány – Módszertani jegyzet. (s. l.), Néprajzi Múzeum – PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék. 9. p.
 - Ladányi János – Szelényi Iván (1997): Ki a cigány? In: Kritika, 1997. 12. szám, 3-6. p.
 - Ladányi János – Szelényi Iván (1998a): Az etnikai besorolás objektivitásáról. In: Kritika, 1998. 3. szám. 201-209. p.
 - Ladányi János – Szelényi Iván (1998b): Még egyszer az etnikai besorolás objektivitásáról. In: Replika, 1998. 30. szám, 179-181. p.
 - Lakatos Elza (2000a): Lóvé te kerem. Roma régiségkereskedők. In: Beszélő, 2000. 5. szám, 106-112. p.
 - Lakatos Elza (2000b): Akik elmennek az üzletért a világ végére is – roma régiségkereskedők. In: Kemény István (szerk.): A romák/cigányok és a láthatatlan gazdaság. Budapest, Osiris – MTA Kisebbségi Kutató Intézet, 163-175. p.
 - Lengyel Gabriella (1974): A letenyei muzsikusk cigányok. In: Zalai tükör II. köt, 25-41. p.
 - Lynch, Kevin (1960): The image of the City. Cambridge (Mass) – MIT Press (Elérhető:

http://interactive.usc.edu/wp-content/uploads/2013/10/Image_of_the_City.pdf,
letöltés: 2016. 09. 28. 22:55)

- Molnár Emília (2002): Atyáskodás és kiszorítósdi. Helyi intézmények, cigányok, kisebbségi önkormányzatok. In: Beszélő, 2002. 1. szám, 74-84. p.
- Ponyi László (2014b): Közösségi Művelődés és a tőkeelméletek. In: Kulturális Szemle, 2014. évi 1. szám, 33-41. p. (Elérhető: http://kultszemle.nmi.hu/storage/upload/Kulturalis_szemle2014_1.pdf, letöltés: 2014. 02. 14. 15:48)
- Prónai Csaba (szerk.): Cigányok Európában 2. Olaszország. Budapest, 2002, Új Mandátum
- Pulay Gergő (2007): Migráció, etnicitás és munkaerőpiac. In: Kovács Éva (szerk.): Közösségtanulmány – Módszertani jegyzet. (s.l.), Néprajzi Múzeum – PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 103-115. p.
- Putnam, Robert, D. (2000): Bowling alone. The collapse and revival of American community. New York, Simon and Schuster
- Sárkány Mihály (2000): Közösségtanulmányok és összehasonlításuk lehetőségei. In Sárkány Mihály (szerk.): Kalandozások a 20. századi kulturális antropológiában. Budapest, L'Harmattan, 57.p.
- Spreen, Marinus (1992): Rare populations, hidden populations, and link-tracing designs: what and why. In: Bulletin de Méthodologie Sociologique. No. 36, September, 34-58. p.
- Stewart, Michael, Sinclae (1994): Daltestvérek. Az oláh cigány identitás és közösség továbbélése a szocialista Magyarországon. Budapest, MTA Szociológiai Intézet
- Szuhay Péter (2007): Romakutatások. In: Kovács Éva (szerk.): Közösségtanulmány – Módszertani jegyzet. (s. l.), Néprajzi Múzeum – PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 88-103. p.
- tauber istván (1984): A cigánysággal kapcsolatos előítéletek problémái, Szociálpolitikai értesítő. 2. szám, 174-188. p.
- Tímár Judit (2007): Társadalmi nemek, aprófalú-és közösségtanulmányok. In: Kovács Éva (szerk.): Közösségtanulmány – Módszertani jegyzet. (s. l.), Néprajzi Múzeum – PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 115-134. p.
- Tomka Miklós (1991): Gazdasági változás és a cigánysággal kapcsolatos közvélemény. In: Utsi Ágnes – Mészáros Ágnes (szerk.): Cigánylét. Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete, 8-36. p.
- Tönnies, Ferdinand (2000): Közösség és társadalom In: Felkai Gábor – Némedi Dénes – Somlai Péter (szerk.): Szociológiai irányzatok a XX. század elejéig. Budapest, Új Mandátum, 441-459. p.
- Vajda Zsuzsa (1991): Cigányok és magyarok együttműködése egy Pest megyei településen. In Utsi Ágnes – Mészáros Ágnes (szerk.): Cigánylét. Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete, 145-160. p.
- Váradi Mónika Mária (2007a): Szegénység, kirekesztettség. In Kovács Éva szerk.: Közösségtanulmány – Módszertani jegyzet. (s. l.), Néprajzi Múzeum – PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 69-88. p.
- Váradi Mónika Mária (2007b): Utak, elágazások – a közelmúlt falukutatásai. In Kovács Éva (szerk.): Közösségtanulmány – Módszertani jegyzet. (s. l.), Néprajzi Múzeum – PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék. 43-69. p.
- Virág Tünde (2007): Migrációs folyamatok aprófalvakban. In Kovács Éva (szerk.): Közösségtanulmány – Módszertani jegyzet. Néprajzi Múzeum – PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 137-147. p.

- Weber, Max (1987): Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai I. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 66-68. p.

Simándi Szilvia:

A tanulókörök mint a felnőttkori művelődés lehetséges szinterei, módszertani vetületei

Absztrakt: A tanulókörök az észak-európai országokban már évtizedek óta a felnőttkori tanuláshoz, művelődéshez népszerű formái és a hazai vonatkozásban is számos kezdeményezést ismerünk. A tanulmányban a tanulásközpontú szemlélet egyes pilléreit és a tanulókörök hasonló vonásait keresi a szerző nem formális tanulási környezetben. A munkának nem célja, hogy a tanulóköri kezdeményezést történetiségében részletezze, mindössze dióhéjban néhány meghatározó állomást emel ki, és a tanulókörök módszertani vetületeire fókuszál a tanulásközpontú szemlélet jegyében.

Abstract: Study circles have been popular forms of adult learning, education in the Northern-European countries for decades. In the non-formal learning environment the emphasis is put from teaching rather to learning. In their work they focus on the methodological projections of the planning and organizing of study circles. In a nutshell, they review the international and national history of one of the scenes of study circles, adult learning and education, and show some good initiatives.

Bevezetés

Az információs társadalom és a tudásgazdaság korában kiemelt szerephez jut a nem formális tanulási környezetben történő tanulás: kiegészíthetik, bővíthetik, szélesíthetik az iskolarendszerben szerzett tudásokat, készségeket (vö. Forray és Juhász 2008), hiszen az „érvényesnek nevezhető tudás” a fejlődés gyorsulása miatt jelentős mértékben változik (vö. Csapó 2003).

A tanulásközpontú szemlélet az oktatásban, a képzésben is erőteljesebben épít a résztvevők aktív bekapcsolódására, középpontba helyezve a közösséget és a tudást, illetve segítő, támogató visszajelzéssel erősíti a tanulási folyamatot, továbbá a munkaerőpiac elvárásai is a tanulásközpontú szemlélet mellett szólnak: egyre inkább felértékelődnek a gyakorlatorientált, tevékenység alapú tanulási szituációk (Kopp 2013).

Tanulmányunkban tehát a tanulásközpontú szemlélet egyes pillérei (tanulás, tudás, formatív értékelés, közösség) és a tanulókörök hasonló vonásait keressük. Munkánknak nem célja, hogy a tanulóköri kezdeményezést történetiségében részletezze, mindössze dióhéjban néhány meghatározó állomást emelünk ki a tanulókörök módszertani vetületeire fókuszálva.

Tanulóköri kezdeményezések

Az első tanulókört, amelyet a svéd önszerveződő művelődés kezdetének tekinthetünk, Oscar Olsson (1877–1950) egyetemi hallgató hozta létre a Malmöhöz közeli Lundban 1902-ben. A XX. század kezdetén a nem hivatalos felnőttképzés célcsoportjai még a hátrányos helyzetű rétegek voltak, az elsődleges cél a képzettségi szint növelése volt. A tanulókör tagjai lakásokban, diplomákban, iskolákban, bérelt termekben stb. tartották találkozóikat, magánkörökben. A

tudás gyarapítása mellett cél volt az önbizalom erősítése is, hogy a résztvevők képessé váljanak saját erejükből is helyzetük változtatására. A tanulókörök száma a 20. század során jelentősen megnőtt, és jelenleg is népszerűek Svédországban. A svéd népesség egy részének a tanulókör természetes életformájává vált. Olof Palme, Svédország egykori miniszterelnökének a tanulókörök vonatkozásában híres az a mondása, hogy „Svédország valójában egy tanulóköri demokrácia”. (Harangi 2010a:32-33). A körök munkáját különböző művelődési szövetségek segítik, céljuk között továbbra is a műveltségi színvonal emelése áll (Maróti 2010). A tanulókörök alapját a közös érdeklődés és az önkéntesség adja: azaz a résztvevők a közös érdeklődési kör alapján rendszeres időközönként közösségben tanulnak. 2008-ban 1,9 millió résztvevő tanult 275.000 tanulókörben, 9,8 millió tanulási órában, ami azt jelenti, hogy a résztvevők átlagosan 36 órát tanultak egy tanulókörben. Ez megfelel egy olyan tipikus tanulókörnek, amely körülbelül 10 alkalommal ül össze 3 órás elfoglaltságra (Kindström 2010:50). Napjainkban a svéd felnőttképzéssel foglalkozó szövetség (Swedish Adult Education Association, SAEA) honlapján 2,1 millió résztvevőről olvashatunk 285.000 tanulókörben, és az egyes körök többek között a szélesebb társadalmat foglalkoztató kérdésekkel – az egészséges életmóddal, a gasztronómiával, a környezetvédelemmel és a kultúra különböző formáival stb. – foglalkoznak. Mindez többféle módon valósulhat meg: akár baráti társaságok is kezdeményezhetik a tanulóköröket, akik szeretnének valamit közösen tanulni, ehhez a szövetség igény szerinti szakmai segítséget nyújt, és vannak olyan népszerű témaajánlatok is, melyek a szövetség honlapján érhetőek el, ezekhez bárki csatlakozhat (SAEA 2017).

Egy korábbi kutatásban (lásd Andersson et al. 1996), a „Körök társadalmá” c. empirikus vizsgálatban 63 résztvevővel készítettek interjút a tanulókörökben való részvétel okainak a megismerésére. A vizsgálat a mindennapi élet és a tanulóköri részvétel kapcsolatának árnyaltabb feltárására irányult. A vizsgálódás során 44 különböző részvételi indokot találtak, amelyeket 6 „meta-kategóriába” soroltak (idézi Kindström 2010):

1. Az érdeklődés kielégítése: a tanulókörhöz való csatlakozás legfőbb érvének az érdeklődés és a kíváncsiság bizonyult, a tanulókörök a résztvevők szükségleteinek és érdeklődésének megfelelő tudásvágyára épültek. Továbbá érdeklődést generáltak olyan aktualitások is, melyek a társadalmat szélesebb körben foglalkoztatják.

2. A tudás: tanulás a mindennapi életben használható tudásért, melyet a munka világában, a hétköznapiakban, vagy akár egy-egy hobbihoz is kötődően kamatoztatni lehet. Felnőttképzési kutatások alátámasztják, hogy a résztvevők elkötelezettebbé válnak a tanulás iránt, ha számukra „keresett előnyök” jelennek meg a tanulási folyamat során, amely természetesen függ a tanulás iránti attitűdtől, és az egyén oldaláról a tanulás értékétől is (vö. örömtanulás) (Kotler - Fox é.n.).

3. A közösség: a szociális funkciót szinte minden megkérdezett résztvevő megemlíttette, a tudásszerzés mellett a jó társas kapcsolatok is fontosak voltak. A közösségben való részvétel mozgatórugója az együttműködés és nem az egymással történő versengés volt. A „keresett előny” az általában feltételezetteken (munka világában, hétköznapi életben történő hasznosítás stb.) túl ebben a formában is megjelenhet, akár egyfajta kommunikációs szükséglet is lehet (lásd közösséghez való tartozás szükséglete).

Ezt a három „meta-kategória” a megkérdezettek többségénél megtalálható volt.

További kategóriában megjelent még:

4. A személyes fejlődés: jelentőségének kiemelése, az önbecsülést növelő hatása.

5. A tanulókör mint demokratikus fórum: a résztvevők egy része a saját véleménye kifejtésére és megvitatására kapott lehetőséget hangsúlyozta.

6. Tanulási mód: a választás szabadságának és a vizsgáztatás hiányának a kiemelése.

A kutatás azt is megállapította, hogy a tanulókörökhöz való csatlakozást a megkérdezettek általában nem csak egy, hanem több okra is visszavezették.

A svéd tanulókörök gyakorlatai számos országban elterjedtek, jóllehet az egyes országokban eltérő megnevezéssel, gyakorlattal és múlttal rendelkeznek. Itt is igaz, hogy a nemzetközi gyakorlatok és módszerek nem honosíthatók meg egyszerű átemelésekkel, az adott ország kulturális kontextusaira, történelmi vonatkozásaira is tekintettel kell lenni. A finn tanulókörök egyúttal nemzeti célokat is szolgáltak, ugyanis Finnországban a nemzeti újjászületésnek volt a feltétele a finn irodalmi nyelv és kultúra megteremtése a svéd nyelv ellenében. A mozgalom a könyvtárak köré csoportosult, és a 70-es évektől kezdve számos olvasókör jött például létre (Harangi 2010a). Dániában például a mezőgazdák körében folyó ismeretterjesztést és tanácsadást a farmerek autonóm társadalmi szervezete, a Landbrugets Oplysningsog Kursusvirksomhed (LOK) (Mezőgazdasági Ismeretterjesztő és Tanfolyamszervezési Szövetség) végzi. A Szövetség is él a tanulókörök nyújtotta lehetőségekkel: a farmerek a termelés és értékesítés aktuális kérdéseivel foglalkoznak. „Az összejöveteleket maguk a farmerek kezdeményezik, levezetésükről is ők gondoskodnak, egymás között megosztva a feladatokat, Ha a szükség úgy kívánja, szakembert is meghívunk a találkozásokra, de ez nem feltétlenül előírás. A LOK kívánságra kiadványokkal, dokumentumok rendelkezésre bocsátásával segíti a tanulóköröket, amellet, hogy a résztvevők maguk is gondoskodnak napilapokból, folyóiratokból vett cikkekről, videó anyagokról” (Harangi 2010b:124). Az Amerikai Egyesült Államokban 1989-ben hozták létre a Tanulókörök Módszertani Központját [Study Circles Resource Center – SCRC] a tanulókörök népszerűsítése érdekében: közösségi programokat szerveztek és kiadványokat (például: Campbell 1998) is megjelentettek a tanulókörök módszertani vonatkozásáról. További nemzetközi kitekintést bővebben lásd: Australia: Australian Study Circles Network; Bangladesh: Study Circle Bangladesh; Canada: Study circles – A guide for programmers; Sweden: The Swedish National Council for Adult Education, The Swedish Adult Education Association; USA: Everyday Democracy – Previously the Study Circles Resource Center stb. (Larsson – Nordvall 2010).

Hazai vonatkozásban a tanuló közösségek a felnőttkori művelődés színterei között a múltban és a jelenben is számos formában léteznek, kisebb-nagyobb különbségekkel, sajátos jegyekkel (vö. Juhász 2016). Ide sorolhatjuk nagyvonalakban a bejegyzett kulturális és közművelődési egyesületek tevékenységét, a különböző klubokat, szakköröket, a nem regisztrált olvasóköröket vagy a közös érdeklődésen alapuló hobbiköröket is (Harangi 2010a). A Felnőttoktatási és -képzési lexikon szócikke például a szakköröket úgy határozza meg, hogy „azonos érdeklődésű emberek önkéntesen alakult szabadidő közössége valamely művészeti vagy tudományág téma gyakorlati-, közhasznú tevékenység mélyebb, alaposabb megismerésére. Az egyéni és közös célok alkotó önkifejezés útján valósulnak meg. Működésük határozatlan időtartamú és folyamatos, tagjaik változhatnak. Vezetője a témában jártas szakember, aki közvetlenül irányítja az önkéntes társulást. Elsősorban művelődési házakban, művelődési otthonokban, egyesületekben folyik szakköri tevékenység” (Benedek et al. 2002:490). A fenti meghatározás fontos eleme, hogy a szakkörök tagjai cserélődhetnek, változhatnak, és többnyire szakember vezeti ezen köröket. A szakkörök általában valamilyen hobbi köré szerveződtek, alakultak művészeti, irodalmi, fotó, csillagászati stb. körök. „Ha nem is jött létre sok ilyen társulás, de általában tartósnak bizonyultak. S ami még lényegesebb: tagjaik tanulmányozták a tárgy szakirodalmát, így az érdeklődési körök szakértőivé váltak. Mégis kuriózumok maradtak a közművelődésben, nem váltak annyira meghatározóvá, mint a tanulókörök Svédországban és a többi észak-európai országban”. (Maróti 2014: 8. bek.)

A hazai tanulóköri példák közül bemutatásra érdemesnek tartjuk az „Egyetemisták a közművelődésért” elnevezésű önkéntes mozgalmat a hetvenes évekből, mely Varga A. Tamás nevéhez köthető. A mozgalomban műegyetemi hallgatók több, mint száz témára kiterjedő önművelődési ajánlatból választhattak. Ha legalább 5 hallgató vállalkozott egy téma közös tanulmányozására, akkor az egyetemisták szakmai segítség szükség szerinti igénybevételével állíthatták össze programjukat, ugyanis szakembert, szakanyagokat és helyiséget az egyetem kulturális titkársága biztosított az igények mentén. 1973-ban 80 önszervező kör indult el (Maróti 2010). További példának hozhatjuk a Pintér Tibor és kollégái által létrehozott 1981-es ún. „Szegedi Tankatalógust”, az 1981-es hajdúsági tanulóköri mozgalmat, vagy az 1984-től a bakonyi kalendáriumok „Tanítana - Tanulna” rovatait (Varga – Vercseg 1998:91). A tankatalógus keretében helybeli lakosokat kérdeztek meg arról, hogy ki mit tanulna szívesen, és milyen tudásukat adnák át szívesen másoknak. „Célunk az volt, hogy önszerveződésre buzdítsuk az embereket. Az azonos témában járatos és érdeklődő emberek neveinek egymás mellé szerkesztése sokak számára tette egyértelművé, hogy nem kell szakkörvezetőre, klubvezetőre várni, saját maguk is megtalálhatják egymást” (uo. 105). Amennyiben volt egyezés, az érintett feleket összehozták, a helyi társadalom szervezte meg önmagát (Maróti 2012).

Hazai vonatkozású példák közül kiemeljük még az önképzőköröket. Az önképzőkörök szintén a résztvevők közösségi kapacitását hasznosítják inspiráló légkörben. Az egyes körök felépítésük, céljuk alapján sokfélék lehetnek. A tematikus önképzőkörök egy téma több szempontú vizsgálatára irányulnak, többnyire előre elkészített tananyagok és dokumentumok alapján. A kutatókörökben pedig tervszerű kutatómunkát végeznek a résztvevők (Varga – Vercseg 1998). (vö. probléma alapú tanulás, kutatás alapú tanulás Kopp 2013, Lukács et al. 2013)

1981 és 1983 között Hajdú-Bihar megyében a finn mintájú tanulókörök adaptálására tettek kísérleteket, melyek elsősorban a tanulni és művelődni vágyó felnőtteket, illetve az iskolai tanulmányokból kimaradt ifjúságot célozták meg. Alapjául az szolgált, hogy a finn tanulókörök tapasztalatairól és módszereiről a debreceni egyetem egyik oktatója (Keresztesné Várhelyi Ilona) a finn tanulmányútja után munkaanyagot készített hazai felhasználásra a finn tanulókörök módszertani útmutatójának lefordításával (lásd Keresztesné 1981). (Francz 2009, Maróti 2010).

Az adaptálásra tett kísérletek kétféle módon is zajlottak: voltak olyan tanulókörök, amelyek magánúton szerveződtek, illetve amelyek a „Korunk Valósága” c. ipari megyei művelődési mozgalom III. ágazataként jöttek létre (Francz 2009:89-91). A „Korunk valósága” művelődési mozgalomnak három tagozata (általános tagozat, emelt szintű tagozat, önművelő tagozat) volt. A mozgalom célja az volt, hogy segítse az ipari brigádok folyamatos művelődését a közművelődés eszközeivel, és a brigádok választhatták ki azt a tagozatot, amelyben művelődni kívántak. Az általános és az emelt szintű tagozaton a kötelező témakörök (politika, szakmai anyag) mellett a következő témakörökből választhattak a résztvevők: irodalom, társadalompolitika, tv-film, sport stb. (Francz 2009, Maróti 2010).

Témánk aspektusából írásunkban a harmadik, ún. önművelő tagozatnak szentelünk nagyobb figyelmet, ahol nem volt kötelező témakör. „Minden közösségnek vagy egyénnek egy témát kell választania és feldolgoznia. A tanulásra kiválasztott téma vagy a tudományok, vagy a közhasznú ismeretek egyikéhez, illetve a művészetek egy-egy ágához, ezek részterületeihez kapcsolódhat. Ne általában, hanem konkrétan határozzák meg vállalt témájukat! Javasoljuk pl. a politikai élet, hazánk történelme, az anyanyelv, a munkahely, a szakma története, a szociológia, a műszaki, technikai ismeretek, az életmód, hazánk egy-egy tájegysége, az irodalom stb. témakörök tanulmányozását. Az önművelő tagozatra jelentkezők éves tevékenységüket önállóan végzik. A

felkészülésükhöz kérhetik a művelődési központ folyamatos segítségét azok, akik ennek szükségét érzik (pl. tanulókör, szaktanácsadás stb.). Szeptember és november között a résztvevők bemutatókon ismertetik saját környezetben éves munkájukat. Decembertől a legjobb programokat bemutatjuk a nagy nyilvánosság előtt, kérésre debreceni és megyei helyszíneken is.” (Korunk valósága 1984:5). Ami az egyes tanulókörökben résztvevők motivációját, illetve a tanulókörhöz való csatlakozás okait illeti, a téma iránti kíváncsiság és érdeklődés, illetve az ismeretek bővítése mellett a szabadidő hasznos, változatos eltöltése volt a jellemző. Az önművelő tagozathoz a résztvevők többnyire azzal a céllal csatlakoztak, hogy a napi munkahelyi elfoglaltságot színesebbé tegyék (Francz 2009:89-91).

Az „önművelő körök” tehát teljes témaválasztási szabadságot kaptak. Amennyiben igény volt rá, a Kölcsey Ferenc Művelődési Központ szakképzett konzulenseket is biztosított. A konzulensek a tanulási folyamat támogatójaként tervezési, információ-gyűjtési, rendszerezési, feldolgozási, szakirodalomra vonatkozó tanácsokkal látták el a köröket. A kurzusok vizsgamunkák bemutatásával zárultak, amelyek például előadások, tanulmányok, tematikus kiállítások, hangosított diafilm sorozatok, hagyományfeltáró tárgyi gyűjtemények, alkotói teljesítmények (fafaragó, festői munkák, kerámia készítmények) formájában készültek el. A produktumok hasznosítási lehetőségeinek megszervezését is segítette a művelődési központ: iskolákban, ifjúsági klubokban, művelődési otthonokban vagy munkahelyeken stb. (Francz 2009, Maróti 2010).

A magánúton szerveződő kezdeményezés iránt eleinte sokan érdeklődtek annak köszönhetően, hogy számos módon igyekeztek eljuttatni a helyi lakosokhoz is a tanulókörben való tanulás lehetőségét: szóróanyagokat helyeztek a postaládákba, tájékoztató anyagokat küldtek iskoláknak, intézményeknek, különböző szervezeteknek, és igénybe vették a helyi nyilvánosság eszközeit is. Az érdeklődést azonban megingatta, amikor kiderült, hogy a köröknek nem lesz kinevezett vezetője, a résztvevők nem kapnak majd kész tananyagot, illetve bizonyítvány sem várható. Mégis összesen 89 kör jelezte megalakulási szándékát, összesen 727 fővel. (Ebből 10 magán, 79 munkahelyi kötődésű volt). A választott témák között szerepelt például a Hortobágy állatvilága, a megye népművészete, Hajdúszoboszló története, de fazekasmesterséget vagy tűzzománc készítést is tanultak. A résztvevők háromnegyede a 20 és a 40 év közötti korosztályból került ki, kétharmaduk nő volt, és a nők a magánszervezésű tanulókörökben többnyire többségben voltak. Ami az iskolai végzettséget illeti, a résztvevő tagok legalább közép- vagy felsőfokú végzettséggel rendelkeztek, általános iskolai végzettségű a résztvevők mindössze egy százaléka volt (Maróti 2010).

A tanulókörök módszertani vetületei

Feltehetjük a kérdést, jöhetnek a közművelődés területén, a közösségi művelődésben ma is sok kis csoport működik, azonban mindet tanulóközösségnek tekinthetjük-e? A Felnőttoktatási és –képzési lexikon a tanulócsoportot általános értelemben úgy definiálja, hogy minden tanulásra szerveződő csoport annak nevezhető. Szűkebb értelmezésben viszont az olyan kiscsoportok tekinthetők annak, amelyek szakképzett vezető nélkül, önirányítottan működnek (Benedek et al 2002: 532). Maróti úgy fogalmaz, hogy a „csoporthoz képest a közösségnek többlete is van: az több mint tagjai aktivitásának összessége, mert a köztük kialakuló véleménycseré és az egymást kiegészítő tevékenység akkor is létezik, ha a tagok száma csökken” (Maróti 2014: 3. bek.). Maróti (2014) egyik példának az idegen nyelvet tanuló tanfolyami csoportot hozza: bár a résztvevők munkáját aktivitás és együttműködés jellemzi, azonban munkájukat a nyelvtanár irányítja, és a csoport tagjai hozzá igazodnak. Szerinte, ami megkülönbözteti ebben az esetben

a tanulóközösgtől a nyelvtanuló csoportot: az az önirányítás hiánya. Amennyiben az idegen nyelvet tanulók példájánál maradunk, már más gyakorlat és módszertan jellemzi - a hagyományosan nyelviskolában tanuló csoporttal szemben - például a társalgási klubokat. Az idegen nyelvű (angol, német, francia stb.) társalgási klubok, mint ahogy nevük is jelzi, elsősorban az idegen nyelvű szóbeli készségek fejlesztésére irányulnak oldott hangulatban. Ha jelen is van nyelvtanár, akkor elsősorban facilitáló, tanulástámogató szerepkörben vesz részt. A kezdő nyelvtanulótól a haladóig bárki csatlakozhat, mindenki a saját szintjén vehet részt a beszélgetésekben. Egy fő szabály van, magyarul nem szabad megszólalni. A tematika széleskörű, a beszélgetések témaköreit (pl. kultúra, sport, aktualitások, munka, szabadidő) a résztvevők közösen határozzák meg, és főszerephez jut a másokkal való együttműködés. A résztvevők azonban menetközben cserélődhetnek.

A tanulókört értelmezésünkben olyan rendszeres tanulás- és résztvevő-központú kis létszámú művelődési formának tekintjük, mely a résztvevők munkamegosztására és együttműködésére épül a téma kiválasztásától, tervezésétől a feldolgozásán át, az elért eredmény értékeléséig (vö. Benedek et al 2002). A tanulóközösgben mindenki főszereplő, a tanulókörok minden résztvevő hozzáadott értékével rendelkeznek (Maróti 2015). A tanulókört akár baráti társaságok is kezdeményezhetik, a téma kiválasztása a tagok közös érdeklődésén alapul, jó példái ennek az egészséges életmóddal kapcsolatos tanulókörok, melyben az egészséges életmód egy-egy szeletét (táplálkozás, testmozgás stb.) dolgozzák fel, például projektmunkában, vagy más résztvevő-központú módszerrel (vita, szituációs módszer stb.).

A fenti példák is jól mutatják, hogy módszertanilag különbség tehető a művelődő, tanuló csoportok és közösségek között, például egy előadás hallgatósága, egy nyelvtanfolyam résztvevői, és egy önmagát irányító, tevékeny közösség tagsága között.

A következőkben a tanulókörok módszertani vetületeit vesszük górcső alá. Munkánkban a svéd alapokra és tapasztalatokra építve a tanulókörok jellegzetes módszertani vonásait a tanulóközpontú szemlélet jegyében a következőképpen körvonalazhatjuk (Kindström 2010: 8-16): A tanulókörok elsősorban a tanulás öröme és a téma iránti személyes kíváncsiságra építenek, valamint jelentős motívum a kommunikációs szükséglet és a közösséghez való tartozás is. Svédországban például az 50 feletti korosztály számára a tanulókörok majdnem kizárólagos tanulási lehetőséget jelentenek, mivel a felnőttkori tanulás más formái inkább a fiatalabb felnőttekre fókuszálnak. Nyitott, szabad tanulási lehetőségről beszélhetünk, a részvétel önkéntes, többnyire semmilyen bemeneti kompetencia nincs előírva, legfeljebb ajánlások kerülnek megfogalmazásra, kiket szólít meg elsődlegesen a kör. A kimenete sem vizsgával és hivatalos papírokkal zárul. A svéd tanulókörok tapasztalatai azt mutatják, hogy a résztvevőknek csak néhány százaléka reméli papírok megszerzését.

A tanulókörkben folyó munka megtervezését és a célokat a résztvevők közösen vitatják meg, hagyják jóvá és tűzik ki, azaz a résztvevők aktív bekapcsolódása elengedhetetlen. A résztvevők a tanulóköri munka során akár az előzetes terveiket is megváltoztathatják, rugalmasan módosíthatják, hiszen a tanulási tervet a tanulás eszközének tekintik. A tanulókörk tagjai a felelősök azért, hogy miként működnek, és hogyan viszik véghez tanulási céljaikat. Az is lényeges, hogy a tanulókörkben a munka a résztvevők tapasztalataiból és ismereteiből induljon ki (vö. diagnosztikus értékelés), építsen a résztvevők előzetes tudására és tapasztalataira (vö. tudáskonstrukció), és a résztvevők elvárásai is napvilágra kerüljenek. Például (Kindström 2010: 23): „Mi az a legfontosabb dolog, amit a témáról meg szeretnél tanulni? Mit kívánsz/szeretnél a többi résztvevőtől célod eléréséhez?”

A szervezés vonatkozásában a módszertani útmutató a hely és az idő szempontjából az alábbiakat javasolja: „fontos, hogy olyan helyszínt válasszunk, ami mindenkinek kényelmes, és nem kerül senkinek sem túl hosszú időbe odajutnia”. (Kindström 2010: 16). Mindemellet a

találkozások időtartalmára és gyakoriságára vonatkozóan is olvashatunk tanácsokat: az egyes találkozók két óránál tovább ne tartsanak, és hetente egyszer, maximum kétszer célszerű találkozót szervezni.

Ami a tanulókörök tagjainak összetételét illeti, általában heterogén összetételű közösségekről beszélhetünk, a résztvevők nem, életkor, iskolai végzettség, családi állapot, valamint munkahely szempontjából különböznek egymástól, eltérő előzetes tudással és tapasztalatokkal rendelkeznek. Ami azonos, az a téma iránti közös érdeklődés. A tanulóközösségekben való tanulás műfajából adódóan lehetőséget biztosít a generációk közötti kapcsolatok erősítésére és a generációk közötti kölcsönös együttműködés fejlesztésére is, illetve az egyéni tudások megosztására is. A tanulási folyamat során keletkező tapasztalat- és tudáscsere többlet a tanulási élmény részét képezi.

A tagok létszáma akkor ideális, ha se nem túl kevesen, se nem túl sokan vannak benne. Ha öt főnél kisebb a csoport, akkor a tapasztalat azt mutatja, hogy az általános beszélgetést nehéz fenntartani, ha túl nagy, akkor pedig az együttműködés és a csoporton belüli közös felelősségvállalás sérül. A tanulókörökben zajló munka ugyanis a tagok aktív részvételén és együttműködésén alapul. A tanulócsoport ideális létszáma 8-10 fő, azért, hogy a csoport minden tagja kommunikációs kapcsolatban legyen a többiekkel, és hogy legyen lehetőség tapasztalat-, illetve véleménycserére is (Maróti 2015, Pihlgren 2015).

A tanulókör vezetője nem a klasszikus értelemben vett irányító szerepet tölti be, nem szakértőként, vagy oktatóként van jelen, sokkal inkább a résztvevők támogatójaként, facilitátoraként. Tisztában van a csoportdinamika alapelveivel, és a résztvevők közötti párbeszéd kialakulását támogatja. A tanulókör vezetője erősíti a résztvevők önbizalmát, oldott hangulatot teremt, bátorítja az együttműködést és elejét veszi a versengésnek. A tanulási folyamat során szükség van a támogató visszajelzésre és formatív értékelésre: a folyamatos visszacsatolásra, illetve fejlesztő megerősítésre, amely a közösség többi tagjától egyaránt érkezhetsz (vö. formatív értékelés).

A svéd tanulókörök tapasztalatai azt mutatják, hogy ha bármely végletbe is eltolódik a közös munka, az veszélyeztetheti a közös tanulást, nevezetesen, ha túl iskolássá válik, azaz, ha a kötetlen eszmecserét a tananyag-központúság és a tanításközpontúság váltja fel (például túlságosan irányítottá válik a folyamat), vagy ha túl kötetlenné, kedélyessé válik a munka. Ennek oka pedig lehet a résztvevők gyenge motiváltsága, vagy a túl magas elvárások (Maróti 2015).

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy a tanulásközpontú szemlélet egyes pillérei (vö. Kopp 2013) a tanulókörökben markánsan visszaköszönnek: középpontjában a tudás, a segítő formáló értékelés, illetve a közösség áll. Marton (2000: 129) szavaival élve a tanulóközösség „egy olyan közös társas tevékenységben résztvevő embercsoport, amely úgy változik, ahogyan tagjai tanulnak és az egyes tagok úgy tanulnak, ahogyan a tevékenység változik. Valójában a közösség fogja a viselkedését megváltoztatni, mégpedig oly módon, ami nem redukálható le arra, amit az individuumok tanulnak. A közösség mint egész tanul”. Mindezek áttekintését azért tartottuk fontosnak, mert munkánk további részében, folytatásában az online tanulási környezetben megvalósuló tanulókörök módszertani vetületeire kívánunk fókuszálni. A közösségi oldalak bevonásával (pl. Google+, Facebook stb.) ugyanis újabb lehetőség nyílik a tanulóközösségek inspirálására: kiaknázva a közösség erejét és a hálózatalapú tanulás lehetőségeit.

Felhasznált irodalom:

- Andersson (et al.) (1996): Cirkelsamhället - Studiecirkels betydelse för individ och lokalsamhälle. SoU. Stockholm, Utbildnings-departementet
- Benedek András (et al.) (2002): Felnőttoktatási és -képzési lexikon. Budapest, Magyar Pedagógiai Társaság - OKI Kiadó-Szaktudás Kiadó Ház
- Campbell, Sarah (1998): A Guide for Training Study Circle Facilitators. Study Circles Resource Center
- Csapó Benő (2003): Oktatás az információs társadalom számára. In: Magyar Tudomány, 2003. 12. szám, 1478. p.
- Forray R. Katalin – Juhász Erika (2008): Az autonóm tanulás és az oktatás rendszere. In: Új Pedagógiai Szemle, 2008. 58. évf. 3. sz. 62–68. p.
- Francz Vilmos (2009): MÉDIATÁR - ZTV – FNS. In: Francz Vilmos (szerk.) (2009): Közművelődés - közoktatás; Együtt a tanulókért. Debrecen, Hajdú-Bihar Megyei Levéltár. 71-112. p.
- Harangi László (2010a): A művelődési önszerveződés svéd modellje. In: Szín, 2010. 15. évf. 1. szám, 32-36. p.
- Harangi László (2010b): A dán felnőttoktatás rendszere. In: Kultúra és Közösség, 2010. 4. szám, 93-130. p.
- Juhász Erika (2016): A felnőttek képzése és művelődése egykor és ma Magyarországon. Debrecen, Csokonai Kiadó
- Keresztesné Várhelyi Ilona (ford.) (1981): Tanulóköri kalauz - A finn munkacsoport által írt tanulmánykötetet a magyar viszonyokra alkalmazva. Népművelési Intézet Felnőttnevelési Osztálya (Budapest), a debreceni Kölcsey F. Megyei-Városi Művelődési Központ és Ifjúsági Ház Felnőttnevelési Stúdiója; Budapest, 1981.; 103 oldal /Hajdú-B. Mit. XXVI. 925. K/4.1.dob., 17. iratcsomó
- Kindström, Carina (2010): A tanulókörök módszerének a bemutatása. Szentendre, Budapest Környéki Népfőiskolai Szövetség
- Kopp Erika (2013): Tanulásközpontú programfejlesztés. In: Felsőoktatási Műhely, 2013. 2. szám, 39-56. p.
- Korunk valósága 1984 (1984). Debrecen, Alföldi Nyomda (Elérhető: jadox.meliusz.hu/JaDoX_Portlets/displayContent?docId=414341&secId=34138, letöltés: 2017. január 20.)
- Kotler, Philip – Fox, Karen F. A. (é.n.): Oktatásmarketing. (Elérhető: <http://www.ofi.hu/oktatasmarketing>, letöltés: 2015. június 20.)
- Larsson, Staffan – Nordvall, Henrik (2010): Study Circles in Sweden. An Overview with a Bibliography of International Literature. Linköping University Electronic Press. (Elérhető: <http://liu.diva-portal.org/smash/get/diva2:328351/FULLTEXT01>)
- Lukács István (et al.) (2013): Fejlesztés és tanulás, fejlesztésből tanulás. Egy programfejlesztési projekt története a felsőoktatásban. In: Felsőoktatási Műhely, 2013. 2. szám, 57-75. p.
- Maróti Andor (2010): Nemzetközi összehasonlító felnőttoktatás. Budapest, NTK
- Maróti Andor (2012): A súlypontváltás esélye a felnőttek képzésében. In: Felnőttképzési Szemle, 2012. 1. szám, 5-9. p.
- Maróti Andor (2014): Közösségi a közművelődés? In: Kulturális Szemle, 2014. 1. szám, 22-32. p. (Elérhető: <http://kultuszemle.nmi.hu/1-szam/hazai-tudomanyos-muhely/maroti-andor-kozossegi-a-kozmuvelodes>)

- Maróti Andor (2015): A tanuló felnőtt. Budapest, ELTE Az Élethosszig Tartó Művelődésért Alapítvány
- Marton Ferenc (2000): Variatio Est Mater Studiorum. In: Magyar Pedagógia, 2000. 100. évf. 2. szám, 127-140. p.
- Pihlgren, Ann S. (2015): A short introduction and handout to the workshop: Socratic Seminar in the Tradition of Early Swedish Popular Education, Folkbildning. Lärarhögskolan i Stockholm, Stockholm Institute of Education. 1-5. p.
- Swedish Adult Education Association (SAEA) (2017): Folkbildning non-formal adult education in Sweden. (Elérhető: http://www.studieforbunden.se/wp-content/files/Folkbildning_engelsk.pdf, letöltés: 2017. március 10.)
- Varga A. Tamás - Vercseg Ilona (1998): Közösségfejlesztés. Budapest, Magyar Művelődési Intézet

- Gergely, Jenő (1985): A katolikus egyház Magyarországon 1944–1971. h.n., Kossuth.
- Havasy, Gyula (1990): A magyar katolikusok szenvedései 1944–1989. Budapest, Magánkiadás.
- Hermann, Egyed (1973): A Katolikus Egyház története Magyarországon 1914-ig. München, Aurora.
- Horváth, Viktor (1978): Könyvek és könyvtárak államosítása Magyarországon (1949–1960). In: Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1974–1975. Budapest, OSZK. 233–261. p.
- Juhász, Erika – Simándi, Szilvia (2008): Aus der Geschichte der ungarischen Erwachsenenbildung. In: Sári, Mihály – Huszár, Zoltán – Várnagy, Péter – Zalay, Szabolcs (szerk.): Regionalisierung – Internationalisierung. Pécs, Universität Pécs. 227–237. p.
- Kádár, Zsófia (2013): A pozsonyi jezsuita kollégium Mária-társulatának könyvkiadása és könyvterjesztése. In: Egyháztörténeti Szemle 14. évf. 1. szám, 5–45. p.
- Klestenitz, Tibor (2008): A Mária kongregációk és a sajtókérdés a dualizmus korában. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 17. évf. 3–4. szám, 83–100. p.
- Kongreganisták kézikönyve (1910). Budapest, Mária-kongregáció. 7. kiadás.
- Kongreganisták kézikönyve (1937). Budapest, „Mária-kongregáció” szerkesztősége. 16. kiadás.
- Löffler, Fülöp (1925): A Mária-kongregációk. Budapest, „Mária-kongregáció”.
- Mohl, Antal (1898): A Mária-kongregációk története. Különös tekintettel hazánkra. Győr, Győregyházmegyei Könyvnyomda.
- Pécsi Úrinők Mária-Kongregációjának könyvtárjegyzéke (1941). Pécs, Kultura Könyvnyomdai Műintézet – Mayer A. Géza és Társai.
- Petruch, Antal (1992): Száz év a magyar jezsuiták múltjából I. Kecskemét, Korda.
- Petruch, Antal (1994): Száz év a magyar jezsuiták múltjából II. Kecskemét, Korda.
- Szent Ágnes Mária-kongregáció (1931). In: Pécsi Katolikus Tudósító 9. évf. 4. szám, 5. p.
- Szentkirályi, István (1908): A pécsi Notre-Dame Nőzárda és iskolái. Pécs, Pécsi Notre-Dame Nőzárda.
- Tüskés, Gábor – Knapp, Éva (1992): Vallásos társulatok Magyarországon a 17–18. században. In: Néprajzi Látóhatár I. évf. 3–4. szám, 8–36. p.
- Wix, Györgyné (1997): A szerzetesi könyvtárak sorsa Magyarországon 1950–1952. Az Országos Széchényi Könyvtár füzetek 11. Budapest, OSZK.

JUNIOR KUTATÓMŰHELY

Kovács Henrietta:

A közösségfejlesztés alapjai és a többfunkciós közösségi terek

Absztrakt: Jelen tanulmány a közösségfejlesztés alapjairól szól. Részletesen ír a közösségek fogalmáról, megközelítési lehetőségeiről, illetve típusairól, csoportosításukról és funkciójukról is egyaránt. A közösségfejlesztés fogalmát, definícióit szintén bemutatja. Ezt követően kitér a közösségfejlesztés legfontosabb alapelveire, alkalmazott módszereire, valamint folyamatára és fázisaira is. A tanulmány utolsó részében az Integrált Közösségi Szolgáltató Tér (IKSZT), az Agóra és az Agóra Pólus intézményeit mutatja be a történetük, kialakulásuk, működésük és alapvető funkciójuk mentén.

Abstract: This study is about the basics of community development. I write about the concept, determining opportunities and types of communities as well as their functions. I also introduce the concept and definition of community development. I deal with the key principles, methods as well as the processes and phases. In the last part of my study, I present the Institutions of Integrated Community Service Space (ICSS), Agora and Agora Polus along with their history, formation, operation and their basic function.

Bevezetés

Rendkívül fontosnak és aktuálisnak érzem a közösségfejlesztés témáját, mert napjainkban egy olyan felgyorsult világban élünk, ahol főként a fővárosban, illetve a nagyvárosokban érhető el a legtöbb közszolgáltatás az emberek számára, legyen szó álláslehetőségekről vagy a kulturális alapszolgáltatáshoz való hozzáférésekről. A kisebb települések, falvak sajnos rohamos tempóban válnak lakatlanná vagy elidősödnek. A jelenlegi tendencia alapján a fiatalok és az aktív korúak nagy része költözik olyan helyre, ahol könnyen elérhető számára mindaz, ami egyébként a kisebb településeket is ugyanúgy megilletné. A közösségfejlesztésnek, mint szakmának, az a célja, hogy segítséget nyújtson a kisebb településeknek, értékeik feltárásában és megőrzésében, valamint a helyi lakosság megtartásában. Teszi ezt annak érdekében, hogy hosszú távon fenn tudjanak maradni a kisebb közösségek is. A többcélú közösségi terek, az IKSZT-ék, Agorák, Agóra Pólusok, többek között ezeket a fontos feladatokat vállalják fel.

A közösség és a közösségfejlesztés meghatározása, jellemzői, funkciói

Magának a szónak, mint közösség mindig is igen erős értéktartalma volt és van a mai napig. Nagyon gyakran használt és népszerű fogalomról van szó, amely sokféle jelentéssel, meghatározással bír. A szociológia szakirodalmában majdnem száz közösség-definícióval találkozhatunk. Szinte mindegyik meghatározásban vannak közös elemek, amelyek a fogalom lényegét ragadják meg: együvé tartozás tudata, hasonlóság, kapcsolat, földrajzi közelség, életmódbeli hasonlóságok. (Nistor 2010:15) Ha a szociológia kiemelkedő alakjaira és a közösségre gondolunk, akkor először Max Weber fogalmát érdemes megvizsgálni. Ő a közösség és a társulás fogalmát elkülönítette egymástól. Közösségről akkor beszél, amikor „a társadalmi cselekvést a résztvevők átértzett – érzelmi-indulati vagy tradicionális – összetartozásán alapuló

- Paul Henderson (2006): A közösségfejlesztés alapelvei és gyakorlata. In: Parola, 2006. 4. szám, 3-7. p. (Elérhető: http://www.kka.hu/Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/d735fd2254be3c2ac125690d004a5c81/a146c506ce389576c125722d0033291d?OpenDocument)
- Szabó Irma (2014): Közművelődési- közösségi művelődési intézmények. (Egyetemi előadás.) Debrecen, Debreceni Egyetem, 2014. 11. 05.
- Varga A. Tamás – Vercseg Ilona (1998): Közösségfejlesztés. Budapest, Magyar Művelődési Intézet
- [Vercseg Ilona \(2004a\): Közösségfejlesztő leckék kezdőknek és haladóknak. Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete](#)
- Vercseg Ilona (2006): Közösség és részvétel. In: Parola, 2006. 4. szám, 12-13. p. (Elérhető: http://www.kka.hu/Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/cimsz/DA353DAFC6FBA390C125722D0035C7EF?OpenDocument)
- Vercseg Ilona (2013): A közösségi munka folyamata és módszerei. (Elérhető: http://www.kozterhalo.hu/dokumentumok/Vercseg_Ilona.pdf)

- Komoróczy Géza (2012): A zsidók története Magyarországon II. (1849-től a jelenkorig). Pozsony, Kalligram Kiadó
- Kovács M. Mária – Kashti, Yitzhak M. – Erős, Ferenc (szerk.) (1992): Zsidóság – identitás – történelem. Budapest, T-Twins Kiadó
- Mezey Ernő (1914): A Makkabeus hagyomány. In: Egyenlőség, 1914. december 13./1-2.
- Olosz Levente (2015): A magyar ajkú zsidóság helye az izraeli társadalomban. In: Fedinec Csilla (szerk.): Terek, intézmények, átmenetek. Határhelyzetek (VIII). Budapest, Balassi Intézet, Márton Áron Szakkollégium
- Stark Tamás (1995): A zsidóság a vészidőszakban és a felszabadulás után (1939–1955). Budapest, MTA Történettudományi Intézet
- Szabó Csaba (2004): Dokumentumok a zsidó kivándorlás történetéhez (1948-1953) In: Levéltári közlemények 75. 2. 155-232. p.

KÖNYVAJÁNLAT, RECENZÍÓ

dokumentumokkal támasztja alá. Ez mutatja precizitását, alaposágát, lelkiismeretességét is. Nagyon udvarias, sokszor elbújik szeretett költői, írói mögé, segítségükkel támasztja alá saját gondolatait, habitusával, tehetségével és írói eszközrendszerével szerényen, de nagy erővel áll mögöttük.

Felmerül bennünk a könyv elolvasása után, az életrajzi adatokon túl, valójában kicsoda Trencsényi Imre? Nos, egyszerre tanár, dramaturg, újságíró, irodalmár, fotográfus, krónikás, népművelő. Egyszóval egy kései, de nem véglegesen el/megkésett humanista. Elkötelezett híve az emberi és magyar kultúrának. Teszi ezt komolyan, mégis könnyedén, az elhivatott és művelt emberek magabiztosságával, szerénységével és egyszerűségével. A szerző publicisztikai elsősorban a szocializmus időszakában íródtak, könyve mögött mégis egy letűnőben lévő polgári világ és műveltég sejlik fel. Olyan, amelynek értékeit Trencsényi az anyatejjel szívta magába, és aminek a végét Márai már az első világháború után elsíratta. Azonban valahogy mégis megmaradt, betegesen, hősieesen, csendben, udvariasan, suttogva, talán a mindennapi reflexek szintjén a második világháború, a szocializmus összedőlése és a rendszerváltás megpróbáltatásai után is. És van valahogy ma is. Ennek a műveltségnek az elhivatott képviselője Trencsényi Imre, írjon ugyan bármiről is. Köszönjük szépen neki.

alapítványok száma csak Debrecenben vetekszik az egyesületek számával, a többi esetben nem számottevő. Ez valószínűleg az eltérő törvényi szabályozásnak köszönhető.

A következő fejezet a Hajdú-Bihar megyei és a debreceni civil szervezetek helyzetét mutatja be. Rávilágított arra, hogy az alapítványok többsége az oktatás és a szociális ellátás területén működött. A társas nonprofit szervezeteknél viszont a szabadidős tevékenységek, a sport és a kultúra áll az élen. A szervezetek többsége valamilyen formában kapcsolatban áll az önkormányzatokkal, és az együttműködés az utóbbi időszakban erősödött. A szervezetek egy része oktatással is foglalkozik, illetve az iskolák köré szerveződött. Ezzel együtt azt is láthatjuk, hogy a többcélú oktatási feladatokat felvállaló szervezetek száma az utóbbi években több mint háromszorosára növekedett. A kutatás rávilágított arra is, hogy az egyes szervezetek milyen operatív programokban vettek részt.

A múzeumokkal együttműködő civil szervezetek tevékenységét értékelő alfejezetben megállapítja, hogy a muzeális intézményekhez viszonyítva igen magas a számuk. Ha a területi megoszlást nézzük a magasabb muzeális intézményi számhoz általában magasabb múzeumokhoz kötődő civil szervezeti szám is társul.

Összességében megállapítható, hogy Márkus Edina könyvével jó összefoglalást ad a nonprofit és civil szektor működéséről, gazdasági és társadalmi kapcsolatrendszeréről, így hatékony segítője lehet a téma iránt érdeklődőknek.

A munka elérhető a Magyar Elektronikus Könyvtár honlapján a következő linken:
<http://mek.oszk.hu/16400/16430/16430.pdf>

TUDOMÁNYOS KONFERENCIÁK HÍREI

hallgatók munkájának megbecsülése, a tanár-diák kapcsolatok erősítése, támogatása, a diáktudományos tevékenység országos nyilvánossága és elismerése.

A rendezvény lehetőséget ad a résztvevő intézmények oktatóinak, kutatóinak a diákok szakmai jártasságának megismerésére, a szakmai utánpótlás megismerésére. A PhD-képzésre jelentkezők kiválasztásában is szerepet kap az OTDK-n való szereplés, ugyanis a felvételi eljárás során többletpontokat jelenthetnek az eredmények.

A bírálókat követően a Pedagógiai, Pszichológiai, Andragógiai és Könyvtártudományi Szekció keretében összesen 204 dolgozatot mutattak be a hallgatók a szegedi OTDK során, amely keretében 256 hallgató és 181 felkészítő tanár mérettetett meg a három napos tudományos rendezvényen. A legtöbb személyesen bemutatott dolgozat a pszichológia tudományterületéhez kapcsolódott, összesen 114. A pedagógia tagozatban 47 kutatás került bemutatásra, az andragógiai tagozathoz 28 bemutatott pályamunka tartozott, a könyvtártudományi tagozat esetében pedig 15 dolgozat került bemutatásra.

Dolgozatonként legalább két független, a szerzőket nem ismerő bíráló értékelt, és ha az általuk adott pontszámok között 10 pontnál nagyobb különbség volt, akkor harmadik bíráló bevonására is sor került. A bírálók többségében tudományos fokozattal rendelkező egyetemi, főiskolai oktatók voltak, ám a szakma képviselői közül is többen bekerültek közéjük. A 13. Szekcióban 23 tagozatban mutatták be a hallgatók munkáikat, amelyeket 75 zsűritag értékelt. Összesen 60 helyezés és 32 különdíj került kiosztásra a Konferenciát záró ünnepségen.

Az idei évben az Eötvös Loránd Tudományegyetem (20), a Szegedi Tudományegyetem (18), valamint a Pécsi Tudományegyetem (12) hallgatói szereztek meg legtöbb helyezést és különdíjat. A Szekcióban a pályamunkát bemutató intézmények száma 24 volt, ebből 1 külföldi felsőoktatási intézmény ([Babeş-Bolyai Tudományegyetem](#)), egy vendéghallgató Ungvárról érkezett, valamint összesen 45 kar részéről mutatták be pályamunkájukat a hallgatók.

A kultúra területe is szerepet kapott az eseményen, az idei XXXIII. Országos Tudományos és Diákköri Konferencia 13. Szekciójában 10 bemutatott dolgozat foglalkozott kulturális, közművelődési témakörrel. Ilyen írások a teljesség igénye nélkül például Kávai Zsuzsanna: Közösségi identitás szegedi szakkollégiumi környezetben; Mászlai Olga: Kulturális közfoglalkoztatás a partnerszervezetek szemszögéből; Tóth Johanna: Párkapcsolati életciklusok napjainkban és a népmese világában; valamint Szűcs Tímea: Zsidó kivándorlás Magyarországról Palesztinába 1945 és 1949 között, különös tekintettel a zsidó identitás alakulására című dolgozata.

A Konferencia támogatói között az NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft. is szerepelt, aminek köszönhetően a záró ünnepségen az Andragógia Tagozatban helyezést elért hallgatók a Művelődési Intézet által ajándékozott zsűrizett népművészeti termékeket, valamint a szervezet tudományos folyóiratában, a Kulturális Szemlében történő publikálási lehetőségeket kaptak oklevelük mellé. A Művelődési Intézet publikációs díjait Dr. Juhász Erika a Kultúrakutatási és Képzési Központ vezetője, a folyóirat főszerkesztője adta át 4 hallgatónak.

Az Andragógia tagozatban helyezést és különdíjat a következő hallgatók értek el:

OTDK konferencia tagozat	1. hely	2. hely	3. hely	Különdíj
<i>Emberi erőforrás tanácsadás és felnőttképzés</i>	Nagy Mariann SZTE – JGYPK Témavezető: Dombi Edina	Sebestyén Edmond SZTE – BTK Témavezető: Dr. D. Molnár Éva	Kovács Kata SZIE – GTK Témavezető: Dr. Mészáros Aranka	Dunás-Varga Ildikó ELTE – PPK Témavezető: Kraiciné dr. Szokoly Mária
<i>Felnőttképzés</i>	Szántai Zsanett SZTE – JGYPK Témavezető: Dr. habil. Farkas Éva	Sipos Petra ELTE – PPK Témavezető: Dr. Kovács Zsuzsa		Rózsa Ibolya Éva ELTE – PPK Témavezető: Kraiciné dr. Szokoly Mária
<i>Kultúra és közösség</i>	Szűcs Tímea SZTE – JGYPK Témavezető: Dr. Olasz Lajos	Mászlai Olga DE – BTK Témavezető: Dr. Juhász Erika		Czéh Sándor, Héjjas Flóra EKE – BTK Témavezető: Dr. habil. Viskolcz Noémi Tóth Johanna SZTE – JGYPK Témavezető: Kékes Szabó Marietta

Gratulálunk a résztvevő és a helyezést elért hallgatóknak, valamint témavezetőiknek!
A felsőfokú szakemberképzés és a szakma tudományos hátterének folyamatos biztosítása érdekében a tudományos utánpótlás gondozása minden szakterület kiemelt feladata, ezt a célt kiemelkedő módon támogatja az OTDK mozgalom. Találkozunk 2019 tavaszán az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Karán!

10. A publikációk leadása folyamatosan történik, és évente min. 4 alkalommal kerül elbírálásra. Az elbírálási határidők a honlapunkon nyomon követhetők. A tanulmányok beküldésének elektronikus levelezési címe, és a szerkesztőbizottság elérhetősége: **kulturalisszemle@nminkft.hu**

A folyóirat publikációs sablonja elérhető a www.kulturalisszemle.hu honlapon.

IMPRESSZUM

Kulturális Szemle

online interdiszciplináris tudományos folyóirat
2017. évi 1. szám (IV. évfolyam 1. szám)

Nyilvántartási száma: CE/4420-2/2017 Nemzeti Média-és Hírközlési Hatóság
ISSN: 2416-2329

Tárgyköre: művelődéstudomány-kultúra
Alapító: NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft.
1027 Budapest, Csalogány utca 47-49.

Felelős kiadó: Kárpáti Árpád, ügyvezető igazgató

Online elérhetőség: www.kulturalisszemle.hu
Email: kulturalisszemle@nminkft.hu

Főszerkesztő:
Dr. Juhász Erika

A szerkesztőbizottság tagjai:

Dr. Barabási Tünde
Dr. Kerülő Judit
Dr. Kleisz Teréz
Dr. Simándi Szilvia
Dr. Szabó Péter
Dr. T. Molnár Gizella
Dr. Viola Tamasova
Dr. Vehrer Adél

Szerkesztőségi titkár:
Deák Orsolya